

પ્રગતિને પંથે

(પૂ. અનસૂયાબહેનનાં એક પ્રવચનો)

: સંપાદક :

શિવશંકર શુક્લ

: પ્રકાશક :

ગાંધી મજૂર સમારક ટ્રસ્ટ

અમદાવાદ

જે કાંઈ સત્કાર્યો થાય છે તે સર્વે ઈશ્વરની પ્રેરણા અને
કૃપાથી જ બને છે. મનુષ્ય તો નિમિત્ત માત્ર જ છે.

X

X

X

કંઈકે કોઈકું વિચારીશું તો જણાશે કે સાચી પ્રગતિનો આધાર
સંખ્યા કરતાં પણ એ પ્રવૃત્તિમાં ભેડાતી વ્યક્તિઓની આંતરિક
ભાવના, ઉત્સાહ તથા કોઈ ઉપર અવલંબે છે.

અનસૂયાબહે

મુદ્રક :

શ્રી. મોહનલાલ જાણસાલ બેપી

મળૂર મુદ્રણાલય, ભદ્ર-અગસ્ટવાદ

પ્રકાશક :

શ્રી. શા. ર. વસાવડા

મંત્રી, ગાંધી મળૂર સ્મારક

કિંમત : એક રૂપિયો

પ્રગતિને પંથે

(પૂ. અનમૂયાળહેનના ગ્રેરક પ્રવચનો)

: અપાલક :

શિવશંકર શુક્લ

: પ્રકાશક :

ગાંધી મંજૂર સ્મારક ટ્રસ્ટ

અમદાવાદ

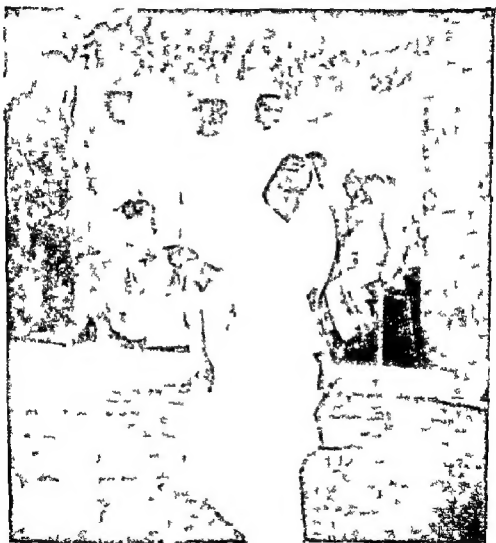
અનુક્રમણિકા

પાન

પ્રેરણામૂર્તિ ગોટાંજહેન (અસ્તાવના ખંડુસાઈ દેમાઈ) ૧ થી ૮

૧. ગાંધીજીની છત્રછાયા ૧
૨. આપણો આદર્શ ૫
૩. ગરીબોની મૂડી ૮
૪. મ્યુનિસિપાલિટી દ્વારા મેવા ૧૧
૫. ઐતિહાસિક મહુરવ ૧૪
૬. શુભશક્તિની ઉપાસના ૨૦
૭. અગ્નિપરીક્ષા ને આત્મશુદ્ધિ ૨૮
૮. નવા મકાનનું ખાતમુહૂર્ત ૩૬
૯. સ્વરાજનું મંગળ પ્રભાત ૩૮
૧૦. ખીજમાંથી વૃક્ષ ૪૨
૧૧. કર્તાવ્યનિષ્ઠ થઈએ ૫૩
૧૨. મમાજ અને દેશની મેવામાં ૫૮
૧૩. ગાંધીજીનું સ્વપ્ન મિલ્ક થયુ ૬૧
૧૪. પ્રેમની મૂર્તિ ૭૪

અમદાવાદના મજૂર મહાજન સંઘના નવા મકાનની
વાસ્તુશાંતિ પછી

પ્રેરણામૂર્તિ મોટાંબહેન

અનસૂયાબહેન જેમને અમે ખાસ એમના સાથીઓ, વહાલસોયા 'મોટાંબહેન'ના નામથી સબોધીએ છીએ તેમની પ્રેરક વાણીનું સંકલન કરી જનતા સમક્ષ આ પ્રકાશન મૂકવામાં આવે છે તેને હું ઉમળકાથી આવકારું છું. અનસૂયાબહેન, સળંગ ૫૩ વર્ષ એટલે અડધી સદી સુધી અમે સૌને માટે તથા મજૂરઆલમ માટે પ્રેરણામૂર્તિ રહ્યાં છે. તેમના વિચારો, મતવ્યો અને માર્ગદર્શન, તથા સલાહ અને સૂચનો અમૂલ્ય હતાં. તેનું મૂલ્યાંકન શબ્દમાં નહિ થઈ શકે. તેમના નિકટના સાથીઓને પોતપોતાના કાર્યક્ષેત્રમાં અને પ્રવૃત્તિમાં તેમની દોરવણી મહત્વની હતી તેથી વધુ તો તે સમગ્ર જીવનના ઘડતરમાં સચોટ અને વ્યવહારુ વર્ણાંક આપવામાં અસરકારક હતી.

ખુશીનો અવસર

અહીં અમારી એ બૂલનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ કે સમયે સમયે અનસૂયાબહેને આપેલાં રચનાત્મક માર્ગદર્શનો અને વિચારોને અમે સમયસર છપાવી શક્યા નહિ તેમ જ કેટલાંક પ્રવચનોની યથાવત નોંધ લઈ શક્યા નથી. આજે જે પ્રવચનો અને ઉદ્દેશોધનો ઉપલબ્ધ છે તે નવી પેઢીના યુવાનો, વિદ્યાર્થીઓ, સેવાકાર્યમાં પડેલા કાર્યકર્તાઓ, બહેનો અને પ્રજા સમક્ષ મૂકવા અમે બાંચણાળી થયા છીએ તે અમારે માટે ખુશીનો અવસર છે.

ગરીબોની ઉન્નતિ માટે

અનસૂયાબહેન ઇ. સ. ૧૯૧૧માં વધુ અભ્યાસ માટે વિદ્યાવત ગયાં અને ત્યાં વધુ અભ્યાસ દરમિયાન સામાજિક સેવા અને ગરીબ શ્રમજીવીઓના પ્રશ્નોનો અભ્યાસ કર્યો. ઇ. સ. ૧૯૧૩માં તેઓ સ્વદેશમાં પાછાં ફર્યા અને વરત જ પોતાની અંદરની પ્રેરણાથી ગરીબ મજૂરોની સેવામાં જોગયાં, ત્યારથી

બીજાંથી મહાન વૃક્ષ

કેળવણી અને સામાજિક સેવાના કામ સાથે મજૂરસંગઠનના પ્રશ્નોના ઉકેલનું કામ શરૂ થયું. આ રીતે અનસૂચાયકોના વરદ હસ્તે થયેલા મજૂરસંગઠનના શુભ કાર્યના બીજરોપણમાંથી ધીમેધીમે અમદાવાદમાં મજૂર મહાજન સંઘ જેવું મોટું વટવૃક્ષ ખીલી ઊઠ્યું. તે વડલાની શાખાપ્રશાખાઓ આખા દેશમાં ફેલાવા લાગી. ઔદ્યોગિક જીવનમાં ખંડનાત્મક વિચારો અને પદ્ધતિ સામે અહિંસા, સત્યાઈ, સંપ, ત્યાગ જેવાં સાધનોથી રચનાત્મક વિચારો અને લડતો લડવાની પદ્ધતિ ૧૯૧૮ની સાળખાતાની લડત વખતે ગાંધીજીએ આપી. તે પદ્ધતિનું અનસૂચાયકોને આ વડલાના મૂળમાં સિંચન કર્યું. ભારતના રાષ્ટ્રીય દેશદાઝવાળા અહિંસક સંગઠનની ઇમારતનો પાયો એ રીતે અનસૂચાયકોને નાખ્યો. ત્યારથી તે આજ સુધી દિનપ્રતિદિન ‘રાષ્ટ્રીય મજૂર કોંગ્રેસ’નું સંગઠન અનેકવિધ ક્ષેત્રે વધતું જ ન્ય છે તેમાં એક ઈશ્વરી સંકેત છે એમ હું શ્રદ્ધાથી માનું છું.

ગાંધીજીનું માર્ગદર્શન

મજૂરસેવાની પ્રવૃત્તિમાં મોટાં બહેને ઝંપલાવ્યું ત્યાર પછી તેમની મદદે ગાંધીજી હંમેશા માટે તત્પર રહ્યા અને મજૂર મહાજન સંઘની પ્રયોગશાળામાં ભારતીય મજૂર ચળવળના પ્રયોગો કર્યા. ગાંધીજી જીવ્યા ત્યાં સુધી આ કાર્યને પેતાનું ગણીને સક્રિય રીતે લાગ લેતા હતા. તેથી જ રીતે શંકરલાલ બેંકર પથુ આ મજૂરપ્રવૃત્તિમાં મોટાં બહેનના કામમાં શરૂ થી ઊંડો રસ લઈ કામ કરી રહ્યા છે અને અમારી સૌની વચ્ચે અમદાવાદ તેમ જ આખા દેશમાં જે મજૂરસંગઠનનું કાર્ય ચાલી રહ્યું છે તેમાં શંકરલાલભાઈ સતત કીમતી માર્ગદર્શન આપી રહ્યા છે.

રાષ્ટ્રીય મજૂર કોંગ્રેસ

અમદાવાદ મજૂર મહાજન સંઘની સભ્યસંખ્યા આજે એક લાખની છે. લાખ મજૂરોના સંગઠને, સંખ્યાથી નહિ પરંતુ ભાવના અને દેશભક્તિથી ભરી થયેલી સંઘરાજિતી આખા ગુજરાતમાં ઉપરાંત મધ્યપ્રાંત, મહારાષ્ટ્ર, એમ આખા દેશમાં ગાંધીજીની મજૂરચળવળની દવા ફેલાવી. ગાંધીજી અને સરદારથીના આશીર્વાદથી અને સહકારથી અમદાવાદના મજૂરસંગઠનના

પ્રયોગને શાબ્દિકાપી સ્વરૂપ મળ્યું. અને ૧૯૪૭માં રાષ્ટ્રીય મંજૂર કોંગ્રેસની સ્થાપના થઈ. દેશના લાંગફેડિયાં અને ખંડનાત્મક બળોનો આ નવા રાષ્ટ્રીય સંગઠને મુકાબલો કર્યો અને આજે સમ્યક્ષા ૨૦ લાખની બનાવી ભારતની તમામ મંજૂરસંસ્થાઓમાં મોખરે સ્થાન મેળવ્યું છે.

સંવર્ધન ને પોષણ

ભારતમાં સ્વદેશી મંજૂરઆંદોલનનાં સર્જક, પ્રેરક અને પ્રવર્તક અનુસયાબહેન હતાં એમ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી. આ મંજૂર આંદોલનની ઝડપી પ્રગતિના મૂળમાં અનુસયાબહેને ગાંધીજીની પદ્ધતિમાં અપ્પૂટ શ્રદ્ધાનું બળ પાયામાંથી આજનુધી સિંચ્યું છે. એટલે ૫૦ વર્ષ સુધી આ પ્રવૃત્તિની જન્મદાત્રી માતાની જેમ પ્રવૃત્તિનું સંવર્ધન, ઘડતર અને પોષણ કર્યું છે.

વ્યક્તિત્વ અને પ્રતિભા

આજ સુધી પોતાની સાથે કામ કરતા સાથી કાર્યકરોને અનુસયાબહેન માર્ગદર્શન આપતાં રહ્યાં છે. તેમનાં વાતસલ્ય, ક્ષમા, ઉદારતા, અને કામની ઝીણી વિગતોની સમજ ઊંચા પ્રકારનાં હતાં. અનેક વિપમ સ્થિતિ, લડતો, આંદોલનો કે વાટાઘાટોમાં પ્રજાની તમામ બાલુઓ રચનાત્મક રીતે તપાસી જવા તેઓ આગ્રહ રાખે જ. ઉપરાંત નિર્બીયો અને યોજનાઓના અમલની ભૂમિકા સમજવવાની તેમની શક્તિ અદ્ભુત હતી. અનેક પ્રસંગોમાં, ચર્ચાઓમાં, સભાઓમાં, સંસ્થામાં, વિચારણાની આપણેમાં, અનુસયાબહેનના વ્યક્તિત્વની અનેરી પ્રતિભા હજી મારી નજરથી દૂર થતી નથી.

અનુસયાબહેનને આભારી

અનુસયાબહેને પોતાની મંજૂરપ્રવૃત્તિમાં ગાંધીજીના વિચારો અને કાર્યપદ્ધતિને પ્રયોગ કરવાનું કામ કર્યું અને આ કામમાં ગાંધીજીનું માર્ગદર્શન અને સક્રિય સહાય આવી મળ્યાં તે પણ અનુસયાબહેનને જ આભારી હતાં. એ ૧૯૧૭ પછીના મંજૂર મહાજન સંઘના ઇતિહાસમાં સુવિદિત છે. શુભચારીલાલ અને મેં અમદાવાદ અને આખા દેશમાં ગાંધીજીએ ચી ઘેલા માર્ગે મંજૂરપ્રવૃત્તિમાં જે કાંઈ કામ કર્યું તે પણ મહદ્ અંશે અનુસયાબહેનને જ આભારી છે.

વાતસલ્યભર્યું ઘડતર

છેલ્લાં ૪૫ વર્ષથી હું મોટાંબહેન સાથે કામ કરું છું. તેમાં મારા દરેક નાનામોટા કામમાં અને કામને અંગે રહેલી પદ્ધતિમાં મારા મનમાં હમેશાં

એક વાત તરી આવતી રહેતી અને રહે છે કે 'અનસૂયાબહેન શું કહેશે અંગર શું વિચારશે? અનસૂયાબહેનનાં જાંઘાં ધોરણો નજર 'સમક્ષ રાખવા નિમિત્ત રહેવું પડતું' અને એ રીતે અમો બધા તેમના 'સાથીઓનો' વિકાસ જાંઘી કક્ષાનો તેમણે કર્યો. તેમ કરવામાં 'મા' જેવા વાતસલ્યથી અમારું ધનંતર કયું'.

સર્વગ્રાહી વિચારો

'ગાંધીજી પણ કેટલાક મહત્વના પ્રશ્નોમાં અનસૂયાબહેનનું મત્તવ્ય જાણવા ઇતેજાર રહેતા હતા. આંદીધૂંટીવાળા અનેક પ્રશ્નો, 'જીવનસદોસદીની લગાઈઓ, ઉદ્યોગ અને મજૂરોના હિતોનો સમતોલ વિચાર; સંગઠનની રાષ્ટ્રીયતા, પ્રજાના સેવક જનવાની લાયકાતનાં ધોરણો અને બધાં કામો-કરવામાં સત્ય, અહિંસાનાં સાધનો વગેરે ઉપર અનસૂયાબહેનના જે વિચારો અને મત્તવ્યો આ પ્રકાશનમાં મૂકવામાં આવ્યાં છે તે ઉપરથી જણાશે કે તેઓના વિચારો સર્વગ્રાહી હતા.'

સૌનું કલ્યાણ

ઉદ્યોગ, મજૂરો અને સમાજના અન્યોન્યના હિતની સુરક્ષા કરવા તત્પર રહી પોતાનું કલ્યાણ સાથે બધાનું કલ્યાણ થાય તે અનસૂયાબહેનના વિચારો અને કાર્યબૃત્તિઓનું મધ્યગિંદુ હતું. ઉદ્યોગ કે મજૂરો પોતાના સ્વાર્થની વાત કરે, સંગઠનની શક્તિ સ્વાર્થ માટે અજમાવે તેવા સંગઠનને અનસૂયાબહેનનો વિચારોમાં સ્થાન ન હતું.

નાગરિક જીવનનું સિંચન

ઉપરાંત મજૂરોની માત્ર આર્થિક સ્થિતિ સુધરે તેમાં જ અનસૂયાબહેનને સંતોષ ન હતો. પરંતુ મજૂરોનો સંસાર રૂડો થાય, તેમનું સામાજિક અને કૌટુંબિક જીવન સુધરે તે માટે જ તેઓ મજૂરોની સેવામાં જોડાયાં હતાં. અને તે કામમાં વધુ સમય આપતાં હતાં. તે કામ માટે અનેક સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરાવી અને એ દ્વારા નાગરિક જીવનનું મજૂરોમાં સિંચન કર્યું.

સામાજિક સેવાકાર્યો

દિવસ-રાતની શાળાઓ, ઔપધાયો, કથા, કીર્તનસમારંભો, સહકારી મંળાઓ, બાળમંદિર, કન્યાશ્રમ, ધરિપતાલ, પ્રસતિશ્રમ, મહિલામંળા અને મજૂરોનાં બાળકો, કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓનાં વિવિધ હિતકાર્યો કરીને આખા કુટુંબ-જીવનને સંરક્ષારી અને ક્ષમદ જનારું. ખાસ કરીને મજૂરોમાં નારીપ્રતિષ્ઠા

બહેનોના જીવનમાં આવતાં અનેક દુઃખોમાંથી મુક્ત થવા બહેનોની પ્રવૃત્તિ, ચાલુ કરી, આ તમામ પ્રવૃત્તિઓ પોતાની જાતદેખરેખ નીચે ચલાવી ઊંડો રસ લીધો. તેને પરિણામે આજે મજૂરસમાજમાં, કુટુંબમાં મુઘડતા, સ્વચ્છતા, આરોગ્ય, કૃષિવંણી વ્યાપક રીતે દેખાય છે.

નવસર્જનની શક્તિ ને પ્રેરણા

આઝાદીની લડત દરમિયાન ગાંધીજીએ સમાજસુધારણાનો એક મોટો જંગ માંડ્યો હતો તેની અંસર નીચે મજૂરપ્રવૃત્તિમાં અનસૂયાબહેને જે સતત કામ કર્યું અને તેમાં એકધારી સફળતા મેળવી તેવી સફળતા મજૂરક્ષેત્ર સિવાય અન્ય રચનાત્મક પ્રવૃત્તિમાં તેટલી ઝડપથી મળી ન હતી. અનસૂયાબહેનની એક વિશિષ્ટતા એ હતી કે પોતે જે નાની પણ પ્રવૃત્તિ ઉપાડે તેમાં સતત નવસર્જનની શક્તિ અને પ્રેરણા તેઓ રેડતાં જ રહે, પોતાની મમતાભરી જાતદેખરેખથી તેનું સંવર્ધન કરે અને તેમાં પોતાનું બધું જ હોમી દે. ગરીબ જનતાના ઉત્કર્ષ માટે સમગ્ર જીવન સમર્પણ કરનારાં અનસૂયાબહેન મજૂરોનાં અને અમારાં મા જોવાં પ્રેરણામૂર્તિ અન્યાં તેમાં શું નવાઈ છે !

સેવાક્ષેત્રે જીવનસમર્પણ

આઝાદીની લડત દરમિયાન અને આઝાદી પછી એમ ૫૩ વર્ષના લાંબા સમયમાં ભારતમાં અનેક સત્કારી રત્નોએ અનેક ક્ષેત્રમાં પોતાની સેવા આપી છે. પરંતુ પોતાનું સેવાક્ષેત્ર પોતે જનાવી તેમાં સમગ્ર જીવન સમર્પણ કરનારાં અનસૂયાબહેન જોવાં વિરલાં જ છે. જનાં અનસૂયાબહેને પોતાના કાર્યની જાહેરાત કે પ્રસિદ્ધિ કદી થવા દીધી નથી. એમના જીવનમાંથી એ રીતે ઘણું પાથેય આપણને અને ભવિષ્યની પેઢીને-ખાસ કરીને જેમને આણું સેવાધારી પવિત્ર જીવન ગાળવું છે તેમને મળી રહેશે.

ભાવિ પેઢીનું કામ

આ નાનકડું પ્રકાશન મજૂર કાર્યકરો માટે જ નહિ પરંતુ સામાજિક કાર્યકરો માટે માર્ગદર્શક અને ઉપયોગી બનશે એવી હું આશા રાખું છું. વાચક જોઈ શકશે કે અનસૂયાબહેનનાં પ્રવચનો કે સંદેશા દુકા, સરળ, પારદર્શક અને સૂત્રાત્મક હતા. જતાં તેમાં રચનાત્મક મજૂરપ્રવૃત્તિનું પૂરેપૂરું હાર્દ આવી જાય છે. એ આદેશો અને વિચારોનો અમલ કરવાનું ભાવિ પેઢીનું કામ છે.

શક્તિનો વિકાસ

અનમૂયાબહેને પોતાની ૮૨ વર્ષની આયુ સુધી કોઈ વિપુલ સાહિત્ય લખ્યું નથી પરંતુ તેમના વિચારો અને કાર્ય શક્તિશાળી હતાં. તેમાંથી ભગીરથ પુરુષાર્થની શક્તિ પેદા થતી, હજારો અને લાખો ગરીબોના હૃદય ઉપર તે ગિરાજતાં અને અજ્ઞાનના અધકાર દૂર ચતા રહ્યા. પરિણામે આજે પણ એક લાખ મજૂરોનું મહાજન હજી શક્તિ અને પ્રવૃત્તિથી ધમધમી રહ્યું છે. તેના ધમકારા ભારતના રાષ્ટ્રીય આદેશનમાં પડી છે !

હૃદયની અંજલિ

અનમૂયાબહેન એ સર્જનશક્તિનાં જન્મદાત્રી હતાં. તેમને અમારા સૌની અને ભારતના મજૂરોની હૃદયની અંજલિઓ સદાકાળ, સદાય વરસતી રહેશે.

મજૂર દિન

ખંડુભાઈ દેસાઈ

૪-૧૨-૧૯૬૬

“ જે ધ્યેય આપણી સમક્ષ મૂકવામા આવ્યું છે તેને પહોંચવા માટે હજી વિશેષ પ્રયત્નની જરૂર છે પૂ ગાંધીજીએ જે સ દેશો મોકલ્યો છે તેમા પણ એમણે આપણને હજી આગળ વધવા પ્રેરણા આપી છે ”

અનસુયામહેન

૧. ગાંધીજીની છત્રછાયા

[સંયુક્ત પ્રતિનિધિ મંડળે કરેલા ઠરાવ અનુસાર ૧૯૩૫ની તા. ૪થી ડિસેમ્બર, બુધવારને રોજ સાંજના ચાર વાગે મિરજાપુર રોડ ઉપર આવેલી જૂની મજૂર ઓફિસના વિશાળ યોગાનમાં મજૂરોની એક મોટી માનવ મેદનીએ 'મજૂર દિન' ગિજવ્યો હતો. યોગાનને સુંદર રીતે શ્વળ, સૂત્રો અને આમોપાલવથી શણગારવામાં આવ્યું હતું અને મજૂરોનાં ટોળેટોળાં ત્રણ વાગ્યાથી સભામાં ગતરી આવતાં હતાં. લગભગ ૧૦ હજારની સંખ્યાએ અપૂર્વ ઉત્સાહ અને શાંતિથી 'મજૂર દિન'નો સંદેશો સાંભળ્યો હતો.

સભાની શરૂઆતમાં મહાજનના વલુકર વિદ્યાર્થીઆશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ તેમ જ પંડિત ખરે અને તેમની મડળીએ સંગીતથી વાતાવરણને સુમધુર બનાવી દીધું હતું.

એ સભામાં મહાજનનાં પ્રમુખ અનસુયાબહેન, શંકરલાલ એકર, ગુલઝારીલાલ નંદા, ખડુભાઈ દેસાઈ, કાર્યવાહક મંડળોના સભ્યો અને પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા. એ સભામાં અનસુયાબહેને નીચે પ્રમાણે પ્રવચન કર્યું હતું.]

તમારા સંગઠનનો પાયો નંખાયે આજે ૧૮ વર્ષ પૂરાં થાય છે. તે દરમિયાન તમારા કલ્યાણાર્થે તમે જે પ્રગતિ સાધી તેને સાડુ તમને અભિનંદન આપું છું.

આપણું ઘડતર

પૂ. ગાંધીજીની છત્રછાયા નીચે આપણું ઘણું ઘડતર થયું છે. જે સંતના દર્શન પણ દુર્લભ છે તેમણે આપણી ખાંચ ઝાલી આપણને સાચો માર્ગ બતાવ્યો છે, આપણી ભાવનાઓને કેળવી છે, રહેણીકરણી બદલી છે અને આપણા આચારવિચારમાં પલટો કરાવ્યો છે તેમ જ આપણને પ્રગતિને પથે ચડાવ્યા છે.

મહાજનને શોભાવ્યું છે

ન્યાય અને નીતિથી વર્તવામાં તમને અનેક કષ્ટો પડ્યાં છે પણ તે સર્વે તમે સમજ, ધૈર્ય અને શૌર્યથી સહન કરી તમારા મહાજનને શોભાવ્યું છે. એને લીધે પૂ. ગાંધીજી તમારે સાડા મગરૂર છે.

જીવનની એ ધન્ય ઘડી

તમારી સાથેનો મારો પરિચય સને ૧૯૧૪ના માર્ચ માસમાં થયો. એને પણ બાવીસ વર્ષ પૂરાં થવા આવ્યાં. તમારામાં કામ કરવાની વૃત્તિ જે કણે મારામાં ઉદ્ભવી એ કણને હું મારા જીવનની ધન્ય ઘડી સમજું છું. અમરપુરામાં એક નાનકડી નિશાળ કાઢી તમારાં બાળકોને લણાવવાનું મેં શરૂ કરેલું. ત્યાં કામ કરતાં કરતાં તમારી વિકટ સ્થિતિ સમજવા લાગી. ૨૪ અને ૩૬ કલાક મિલમાં લાગટ કામ કર્યા પછી ઘેર જતાં સ્ત્રી-પુરુષોનું દૃશ્ય અત્યારે પણ મારી આંખ આગળ ખડું થાય છે. કુમળાં બાળકો પાસે પણ જે નામથી બાર બાર કલાક કામ લેવાતું. પગાર અતિશય ઓછા હતા. સાળ ખાતામાં મહિને ૨૦ રૂપિયા મળતા હશે. ઓસલમાં ૧૧ રૂપિયા હતા. ૧૯૧૭માં તાણાવાળાઓએ લાવમાં વધારો માગ્યો. એમને સહાય અને સલાહ આપવા મને જોલાવી. લડત જે માસ ચાલી. એમાં સફળતા મળી.

ગાંધીજીની પ્રેરણા

પરંતુ મજૂરચળવળને વેગ તો પૂજ્ય ગાંધીજીની આગેવાની નીચે ચાલેલી સાળખાતાની હડતાળથી જ મળ્યો. આદર્શ રીતે લડત ચલાવવાનો પાઠ એમણે શીખવ્યો. પંચની પ્રથા એમણે એમના જીવના જોખમે સમજાવી. મજૂરો સ્વમાન અને ટેક ઢેવી રીતે રાખી શકે તે બતાવ્યું. આ મહાજનની સ્થાપના પણ એમની

સહાયથી થઈ. પૂ. ગાંધીજી માંદગીને બિછાનેથી શહેરમાં આવતા અને બુઢાંબુઢાં મહાજનની સ્થાપનાની સલાહ લેતા તે તમારામાના ઘણાને યાદ હશે.

મારંભના સાથીઓ

સ્થાપના પછી મહાજનનું કામ ચલાવવું મારે સારું બહુ મુશ્કેલ હતું. માલિકોની ચુકિતઓને સમજવાનું અને પહોંચી વળવાનું મારું ગળું નહોતું. લાઈ કાળીદાસ જશકરજી ઝવેરી પોતાની વકીલાત બે વર્ષ સારું છોડી દઈને મદદ કરવા મહાજનના કામમાં જોડાયા. મહાજનની શરૂઆત એટલે બને બાબુની અમને મૂંઝવણ હતી. આવા કટોકટીના પ્રસંગે શંકરલાલલાઈની અમૂલ્ય સહાય અમને મળી. એમની સલાહ અને મદદ ન હોત તો આજે જે સંગઠન અને વ્યવસ્થિતતા બુઢો છે તે મારાથી ન બની શકી હોત.

પણ તે પછી મહાજનને સારું વિકટ વર્ષો આવ્યાં પૂ. ગાંધીજીને ૧૯૨૨ની સાલમાં સરકારે જેલમાં પૂર્યાં. લાઈ શંકરલાલ પણ એમની સાથે જેલમાં ગયા. એ અરસામાં મુલાગ્તે લાઈ શુલઝારીલાલ અને ખંડુલાઈ દેસાઈ મહાજનના કામમાં જોડાયા. જોકે તેઓ તરત જ આવેલા અને નવા હતા છતાં એમણે મહાજનને અવનવો વેગ આપ્યો અનેક મુશ્કેલીઓ અને ગૂંચવણોથી પરિસ્થિતિમાં અપૂટ ધીરજ અને ખંતથી તથા અથાગ મહેનતથી તેમણે મહાજનને સુદૃઢ કર્યું, તેનો વિસ્તાર વધાર્યો. આ બંને લાઈઓ અને એમના સાથીઓએ મૂળે મોઢે અને અપ્રતિમ વફાદારીથી તમારું હિત સાચવવા મહાન પ્રયત્નો કર્યા છે.

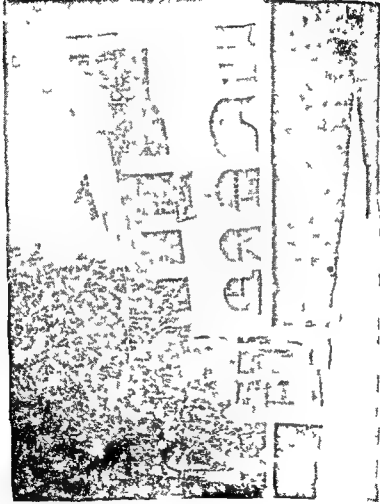
ઉત્તરવળ લાવિ

પરંતુ આ પ્રયાસનું જે શુભ પરિણામ આવ્યું છે તેનો ખરો યશ તો તમને ઘટે છે તમોએ પૂ. ગાંધીજીના સિદ્ધાંતોને વિવેકપૂર્વક વ્યવહારમાં ઉતાર્યા છે અનેક વિકટ સંજોગોમાં તમે

તેનું સારી રીતે પાલન કર્યું છે. તમારા સહકારથી મહાજનનું કામ સરળ થયું છે. આજે તો તમારા પ્રતિનિધિઓ નાનામોટા અનેક પ્રશ્નોમાં સમજપૂર્વક રસ લઈ જવાબદારીભર્યા નિર્ણય કરતા થઈ ગયા છે એ તમારા ઉજ્જવળ ભાવિના શુભ ચિહ્નરૂપ છે. ।

ઉદ્યોગ અને સમાજમાં સર્વની વાજળી જરૂરિયાતો પૂરી પડે, દરેકના વિકાસ માટે આવશ્યક અનુકૂળતા મળે એવી ન્યાયભરી પરિસ્થિતિ સ્થાપવી એ આપણું ધ્યેય છે. એ દિવસ વહેલો આણવામાં તમારા પ્રયાસો સહાયભૂત નીવડે એ પ્રાર્થના છે. ।

પ્રભુ તમે સર્વને ઉચ્ચતર જીવનની ઝાંખી કરાવો. મજૂરોનું સ્થાન જીવનમાં ઉચ્ચ બનાવો અને તે સ્થાનને ટકાવવા પ્રભુ તમારામાં સદ્ગુણ, ન્યાય, આમાણિકતા અને સચ્ચાઈ વધારો. પ્રભુ તમે સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપો. તમારું શ્રેય કરો, કલ્યાણ કરો.

પૂ અનસયાળહિનનુ જૂનુ નિવામસ્થાન
ન્યા ગાત્યાદે મજૂર સહકારી બેંક બેમ છે.

૨. આપણો આદર્શ

[૧૯૩૧ની તા. ૧૪ અને ૧૫મી નવેમ્બરના રોજ અમદાવાદ મજૂર મહાજન સંઘના આમત્રણથી તે સઘ સાથે ભળેલાં બધાં મહાજનોના પ્રતિનિધિઓની 'મજૂર મહાજન પરિષદ'નું પ્રથમ અધિવેશન યંત્રસાલ ખેંઢરના પ્રમુખપદે અમદાવાદમાં મળ્યું હતું. પરિષદમાં અમદાવાદ, ઇદોર, ઉજ્જન, વડોદરા, કડી, કલોલ, પેટલાદ, ખભાત, ભાવનગર, વગેરે સ્થળોના પ્રતિનિધિઓએ હાજરી આપી હતી.

પરિષદની શરૂઆત તા. ૧૪મીના રોજ સવારના સાડાનવ વાગે મિરમતપુર શાંતિસદન બગલામાં થઈ હતી

શરૂઆતમાં અનસૂયાબહેને પ્રતિનિધિઓનું સ્વાગત કરતાં નીચેનું પ્રવચન કર્યું હતું.]

ભાઈઓ,

અમારા આમત્રણને માન આપી તમે જે અહીં પધાર્યા છે તેમને અમદાવાદ મહાજન તરફથી હું આવકાર આપું છું. તમે બધા અહીં ભેગા થયા છે એથી અમને ખૂબ આનંદ થયો છે. તમારા સૌનું આજની સભામાં ભાગ લેવા પ્રતિનિધિ તરીકે ભેગા થવું તે અમદાવાદની મિલોભાં તથા બીજી જગ્યાની મિલોમાં કામ કરતા મજૂરો માટે ખૂબ મહત્વની વાત છે. તમારાં ગામોમાં તમે મજૂર મહાજન સ્થાપી એકતા અને સંગઠન કરવા યત્ન કરી રહ્યા છો તે સફળ તો ત્યારે જ થશે કે જ્યારે બુદ્ધિબુદ્ધે સ્થળે આ ઉદ્યોગમાં મજૂરી કરનાર મજૂરોનો પોતપોતામાં તથા બીજા બધા કામદારો સાથે નિકટ સંબંધ હોય કે જેથી તેઓ હંમેશાં એકબીજાનાં સુખદુઃખમાં ભાગીદાર થવા તૈયાર રહે. આ તો આપણો આદર્શ છે. તેને પહોંચી વળવા સારું આપણે બધાએ ઘણી મહેનત કરવાની

હજી બાકી રહે છે. મને તો ચોક્કસ લાગે છે કે આજની સલાથી આ દિશામાં આપણે મહત્વનું એક પગલું આગળ ભરીએ છીએ અને આશા છે કે જ્યારે જ્યારે આપણે મળીશું ત્યારે ત્યારે આપણી વધુ ને વધુ પ્રગતિ થતી જણાતી રહેશે.

પ્રગતિનું કારણ

અમદાવાદના મજૂર સંઘનું સદ્ગુણ છે કે આ તમારી પહેલી સલા અમદાવાદમાં મળે છે. તેથી અમદાવાદનાં જુદાંજુદા મજૂર મહાજનોના પ્રતિનિધિઓને તમારા સૌનો સત્કાર કરવાની તક મળે છે. આજથી બાર વર્ષ પહેલાં અહીંના મજૂર સંઘની સ્થાપના થઈ હતી. તે વખતે મજૂરોની સ્થિતિ અત્યારે છે તેવી ન હતી. સ્ત્રી, પુરુષ અને બાળકોને કઠીકઠી બાર કલાકથી પણ વધુ કામ કરવું પડતું. પગાર બહુ ઓછો મળતો. કામગીરીની સ્થિતિ અને અધિકારીઓનું વર્તન અસંતોષકારક હતું. જે કાંઈ પરિવર્તન આજે જોવામાં આવે છે તેને સારું મજૂરોને ઘણું કષ્ટ અને મહેનત વેઠવી પડી છે. પણ જે પ્રગતિ થઈ શકી છે તે સુખ્યત્વે ખૂબ મહાત્માજીની સલાહનો જે લાભ અહીંના મજૂરોને મળ્યો છે તેને આભારી છે

સારો માણસ બને

મહાત્માજીએ મિલમાલિકો તથા મજૂરો પાસે માહોમાહેની તકરારોનો નિકાલ કરાવવા પથના તત્વનો સ્વીકાર કરાવ્યો છે તેથી ઉદ્યોગ અને મજૂરવર્ગને હાનિ થયા વગર સાચી પ્રગતિનો માર્ગ ખુલ્લો થયો છે મજૂરોના અધિકારો ઉપરાંત તેમની ફરજો ઉપર પણ ખાસ ભાર મુકાયો છે તે કરતા પણ વધારે લાભ મજૂરોને તેમનું જીવન ઉચ્ચ કરવામાં થયો છે. સમાજમાં તેમનો દરજ્જો વધ્યો છે. સારો કારીગર બની સારો પગાર મેળવવા કરતાં વધુ અગત્યનું તો એ છે કે મજૂર સારો માણસ બને, સારું અને સંસ્કારી જીવન ગાળી મનુષ્યદેહને સાર્થક કરે.

જે કે આ માર્ગ તો કઠણ છે. આ સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું અઘરું લાગે છે, છતાં પણ એનાં મીઠાં ફળ આપવાં હોય તો આટલું કष्ट કાંઈ વિસ્માતમાં ન ગણાય.

પ્રગતિ સાધશો

ભાઈઓ, તમે જે જે દૂર દૂર જગ્યાઓથી આવ્યા છો ત્યાં ત્યાં તમે મંજૂર સંઘ સ્થાપી કાંઈકે પ્રગતિ તો કરી છે. મને આશા છે કે અહીંના મંજૂરોએ ખૂબ મહેનતથી આત્મસંયમ કેળવીને અને કष्ट પણ સહન કરીને પૂ. મહાત્માજીના સિદ્ધાંતોનો સમજપૂર્વક અમલ કરવાને યથાશક્તિ પ્રયાસો કર્યા છે. પરિણામે પગાર તથા કામગીરીની સ્થિતિમાં જે સુધારાઓ થયા છે તે કરતાં પણ વિશેષ અગત્યની વાત તો તેમના જીવનમાં તથા ઉદ્યોગ સાથેના તેમના સંબંધમાં જે નવીન તત્વો દાખલ થયાં છે તે છે. જે સિદ્ધાંતોનો સ્વીકાર અહીં કરવામાં આવ્યો છે અને જે અનુભવથી સાચા તથા લાભદાયી જણાયા છે તેનો તમે અમલ કરી દિવસે દિવસે પ્રગતિ સાધશો.

આજની આ પરિષદથી તમારી પ્રગતિને ખૂબ વેગ મળે અને ઈશ્વર આપણું આજનું કાર્ય સફળ રીતે પાર ઉતારે તેવી મારી પ્રાર્થના છે.

પ્રભુ તમને સર્વેને તંદુરસ્ત રાખે અને સુખી કરે. તમને ચારિત્રવાન બનાવે કે જેથી તમે તમારું શ્રેય સાધી શકો અને આ દુખિયારા દેશની ઉન્નતિના કાર્યમાં તમારો ફાળો આપી શકો.

૩. ગરીબોની મૂડી

[૧૯૩૬ના છેલ્લા માસમાં મજૂરોએ માલિકો સામે લડત માંડવી પડે તેના પ્રસંગ બિંબો થયો હતો. મજૂરોના પગારમાં કાપ મૂકવાની માગણીઓ માલિકો વારંવાર કરતા હતા. તે પ્રમાણે આ વખતે પણ કરી હતી. પણ તેનો નિર્ણય પચો આગળ જઈ લેવો તે ચાલી આવતી પ્રણાલી તેઓ સ્વીકારવા તૈયાર નહોતા. એટલે છેવટે નાછૂટકે તેમને લડત આપવી પડે એવું પાતાવરણ બિંબુ થયું હતું. અને લડત આપવી પણ પડી હતી. “ગાંધીજી અને મજૂર પ્રવૃત્તિ” એ નામના શંકરલાલ બે કરના પુસ્તકમાં તેનો નિર્દેશ કરેલો છે તે વાંચકે જોવો.

તા. ૨૧-૧૧-૧૯૩૬ને રાજ અમદાવાદની મિલોના સિપનિંગ ખાતામાં કામ કરતા કારીગરોની સભા મજૂર મહાજનના યોગાનમાં રાખવામાં આવી હતી તેમાં મજૂર ભાઈબહેનો સારી સંખ્યામાં હાજર હતાં.

આ પ્રસંગે મજૂરોને હાકલ કરતું પૂ. અનસુયાબહેનનું ભાષણ નીચે આપવામાં આવ્યું છે.]

ભાઈઓ,

તમારે માથે અત્યારે જે ભારે વાહન ઘેરાયું છે તે આકૃતથી ગભરાઈ ન જતાં તેનો સામનો તમારે કેટલી ધીરજ, સમજ, દૃઢતા, સચ્ચાઈ અને પ્રભુ પરની અડગ શ્રદ્ધાથી કરવાનો છે તે સંબંધી હું તમને બે શબ્દો કહેવા ઇચ્છું છું.

પંચના તત્ત્વનો ભંગ

તમે જાણો છો કે તમારા પર કેવાં આક્રમણો થઈ રહ્યાં છે. પૂ. ગાંધીજીના અઢારઅઢાર વર્ષોના પરિશ્રમને પરિણામે મિલમાલિકો અને મજૂરો વચ્ચે પંચના તત્ત્વનો સ્વીકાર થયો; જે તત્ત્વના આધારે અમદાવાદનો મિલઉદ્યોગ આબાદ થયો છે એ પંચના તત્ત્વનો

આને ખુદ્દી રીતે લાંગ થઈ રહ્યો છે. દુઃખની વાત છે કે મિલમાલિક મંડળના પ્રતિનિધિ તરીકે લવાદમંડળમાં બેસતા શેઠ ચમનલાઈના હાથે જ આ લાંગાણું પગરણ મંડાવું છે. એથી વધારે શોચની વાત તો એ છે કે એક આવી માનદ મનાતી, લોકોમાં પ્રતિષ્ઠિત ગણાતી મિલમાલિક મંડળ જેવી સંસ્થા પોતાની ઇજ્જત અને આબરુને ખાતર પણ પંચનો લાંગ કરનારની વિરુદ્ધ એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારતી નથી કે શિસ્તલાંગને સારુ પગલાં પણ લેતી નથી.

બદલાયેલી મનોવૃત્તિ

આ વસ્તુ શું સૂચવે છે ? પગારકાપ સારુ આટલી આતુરતા અને ઉતાવળ બતાવ્યા છતાં આટલી ઢીલ કેમ થાય છે ? કેસ બરાબર નહિ હોય તો ગરીબ મજૂરોને જે પગાર મળે છે તે મળતો રહેશે. એથી એમનું અનિદ્ર શું થવાનું છે ? અત્યારના સંયોગો અને પરિસ્થિતિ બેતાં મને લાગે છે કે એમની મનોવૃત્તિ જ બદલાઈ ગઈ છે. મજૂરોની ગરીબાઈ અને બેકારીનો લાલ લઈ બે શેઠ ચમનલાઈની મિલો બરાબર ચાલી શકે તો બીજાઓને પણ એ જ રીત અજમાવી પગાર કાપવો છે. એમાના કેટલાકનું માનવું એવું છે કે કોઈ રીતે બે સામાન્ય હડતાલ પડાવી શકાય તો મજૂરોને ભૂખે મારી એમનું બળ, સંગઠન તોડી ઓછા પગારે એ જ મજૂરોથી મિલો ચલાવી શકાય.

મજૂરને મજૂર દગો ન દે

અત્યારે માત્ર મિલો હડતાળ પર છે. એ માત્ર મિલોમાં જતા અને જાય એવા બધા મજૂરો મિલમાં ન જાય એવો બંદોબસ્ત કરી શકીએ તો સામાન્ય હડતાળ પાડ્યા વિના અને બેકારી વધાર્યા વિના આપણી ધારી વસ્તુ મેળવી શકીએ. પ્રશ્ન એ છે કે આ કેવી રીતે ગોઠવી શકાય ? સત્ય અને ન્યાયને ખાતર હડતાલ મજૂરોની જગા બીજે કોઈ માનદાન મજૂર તો ન જ લે અને બે તે લે તો તે અત્યંત શરમની વાત હું સમજું છું.

હડતાળમાં મદદ

એવા મજૂરોને શાંતિથી સમજાવવા રહ્યા. ભૂખ્યાને ખવડાવીને તેને તેની ફરજનું લાન કરાવવું રહ્યું. લાલચમાં ન ફસાય તેને સારુ એને પૂરી સમજ આપવી રહી. એને મદદ કરવી રહી. એને માટે સારું કામ શોધવું રહ્યું. બની શકે તેટલાં બધાં બેકાર લાઈબ્રેરોએ ગમે તે પ્રકારનું ગ્રામાણિક કામ કરવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. પૂરતું મહેનતાણું ન મળે તો પણ પેટનો ખાડો પુરાય એટલું મળે તો તેથી સંતોષ માનવો રહ્યો.

મજૂરોનો ફાળો

જેને કામ ન મળી શકે તેને પૈસાની મદદ આપવી રહી. આ પૈસા લાવવા ક્યાંથી ? એ એક મહત્વનો પ્રશ્ન છે. આ લડત મજૂરોના ટેકને ખાતર છે. મજૂર વર્ગને ખાતર છે એમ સમજી નહોતકે જ મજૂર પૈસાની સહાય માગે તો જ કાંઈક અંશે પહોંચી શકાશે. સામાન્ય હડતાળ પાડવી પડે અને બધા જ મજૂરો બેકાર થાય તેના કરતાં જે લાઈબ્રેરો અત્યારે કામ પર છે તે દર હપ્તે એકએક રૂપિયો બેકાર લાઈબ્રેરોને માટે આપે તો મહિને હજારો રૂપિયા સહેજે થઈ જાય. ખરી રીતે તો મજૂરોના પગારકાપની લડત આ સાત મિલના મજૂરો લડી રહ્યા છે. તેમની ક્ષેત્રમાં તમારા સૌની ક્ષેત્ર છે.

ગરીબોની મૂડી

કામ કરતાં લાઈબ્રેરોએ હડતાળ પર ગયેલાં મજૂરોને મારુ આટલું કરવું ઘટે છે. તેમની ટેક તે તમારી ટેક છે

મિલમાલિક મંડળની મૂડી તેમની અક્કલ, હોશિયારી, મિલો અને પૈસો હશે તો તમારી ગરીબોની મૂડી પૂ ગાંધીજીએ કહ્યું છે તેમ તમારી એક ટેક છે. જ્યાં સુધી તમે ગર્યાઈ અને અહિંસાને વળગી રહેશો ત્યાં સુધી તમારી એ ટેકનું રક્ષણ પરમાત્મા કરવાના છે એ ચોક્કસ માનજો.

પ્રભુ તમને હંમેશાં તમારાં અનેક શુભ કાર્યોમાં મદદ કરે, તમારું કલ્યાણ કરે.

૪. મ્યુનિસિપાલિટી દ્વારા સેવા

[૧૯૨૭માં મ્યુનિસિપાલિટીની ચૂંટણી વખતે મજૂર મહાજન સંઘ તરફથી જિલા રાખેલા ઉમેદવાર નંદાજી માટે અનસૂચાળહેને મતદારોને નીચે પ્રમાણે હાકલ કરી હતી અને નંદાજી ચૂંટાઈ આવતાં તેમણે મજૂરોનો આભાર માન્યો હતો.]

મજૂર મહાજન તરફથી એક ખાસ પ્રતિનિધિ મોકલવાની જરૂર જણાયાથી શ્રી. શુલઝારીલાલ નંદા સરસપુર વોર્ડ તરફથી જિલા રહ્યા છે. એમને સર્વ પ્રકારે મદદ કરવા મેં વિનંતી કરી છે. એ સંબંધી જે વાત વિશેષ જણાવવા ઇચ્છું છું.

મજૂરોના કાર્ય દરમિયાન જણાયું હતું કે મજૂરોને જેમ મિલના કામને અંગે મુશ્કેલીઓ પડે છે તેમ મ્યુનિસિપાલિટીને અંગે પણ કેટલીક હાડમારીઓ નડે છે. આ હાડમારીઓ દૂર કરાવવા મહાજન મ્યુનિસિપાલિટીના સલાસદો મારફતે પ્રયાસો કર્યા કરે છે. આ કામમાં દિલસોજીલરેલી મદદ એ સલાસદો પણ કરતા રહે છે. પણ અમને એમ જણાયું છે કે ગરીબ પ્રજાના નિકટ સંબંધમાં આવનાર અને આ કામનો રાતદહાડો વિચાર કરે એવા એક માણસ પોતાનો બધો સમય આ કાર્યમાં આપે તો વિશેષ કામ થઈ શકે. હાલ જે સંજોગો જિલા થયા છે તેમાં આવા કામની ખાસ જરૂર જણાય છે અને તેથી જ શ્રી. શુલઝારીલાલને જિલા કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

પ્રતિનિધિ મોકલવાની જરૂર

અમદાવાદ શહેરમાં વસ્તી વધી જવાથી અનેક હાડમારીઓ જિલી થઈ છે. પાણી, જાજર, ગંદકીનો નિકાલ, સારા રસ્તા વગેરે સંબંધી વ્યવસ્થામાં ઘટતો સુધારો અને તેટલો જલદીથી થવાની

જરૂર છે. વળી ગઈ અતિવૃદ્ધિને લીધે આ શહેરમાં ઘરોનો મુશ્કેલીલયો સવાલ ઊભો થયો છે. પાંચ હજાર ઉપરાંત ઘરોને હાનિ થઈ છે. અને જો હવે ગરીબો માટે હવાઅજવાબાવાળાં અને મુખસગવડવાળાં ઘરો પૂરતા પ્રમાણમાં ન બનાવવામાં આવે તો એમને ઘણી મુસીબતો વેઠ્યા કરવી પડે અને સમસ્ત શહેરના આરોગ્ય તથા મુખસગવડ પર ઘણી ખરાબ અસર થાય. આવી અસાધારણ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થવાથી એક ખાસ પ્રતિનિધિ ઊભા કરવાની જરૂર જણાઈ છે.

ગુલઝારીલાલની સેવાઓ

પ્રેક્ષિતર ગુલઝારીલાલને મજૂરો ઓળખે છે. પરંતુ બધા મતદારભાઈઓ તેમને ઓળખતા ન હોય તેથી એકબે શબ્દો તેમના વિષે જણાવવા ઉચિત લાગે છે. પ્રો. ગુલઝારીલાલે અદાહાખાદ્ય યુનિવર્સિટીની એમ. એ.ની પરીક્ષા પહેલા નંબરે તથા વકીલાતની પરીક્ષા પણ પહેલા વર્ગમાં પસાર કરી છે. તેમનો ખાસ વિષય અર્થશાસ્ત્ર હતો અને એ વિષયમાં એમની પ્રવિણતા જોઈ યુનિવર્સિટીએ એમને આખા દેશના મજૂરોની સ્થિતિની તપાસ તથા એને લગતા પ્રશ્નના અભ્યાસ માટે નીમ્યા હતા. એ અસહકારની શરૂઆતનો સમય હતો અને તેઓ આપણા ભાગમાં તપાસ ચલાવી રહ્યા હતા તે વખતે રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં જોડાવાની વાત ઊભી થઈ. એમણે એ કામમાંથી તરત જ મુક્ત થઈ દેશની સેવાનો ધર્મ સ્વીકાર્યો અને મુંબઈની રાષ્ટ્રીય કોલેજમાં પ્રેક્ષિતર તરીકે જોડાયા. દૂંઠ વખત પછી તેમને મજૂર મહાજનના કામ માટે બોલાવવામાં આવ્યા અને ત્યારથી તેઓ મજૂરોની અને એમની મારફતે અન્ય પ્રજાની અનેક રીતે સેવા કરી રહ્યા છે.

એમણે આ શહેરની યુનિવર્સિટી મારફતે લોકોની સેવા કરવાની જવાબદારી સ્વીકારી છે અને જો તેઓ ચૂંટાયે તો આ જવાબદારી તેઓ અતોષકારક રીતે અદા કરશે તેવો મને વિશ્વાસ છે.

એમને આવતી ચૂંટણીમાં પૂરેપૂરો ટેકો આપવા સર્વે મતદાર
ભાઈઓને વિનંતી કરું છું. તા. ૧૭-૯-૨૭

મજૂર મહાજનના મંત્રી શ્રી. ગુલઝારીલાલ નંદાને સરસપુર
વોર્ડના મતદારોએ ઘણી જાહેરમતીએ ચૂંટી કાઢ્યા છે તે મજૂરો માટે
આનંદની વાત છે. મ્યુનિસિપાલિટીમાં આપણા એક માણસને
મોકલવાની અગત્ય કેવા સંજોગોમાં ઊભી થઈ તે બધા ભાઈઓ
જાણે છે. તેઓ ચૂંટાવાથી આપણે આપણા એક પ્રતિનિધિ સીધી
રીતે મ્યુનિસિપાલિટીમાં મોકલી શકીએ છીએ. આને લીધે મજૂરોને
અને ગરીબ વર્ગને શહેર સુધરાઈની બાબતમાં સારી મદદ મળશે
એવી ઉમેદ છે.

સરસપુર વોર્ડના મતદારોએ મજૂર મહાજનના પ્રતિનિધિની
ઉમેદવારીને વધાવી લઈ સારો ટેકો આપ્યો છે તે માટે મજૂર મહાજન
તેમનું આભારી છે. ખાસ કરીને આ વોર્ડના મજૂરભાઈઓએ એમને
મદદ કરવામાં જે ઉત્સાહ અને હિંમત બતાવ્યાં છે તે હંમેશા
માટે યાદ રહી જશે.

તમે શરીરે નીરોગી રહો, તમારા વર્ગને અધોગતિએ
પહોંચાડનારાં વ્યસનોથી દૂર રહો તમારી સર્વે નબળાઈઓ
દૂર થાઓ, તમારાં મન પવિત્ર રહો, તમારું કૌટુંબિક
જીવન શુદ્ધ અને સંસ્કારી બનો, તમે પ્રામાણિકપણે અને
રસપૂર્વક તમારું કામ કરતા રહો. તમારામાં બ્રાતૃભાવ તથા
સંપ વસો અને એકનિષ્ઠાથી સત્યને માર્ગે ચાલી દેશનું
ભાવી ઉજ્જવળ બનાવો.

તા. ૮-૧૧-૨૬

૫. ઐતિહાસિક મહત્વ

[તા ૪-૧૨-૩૮ને રોજ 'મજૂર દિન' અંગે મળેલી મજૂરોની સલામો એ દિનનું ઐતિહાસિક મહત્વ સમજાવતા અનસૂચાબહેને નીચે પ્રમાણે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.]

આજની આ સલામ મજૂર દિન ઊજવવા માટે ભરવામાં આવી છે. આજથી ૨૧ વર્ષ ઉપર આજને જ દિવસે કાપડની મિલોમાં તાણાખાતામાં કામ કરતા મજૂરભાઈઓએ એમના પ્રત્યે થઈ રહેલો અન્યાય દૂર કરવા માટે સંગઠન કરી વ્યવસ્થિત રીતે પ્રયાસ કર્યો એ ભાઈઓએ એકત્ર થઈ પોતાનું મહાજન બાંધ્યું. પોતાને મળવા ભેઠતા વધારાની વિચારપૂર્વક મર્યાદા બાધી તે માલિકો આગળ રજૂ કરી અને તે મેળવવા માટે ઘણા દિવસો સુધી અનેક કષ્ટ વેઠી દંડતાપૂર્વક હડતાળ ચલાવી એ બાબત તો તમને સુવિદિત છે આ હડતરને પરિણામે તેઓ એમના પગારમાં વધારો મેળવી શક્યા એટલું જ નહિ, પણ એમના આ સફળ પ્રયામથી મિલોના અન્ય ખાતાંઓના મજૂરો પણ સંગઠન કરી વ્યવસ્થિત રીતે ન્યાય મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરવા પ્રેરાયા અને એ રીતે મજૂરઉત્તરિ માટેના મંગળિત કાર્યનો પાયો નખાયો આ કારણને લઈને આ શહેરની મજૂરપ્રવૃત્તિ અંગે આજનો દિવસ મજૂર દિન તરીકે ઊજવીએ છીએ

ગાંધીજી આકર્ષાયા

આ હડતાળના સંબંધમાં એક મહત્વની બાબત પણ કહું, આ અરસામાં મહાત્મા ગાંધીજી આ શહેરમાં આવી વસ્યા હતા અને આ હડતાળથી તેમનું ધ્યાન મજૂરો તરફ આકર્ષાયું. એ જમાનામાં શહેરના બહાર જીવનમાં મજૂરોના પ્રશ્નો કંઈ અગત્યના

ગણાતા ન હતા પરંતુ ગાંધીજીનું દિલ તો ગરીબો માટે સતત દ્રવતું જ હોય છે તેથી આ હડતાળ વગેરેની માહિતી થતાં તેઓ મજૂરોનાં કાર્યમાં રૂબરૂ લેવા પ્રેરાયા અને મજૂરપ્રવૃત્તિ માટેની સાચી નીતિ મજૂરો તેમ જ એમના કાર્યકર્તાઓને તે જ સમયથી સમજાવવાનો તેમણે આરંભ કર્યો. આ અમૂલ્ય સંબંધને કારણે પણ, આ નાનકડી લડત તથા તેના આરંભનો દિવસ આપણે માટે ઐતિહાસિક મહત્વનો થઈ પડ્યો છે.

૧૯૧૮ની લડત

તાણાવાણાની હડતાળ પછી દૂંક સમયમાં સાળખાતાના મજૂરોએ પોતાની માગણી સંગઠિત રીતે દર્શાવવા માંડી. એમને યોગ્ય સહાય આપવી કર્તવ્યરૂપ જણાતાં, ગાંધીજીએ મજૂરકાર્યકર્તાઓને એમની લડત ઉપાડી લેવા તથા વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવવા પ્રેરણા કરી. પ્રથમ તો મજૂરોની વાજબી માગણીનો પંચ દ્વારા નિર્ણય કરાવવાનો પ્રયાસ આદર્યો પણ તે નિષ્ફળ જતાં એક મહામોટી હડતાળ ઊભી થઈ ગઈ અને એમાં હજારો માણસો સામેલ થયા. આ લડતનું સુકાન ગાંધીજીએ પોતાના હાથમાં લઈ મજૂરો તથા મજૂરકાર્યકર્તાઓને આદર્શ લડતનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાવ્યો. આ લડતને અંગે સત્ય અને અહિંસાના જે અમૂલ્ય સિદ્ધાંતો ગાંધીજીએ શીખવ્યા તે આ શહેરની મજૂરપ્રવૃત્તિમાં પ્રાણરૂપ થઈ પડ્યા છે.

ઉન્નતિના કારણરૂપ

આ સિદ્ધાંતો અત્યંત સરળ હોવા છતાં અનેક પ્રકારના તર્કવિતર્કથી ઘેરાયેલી બુદ્ધિને તે મુશ્કેલ લાગે છે. પરંતુ અહીંની મજૂર જનતાને તો એની કાર્યસાધકતાનો ગાંધીજીની પોતાની સીધી દોરવણી હેઠળ પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયેલો. એટલે એમના દિલમાં અને જીવનમાં એ સિદ્ધાંતોએ ઊંડું અને સ્થાયી સ્થાન મેળવ્યું છે, અને તે એમની ઉન્નતિના કારણરૂપ છે એમ કહું તો એમાં જરાયે અતિશયોકિત નહિ, ગણાય.

પ્રવૃત્તિના પ્રાણરૂપ

સત્યને જ અનુસરીને વર્તવું, સાચી જ વાત કહેવી, શુદ્ધ ન્યાયની જ ઇચ્છા કરવી અને તેને માટે જ અનેક સંકટો વેડીને પણ દંઢતાથી લડત ચલાવવી એ સિદ્ધાંત તમારી આ પ્રવૃત્તિના પ્રાણરૂપ છે. આ સાદી પણ મહત્ત્વની વાત હર હાલતમાં અને વ્યવહારમાં ઉતારવી મુશ્કેલ તો છે જ. છતાં એના પાલન માટે તમે ખંત અને આગ્રહભર્યા પ્રયત્નો કર્યા છે અને એને લઈને જ તમારી આ સંસ્થા પ્રગતિ કરી રહી છે.

પંચની પ્રથા

વિવેકપૂર્વક કેવળ ન્યાયની દૃષ્ટિએ પોતાની માગણી વિચારનાર અને ઘડનારને સ્વાભાવિક રીતે એના વાજબીપણા વિષે શ્રદ્ધા હોય અને નિષ્પક્ષપાત તપાસમાં તેનું વાજબીપણું સિદ્ધ કરવા માટે પણ તૈયાર રહે. તમે તમારા દૃષ્ટિકોણ શુદ્ધ ન્યાય તરફ જ રાખવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને તેથી ન્યાયના આધારરૂપ નિષ્પક્ષપાત પંચની પ્રથાને પ્રાણ કરતાં પણ ક્ષીમતી ગણો છો. તેને જાળવવા માટે તમે અનેક સંકટો વહોરવા પણ તૈયાર રહો છો. આ તમારી શુભ વૃત્તિને લઈને એ પ્રથા વર્ષો સુધી આ શહેરમાં જળવાઈ રહી છે અને તમારા પોતાના, મિલઉદ્યોગના તેમ જ શહેરના વિકાસને તે પોષે છે.

ઈશ્વરકૃપા

આ જ સત્યનો સિદ્ધાંત મનુષ્યને અહિંસા તરફ પ્રેરે છે અને એ અહિંસાની ભાવના કેળવવાના પ્રયત્નથી તમે તમારું સંગઠન સાચું અને સ્થાયી કરી શકો છો. માલિક કે કોઈ મજૂર તમારા પ્રત્યે અન્યાયભર્યું વર્તન ચલાવે તો પણ એનો દ્વેષ ન કરતાં, એના અનિષ્ટની ઇચ્છા પણ ન થવા દેતાં વિકટ સંજોગોમાં પણ કેવળ અહિંસક સંગઠનના નૈતિક જળથી ન્યાય મેળવવાનો તમારો નિશ્ચય અને પ્રયાસ, વિરોધીના દિલ પર અસર કરી તમારા પ્રત્યે સહાનુભૂતિ પેદા કરે છે અને એ રીતે તમારી પ્રગતિનો માર્ગ સરળ

થાય છે. અહિંસા એ કેવળ નકારાત્મક સિદ્ધાંત નથી. એની બીતરમાં મનુષ્યજાતિના ઐક્ય અને પરસ્પર પ્રેમની ભાવના રહેલી છે. એ જોડું રહસ્ય સમજી વિરોધ કરનારા પ્રત્યે પણ સદ્ભાવ દાખવી એમનું ભક્તિ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા પ્રેરાઓ છો એમાં ઈશ્વરની કૃપા રહેલી છે.

ઋણ અદા કરશો

ગાંધીજીના આ સિદ્ધાંતોને અનુસરી તમે જે પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છો તેથી સામાન્ય જનતામાં પણ તમારા પ્રત્યે મીઠી દિલસોજીની લાગણી પ્રગટેલી નજરે પડે છે. તમારા જીવનવિકાસનાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાં તે જનતા તમને અનેક રીતે સહાય આપવા પ્રેરતી જણાય છે. એમની આ લાગણીભરી મદદ એવા જ ભાવથી વધાવી લેશો અને તમારા વિકાસની સાથે શહેરના અનેકવિધ જીવનમાં ફાળો આપી એ ઋણ અદા કરશો તેવો મને વિશ્વાસ છે.

સાચું મહાજન કયારે ?

આજની સ્થિતિનો વિચાર કરતાં મહાજનની સ્થાપનાના દિવસોના પૂ. ગાંધીજીનાં વચનો યાદ આવે છે. વ્યવસ્થિત રીતે સર્વે ખાતાના મજૂરોનાં મહાજન બાંધવાની પ્રવૃત્તિ ઉપાડવાને અંગે એમની સલાહ લેતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે : “સંગઠનની શક્તિ તો અજળ છે. ઘણાં માણસો લેખાં મળી સાડું કરવા પ્રયત્ન કરે તો પોતાનું શ્રેય સાથે અને જગતનું પણ કસ્યાણુ કરે. પણ બધા એકત્ર થઈ નીતિન્યાયને છોડે અને કેવળ સ્વાર્થનો વિચાર કરે તો તે લૂંટારાની ટોળી પણ થઈ પડે છે.” આ વસ્તુ આજે દુનિયામાં માનવજાતિનું દિલ તીવ્રપણે હચમચાવતી નજરે પડે છે. એક વખતનું પરાધીન અને દુઃખી ઇટલી સંગઠિત અને સખળ થતાં એખિસીનિયા અને રુપેનને લૂંટવામાં સંકોચ કરતું નથી અને એ જ પ્રમાણે મહાયુદ્ધમાં હારેલું અને હણાયેલું જર્મની ફરી સમર્થ થતાં પ્રખરો ઉપર આક્રમણ કરી રહ્યું છે.

સાચા મહાજનની ભાવના

કેવળ એકત્ર થવાથી મહાજન પેદા થતાં નથી. છતાં પણ બધા એકત્ર થઈ સત્યને માર્ગે જવાનો અને સર્વનું સારું કરવાનો આગ્રહ રાખે તો જ મહાજન ઉદ્ભવે. તમે ગરીબ છો, દુઃખદ સ્થિતિમાં રહો છો, તમારે રહેવાનું તથા કામનું વાતાવરણ ઘણું અંશે કલુષિત છે, અને સંસ્કારનો લાભ તમને જોઈએ તેટલો અંશે મેળ્યો જ નથી, છતાં ગાંધીજીની અમૂલ્ય લેટરૂપ આ સિદ્ધાંતોના પાલન પ્રત્યેના તમારા સહજ પ્રયાસથી તમે તમારી સંસ્થાને માટે સાચા મહાજનની ભાવના કેળવી શક્યા છો એ માટે તમને અભિનંદન ઘટે છે.

હજી મજલ લાંબી છે

પરંતુ આ સ્થિતિમાં પણ તમે એ તો જાણો છો કે આપણા ધ્યેયને પહોંચવા માટે હજી લાંબી મજલ કાપવાની છે. આજના અમર્યાદિત લોભ અને કલહના જમાનામાં જે સંત પુરુષે આપણામાં આ ઉન્નત ભાવનાઓ રેડી છે તેમના કણ્ઠાર્થે પણ મજૂરજનતામાં એ ભાવનાઓ વ્યાપક રીતે પ્રસરે અને અહીંના મજૂરમાત્રના હૃદયમાં સ્થાયીરૂપ લઈ તેનું જીવન ઉજ્જવળ કરે એ માટે પ્રયાસ કરવો એ આપણી પ્રથમ અને પવિત્ર દરજ્જા છે. એથી એ તમારી સંસ્થા પણ વધુ નિર્માણ ને સમૃદ્ધ બનશે અને એ વડે આજે પણ જે તકલીફો મિલોમાં કે બહાર તમને વ્યર્થ સહન કરવી પડે છે તેને સરળતાથી દૂર કરી શકશો.

વ્યવસ્થિત પ્રયાસની જરૂર

મજૂરવર્ગનાં સ્ત્રીપુરુષો અને બાળકોમાંથી નિરક્ષરતા નાબૂદ થાય અને પવિત્ર સંસ્કારો આપનાર શાક્ષિત્યનું તેઓ સેવન કરી શકે, એવી પરિસ્થિતિ અને અનુકૂળતાઓ ઉત્પન્ન કરવી એ પણ આવશ્યક છે. મજૂરકુટુંબનું જીવન નીરાંગી અને નિર્માણ બને તે

માટે તેમના લક્ષ્યાંશો તથા રહેઠાણો સ્વચ્છ અને મનુષ્યજીવનની આવશ્યક સગવડવાળાં થાય તે માટે પ્રયાસ કરવો ઘટે છે. તેમ જ તેમનો આહાર સાત્ત્વિક અને પુષ્ટિકારક થાય તેવા પ્રચારની પણ જરૂર છે. મોટાં કારખાનાંઓનું કામ અને શહેરનું સામાન્ય જીવન એવા પ્રકારનું છે કે, કારીગરવર્ગ વખતોવખત રોગનો લોગ બની પડે છે અને એ રીતે એની જિંદગી દુઃકી થાય છે. આ સ્થિતિમાં શરીરની માવજત તથા રક્ષણ માટે મજૂરલક્ષ્યાંશોમાં યોગ્ય પ્રમાણમાં વૈદકીય મદદ અને સારવાર મળે એવી વ્યવસ્થાની પણ અત્યંત જરૂર છે. આમ અનેક યોગ્ય દિશાઓમાં મજૂરોના સુખ અને વિકાસ માટે યોજનાઓ કરી તેને અમલમાં આણવા માટે વ્યવસ્થિત પ્રયત્ન થાય એ જરૂરનું છે. એવા પ્રયાસ આજે પણ થઈ રહ્યા છે અને જે સ્થિતિની આપણે ઝંખના કરીએ છીએ તે કાળે કરીને સ્થપાશે એ નિઃશંક છે.

વ્યક્તિનું ને સમાજનું હિત

પરંતુ મજૂરજીવનના વિકાસમાં તમારું કર્તવ્ય સમાપ્ત થતું નથી. તમારી સ્થિતિમાં જે ન્યૂનતાઓ હોય તે દૂર કરવા તથા તમારી બધી દિશામાં ઉન્નતિ સાધવા પ્રયાસ થાય એ તો યોગ્ય જ છે. પરંતુ સાથે એ વસ્તુ પણ વિચારવી રહે છે કે દેશની પ્રજાના મોટા ભાગની, ખાસ કરીને ગ્રામપ્રજાની સ્થિતિ તો અત્યંત દુઃખદાયક અને કટુણાજનક છે અને એમનાં દુઃખો દૂર કરવામાં પણ બનતો ફાળો આપવો ઘટે છે. આજે મહાસભા એક તરફ ખાદી, ગ્રામઉદ્યોગ જેવાં રચનાત્મક કાર્ય દ્વારા તથા બીજી બાજુથી રાજકીય પ્રવૃત્તિ દ્વારા એમનાં દુઃખોના નિવારણ માટે રાતદિવસ પ્રયાસ કરી રહી છે. આ કાર્યમાં પણ તમે યથાશક્તિ ભાગ લેતા આવ્યા છો અને હવે પછી પણ બનતો ફાળો આપતા રહેશો એમ માનું છું. સામાજિક હિતમાં વ્યક્તિનું હિત પણ સમાયેલું છે અને જેટલે અંશે અન્યનું ભલું ઇચ્છશો અને કરશો તેટલે અંશે તમે તમારું શ્રેય સાધશો.

બે મિત્રોને અંજલિ

આજે આ પ્રસંગે આપણને બે મિત્રોની ખોટ સાથે છે એક તો શ્રી. બચુભાઈ વકીલ કે જેમણે ૧૭ની સાલની તાણાવાળાની હુકતાળથી માડીને આજ સુધી પૂરા લાવથી મદદ આપી છે અને બીજી ભાઈ અબાલાલ ત્રિવેદીની કે જેમણે જ્યારે જ્યારે જરૂર પડી ત્યારે ત્યારે તમારી સંસ્થાના સંચાલનનો બોલો માથે ઉઠાવીને એકનિષ્ઠાથી સેવા કરી છે

આજના આ સમારંભને અંગે આપણું આ આમંત્રણ સ્વીકારી શ્રી વક્રલભાઈ પટેલ પધાર્યા છે. વિવિધ અને લારે જવાબદારીવાળાં અનેક કાર્યોની વચ્ચે મજૂરપ્રવૃત્તિ તેમ જ આ સંસ્થાના કાર્યમાં પણ તેઓ અમૂલ્ય સહાયતા આપણને આપે છે તેઓ તમને જે ઉપદેશ આપશે તે શાંતિથી સાંભળશો એવી આશા રાખું છું.

૬. ગુણ-શક્તિની ઉપાસના

[તા. ૪-૧૨-૩૯ને રોજ “મજૂર દિન” અંગે મિરજાપુર ઉપર મજૂર ઓફિસના યોગાનમાં મજેલી મજૂર લાઈમહેનોની વિરાટ સભામાં પ્રમુખસ્થાનેથી શ્રીમતી અનસૂયાબહેને આપેલું પ્રેરણાદાયી ભાષણ.]

આજે આપણે મજૂર દિન ઊજવવા એકઠાં થયાં છીએ. આજનો દિવસ એ આપણા જીવનમાનો એક પુણ્ય દિવસ છે, અને એને અંગેનો ઉત્સવ એ અમઠાવાદના મજૂરોના જીવનનો એક ધન્ય અવસર છે. બીજા અનેક તહેવારો કરતાં પણ મજૂરોને માટે આ દિવસનું મહત્ત્વ અનેક ઘણું છે, કેમકે આજથી બાવીસ વર્ષ ઉપર એ દિવસે આપણા સંગઠનનો પાયો નાંખાયો અને જે વૃક્ષની છાયા નીચે આપણે એકઠાં મળ્યાં છીએ તેનું બીજ વધારું. એ વૃક્ષનાં મીઠાં ફળ આજે તમે સહુ મેળવી રહ્યા છો. આ પ્રસંગે સૌથી પ્રથમ આપણા સંગઠનની ઈમારત ઊભી કરવા માટે જે અનેક સેવાલાવી અને શૂરા મજૂરભાઈઓએ ત્યાગ અને આત્મચર્મપણું કરી અનેક કષ્ટો વેઠી, માલિકો તથા અધિકારીઓનો રોષ વહોરી તમારો માર્ગ મરણ બનાવ્યો છે, તેમનું સ્મરણ કરવાની અને તેમને ધન્યવાદ આપવાની આપણી ફરજ છે. તેમાંના જેઓ આજે આપણી વચ્ચે એમણે વાવેલા વૃક્ષને જોવાને હયાત નથી તેમને પણ આપણે આપણી નમ્ર અંજલિ અર્પીએ છીએ.

“સંગઠનના વિકાસમાં સૌનો ફાળો

આજને પ્રસંગે જે સંગઠનનો પુણ્ય દિવસ ઊજવવા આપણે લેગાં મળ્યાં છીએ અને જે ઈમારતને આપણે મજબૂત કરવા આપણે દર વર્ષે લેગાં મળી નવા નિયમો કરીએ છીએ તે દિવસ

મજૂરભાઈઓના શિસ્તભર્યા સંગઠન, સેવાભાવી કાર્યકર્તાઓના વિચારપૂર્વક પરિશ્રમ અને ગાંધીજીની પુણ્ય પ્રેરણાને આભારી છે.

આપણું સંગઠન આટલું ક્ષત્ર્યું અને સરળ રીતે ચાલ્યું તેનો યશ તો તમને સહુને જ છે. તમારી સુંદર સમજશક્તિ, સારું નરસું પારખવાની વિવેકબુદ્ધિ, જાતે દુઃખ વેઠીને ન્યાય ખાતર લડવાનું નિશ્ચયબળ અને જવાબદારીપૂર્વક ફરજ અદા કરવાની શક્તિને પ્રતાપે આજે તમે એક સુંદર અને અસાધારણ પ્રયોગ કરી, બતાવ્યો છે. એને લઈને તમે તમારી સ્થિતિ સારી કરી છે એટલું જ નહિ પરંતુ ખીજા અનેકને તમે લાલ પહોંચાડ્યો છે. તમારી શક્તિ, બુદ્ધિ અને નૈતિક બળ પણ વધવા પામ્યાં છે, એનો તમે રોજ અનુભવ કરો છો. શહેરમાં, સમાજમાં અને દેશમાં તમે આજે જે સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે એની કોને ખબર નથી?

સેવાભાવી કાર્યકર્તાઓ

તમને મળેલા કાર્યકર્તાઓ વિષે પણ જે શબ્દો કહું તો અનુચિત નહિ ગણાય. તમારા સુખદુઃખને ઓળખવા અને તેમાં ભાગ લેવા પોતાનું તન-મન ખર્ચીને જેમણે તમારા 'કાર્ય'માં પોતાનું દિલ રેડ્યું છે એવા કાર્યકર્તાઓ તમને સાંપડ્યા છે એ તમારા મુલાવ્વની નિશાની છે. એમણે દિવસ અને રાત પોતાની તાંદુરસ્તીની, કુટુંબની અને અંગત સુખસગવડોની પરવા કર્યા વગર તમારા કાર્યને આગળ વધારવા અને તમને સુખશાંતિને તથા ઉન્નતિને માર્ગે લઈ જવા બનતી બધી મહેનત કરી છે. તમારા આજના સુખ અને વિકાસમાં તેમનો ફાળો પણ નાનોસૂનો નથી. તમે તેમને માટે ગૌરવ લઈ શકો છો.

ગાંધીજીની પ્રેરણા

અને આ બધાથીયે ઓર્વેપરી આપણાં કાર્યના મૂળમાં રહેલી ગાંધીજીની પ્રેરણા અને તેમના પુણ્યને પ્રતાપે જ આપણે જગતમાં

અનેક આંદોલનો વગ્ને આટલી ઊંચી કક્ષાએ પહોંચ્યા છીએ. તેમણે આપણને અમૂલ્ય પાઠો શીખવ્યા છે. અહિંસા, સત્ય, પરસ્પર પ્રેમ અને ઊંચનીચના ભેદભાવો ટાળતી એકતાના મહાન સિદ્ધાંતો એમણે બહુ સરળતાથી આપણને આપણા જીવનમાં વણી લેતાં શીખવ્યું છે. એમણે પશુજીવનને બદલે સાચું મનુષ્યજીવન જીવતાં આપણને શીખવ્યું. આપણી લડતોને અંગે એમણે એક નવી જ દૃષ્ટિ આપી. એમની તાલીમને આપણે શોભાવીએ અને એ શિક્ષણ આપણાં અનેક લાભગ્રસ્તોને પણ મળતું રહે એવું વાતાવરણ પેદા કરીએ તો જ આપણી ફરજ બજાવી કહેવાય.

નવા નિશ્ચયો કરો

આ પ્રસંગે આપણે સહુ આપણા કામ વિષે, આપણી પ્રવૃત્તિઓ વિષે, આપણા જીવનમાં જિલા થતા નવાનવા સવારો વિષે વિચાર કરવા લેગા મળ્યાં છીએ. દર વર્ષે આપણે કરેલા કામનું અવલોકન કરી બાકી રહેલા કામ માટે નવા નિશ્ચયો અને પ્રતિજ્ઞાઓ કરીએ એ યોગ્ય જ છે. તીર્થસ્થાનમાં આવનાર અનેક લાલકોનું પુણ્યબળ લેશું થવાથી જે વાતાવરણ જન્મે છે તેમાંથી મનુષ્ય જેમ પવિત્ર પ્રેરણા લઈ પાછો જાય છે, તે રીતે મનુષ્યના આ ઉત્થવને દિવસે અહીં હાજર રહેલો દરેક માણસ એક નવી પ્રેરણા લઈને જાય અને પોતાના કાર્યને આગળ વધારવાના નિશ્ચયમાં નવું બળ મેળવે એમ ઇચ્છું છું.

વિષમ સમાજરચના

આજની વિષમ સમાજરચનામાં મૂઠીભર સાધનસંપન્ન વર્ગ અને સાધનવિહોણા કરોડોના વર્ગ વચ્ચે દિવસે દિવસે અંતર વધતું જાય છે. એકબીજાના પ્રત્યે દ્વેષ, સ્વાર્થને ખાતર એકબીજાનું શોષણ, અંકાર, ધનલાલસા અને સત્તાને ખાતર કરોડોને દુઃખના દરિયામાં નાખવાની આસુરી વૃત્તિથી આજનું જગત પીડાઈ રહ્યું છે.

પરિણામે જે સુખ, શાંતિ અને મર્વોદય માટે મનુષ્ય જાત આજે જીવન જીવી રહી છે તેમાં કલેશ, અશાંતિ અને અધઃપાત નજરે પડે છે.

અહિંસક ક્રાંતિ કરવાની છે

મહુને મમાન હુકો, તક અને મગવડો મળે, મહુનું સ્વમાન સચવાય, મહુની શક્તિનો ઉદય થાય, અને કોઈ એકબીજાનું શોષણ ન કરે એવી સમાજરચના સ્થાપવા આપણે ઝંખી રહ્યા છીએ. જે રચનામાં મનુષ્યને મનુષ્ય માટે પ્રેમ, સ્વાર્થને સ્થાને એકમેકને માટે ત્યાગ કરવાની વૃત્તિ હોય એ જ સમાજરચના મનુષ્યજાતને સુખી કરી શકે એમ છે. આ ધ્યેયને માટે જોડો બળવો કરતાં પૂ. ગાંધીજીએ આપણને શીખવ્યું છે. એમણે દર્શાવેલા માર્ગે આપણે જ નહિ પરંતુ સમસ્ત દેશે આવી ક્રાંતિ કરવાની છે, અને સાચું કહીએ તો એ ક્રાંતિ આજે થઈ જ રહી છે. આ ક્રાંતિની ગતિ કોઈને ધીમી લાગે પરંતુ આપણા આંતરિક હોષો દૂર કરી મત્યની અહિંસક શક્તિ ફેળવવાથી જ સંગીન પ્રગતિ થઈ શકે અને તેથી જ ગાંધીજી તે પર આટલો ભાર મૂકે છે. જેટલે અંશે આપણે શક્તિ પ્રાપ્ત કરીશું તેટલે અંશે આપણે આપણા ધ્યેયને પહેલાં પહોંચીશું.

આંતરમુદારણ

આ આંતરિક શક્તિ વધારવા માટે આપણે પ્રયત્ન કરીએ છીએ ને એમાં ઠીકઠીક પ્રગતિ પણ સાધી છે. પરંતુ આપણે પોતે એથી સંતોષ માની અટકી જવું ન જોઈએ. આપણું આગસ, આપણું વેરઝેર, આપણી નિરક્ષરતા, વ્યસનો, દેવાં અને એવી જીવનની અનેક આમીઓમાંથી આપણે મુક્ત ન થઈ જઈએ તો આપણી લડતમાં એ વિઘ્નરૂપ થઈ પડવાની છે. આ આંતરિક પ્રવૃત્તિ જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં કરવાની છે.

આવકનો સદુપયોગ કરજો

ગયા વર્ષે આપણે મળ્યા પછી મહાસલાવાદી મરકારે નીમેલી તપાસ અભિતિની લલામણોને લઈને તમને પગારમાં ઠીકઠીક વધારો મળ્યો. તે સાથે દાઝળંધીની નીતિનો સફળ અમલ થવાથી પણ તમારા ખિસ્સામાં જે બચત થવા પામી તેથી પણ સારો લાભ થવા પામ્યો છે આ બંને રીતે આર્થિક ક્ષેત્રમાં તમારી સ્થિતિ સુધરવા પામી છે અને તે દિવસે દિવસે વધુ મારી થતી જાય તથા તમે સર્વે સાદા પણ સરકારી જીવન માટે પૂરતો પગાર મેળવવા તથા તે જાળવવા શક્તિમાન થાઓ એમ ઇચ્છું છું. પરંતુ માત્ર પૈસા મળી જવાથી જ સુખ પ્રાપ્ત થઈ જવાનું છે એમ માનવાની ભૂલ તો તમે નહિ જ કરો. પૈસો પ્રાપ્ત કરવો અને સારી રીતે ખર્ચવો, વિચારપૂર્વક ખર્ચવો, જીવનને વધુ ને વધુ જિંદગી લઈ જવાની પ્રવૃત્તિ પાછળ ખર્ચવો એમાં જ સાચા સુખની પ્રાપ્તિ છે. જે સાચા સુખ અને શાંતિની ઝંખના તમને હોય તો રવિશંકરભાઈએ તમારી સામે જે દષ્ટિ મૂકી છે તેને ભૂલશો નહિ.

પંચની પ્રથાના લાભ

ઉદ્યોગની તકલીફોને અગે પંચની પ્રથાનો જે સુંદર માર્ગ ગાંધીજીએ આપણી સમક્ષ મૂક્યો છે અને જેને તમે સફળતાપૂર્વક ચલાવી ખતાવ્યો છે તેનો લાભ ઇલાકાલરના મજૂરોને મળે તે માટે સરકારે તમારા કાર્યના નમૂના ઉપર એક કાયદો કર્યો છે. એની પ્રેરણાનું માન અને યશ અમદાવાદના મજૂરોને ધટે છે આ કાયદાનો લાભ આજે તમે પણ ઉઠાવી રહ્યા છો અને એના ફાયદા જતે દિવસે સહુ કોઈને સમજાવાના છે એ વિષે મને શંકા નથી

પગ પર ઊભા રહેતાં શીખો

તમારામાંના જે સેવાલાવી ભાઈઓએ પોતાના નિરક્ષર ભાઈજનોને લણાવવા માટે પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે અને એ રીતે

મજૂર પોતે પણ જનસેવાનું કાર્ય સુંદર રીતે કરી શકે છે એમ બતાવી આપ્યું છે, તેમને મારાં અનેક અભિનંદન આપું છું. આ કાર્ય અત્યંત મહત્વનું છે. એ દિશામાં હજી તો ઘણું કરવાનું બાકી છે અને તમારામાંના લાણેલા લાઈઓ આ કાર્ય મહોદ્દલે મહોદ્દલે ઉપાડી લે તો અમદાવાદમાં એકેય મજૂર અલણ રહેવા ન પામે એ ચોક્કસ છે. બાળકોની કેળવણીના કાર્યમાં તમે ઘણી પ્રગતિ કરી છે એમ કહી શકાય, પરંતુ હજી કન્યાકેળવણીની બાબતમાં ફરજ બજાવવી બાકી છે. દીકરા-દીકરી વચ્ચે ભેદભાવ રાખવાની તમે વૃત્તિ ન રાખો અને બંનેના વિકાસ માટે સરખી તક આપી લવિષ્યની તમારી પ્રજાને તમે સંસ્કારી બનાવશે એવી મને ઉમેદ છે. મજૂર બહેનોનાં ક્ષેત્રમાં પણ આપણે હજી ઘણું કરવાનું છે. આજે પુરુષોમાં જેટલું કાર્ય થયું છે તેટલું જ કાર્ય સ્ત્રીઓમાં કરતાં થઈ જવું જોઈએ.

બહેનો પણ મજૂર જીવનના પ્રશ્નો વિચારતી અને તેના ઉકેલમાં પોતાનો ફાળો આપતી થાય એ અત્યંત આવશ્યક છે. એમની જીવિત તથા શક્તિના વિકાસ માટે ખંતભેર પ્રયાસ થવો જોઈએ અને એને અંગે સર્વ આવશ્યક અનુકૂળતાઓ માટે યોગ્ય પ્રયત્ન થવો જોઈએ.

વાંચનાલય, વિકાસમંદિરો અને પુસ્તકાલયોનો તમે સારા પ્રમાણમાં લાભ લો, તમે દુનિયાના પ્રવાહોથી વાકેફ રહો અને તમારે પોતાને માટે શું ઇષ્ટ છે તેનો વિચાર કરતાં થઈ જાઓ એ સાવ જરૂરી છે. તમારા અનેક સવાલો અંગે તમે વિચાર કરતાં થશો અને શક્તિ ભેગી કરી તેનો ઉકેલ કરવા મથશો તો તમારી પોતાના પગ ઉપર, જિલા રહેવાની તાકાત અને વિશ્વાસ એટલો વધવાનો છે કે અનેક સવાલોનો ઉકેલ તમને આવ મરળ દેખાશે.

નૈતિક ભાવનાઓ ખીલવો

એક બાબત ઉપર ખાસ કરીને તમારી પાસે હું ભાર મૂકવા ઇચ્છું છું. તમારા જીવનમાં નૈતિક ભાવનાઓને પ્રથમ સ્થાન આપશો. સચ્ચાઈ, નીતિ, પ્રામાણિકતાના ગુણો એવા ખીલવજો કે તમારું વચન પ્રમાણરૂપ ગણાય. ઓછું લણતર હોય તોયે વિનય, વિવેક, શિસ્ત અને કાર્યકુશળતા તમે સંહિતાઈથી મેળવી શકો તેમ છે. એવી ખાતરી રાખજો. દરેક કામ કરવા માટે બને ત્યાં મુધી તમારા પોતાના ઉપર આધાર રાખજો. સ્વાશ્રયી થવા પ્રયત્ન કરજો. આવા ગુણો કેળવી લીધા હશે તો ફરિયાદોનો નિકાલ કરવામાં, વાંચનાલયની વ્યવસ્થા કે ઓફિસનું તંત્ર ચલાવવામાં તમને ઘણી સરળતા થશે. એટલું જ નહિ પણ સામાજિક તથા શહેરના જીવનમાં પણ તમે ઉપયોગી ફાળો આપી શકશો.

કર્તવ્ય બજાવવા લાયક બનો

તમે તમારી લડતો સફળ ચલાવો અને જરૂરી પગાર કે સગવડો મેળવો એટલું જ બસ નથી. તમારે તો દેશના, સમાજનાં અને શહેરના જીવનમાં ઉપયોગી અંગો તરીકે તમારું કર્તવ્ય બજાવવાનું છે અને એથી તમે શુદ્ધ રીતે જીવનના વ્યવહારો ચલાવો, કુટુંબ તથા બાળકો પ્રત્યે પૂરી ફરજ અદા કરો અને જીવનને ઉપયોગી તથા સંસ્કારી બનાવો તો જ સાચા શહેરી બની શકો. તમે ઉદ્યોગમાં જડ સાધનો ન રહેતાં શહેર, સમાજ અને દેશનાં ઉપયોગી અંગો બનો અને ઈશ્વર તમને એ માટે પૂરતી શક્તિ આપે એવી મારી પ્રાર્થના છે.

૬. અગ્નિપરીક્ષા ને આત્મશુદ્ધિ

[૧૯૩૬ના અંતથી શરૂઆતમાં અમદાવાદના મિલિટરીગના મજૂરોને મોંઘવારીનો પ્રશ્ન ઊભો થયો. ખીજા વિશ્વયુદ્ધને લીધે મોંઘવારી આસમાને જઈ રહી હતી, તેટલા પ્રમાણમાં તે આપવા તેમણે માલિકો પાસે માગણી કરી. તે પ્રશ્ન સરકારની લલામણુથી સેસન્સ જજ શ્રી. રાજમ્હમ્મદ સમક્ષ સમાધાન માટે ગયો. તેમણે એવો નિર્ણય આપ્યો કે માલિકોએ દર મહિને પગારના પાંચ ટકા જેટલી રકમ રોકડ આપવી અને નક્કી કરવામાં આવેલી ૨૨ વસ્તુઓ લગાઈ પહેલાના ભાવે આપવી. પરિણામે મજૂરોને પગારમાં ૧૨ ટકા જેટલી રાહત મળતી હતી. માલિકોએ આ લલામણુ ન સ્વીકારી; અને નવી જ સૂચના કરી. પંચના નિર્ણયને અમાન્ય કરવાથી મજૂરો માટે લડત આપવી અનિવાર્ય થઈ પડતાં તા. ૨૬-૨-૪૦ને રોજ લડત શરૂ કરવાનો નિર્ધાર કર્યો.]

તે લડત અગાઉ તા. ૨૫મીએ સાંજે સાડાછ વાગે મજૂર ઓફિસના યોગાનમાં મજૂરોની વિરાટ સભા મળી. આશરે ૬૦-૭૦ હજાર મજૂરો હાજર હતા. તેમાં તેમણે લડતની ગંભીરતા પૂરેપૂરી સમજીને તે આખર સુધી લડી લેવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. તે વિરાટ સભાને સંબોધતાં અનસૂયાબહેને નીચે પ્રમાણે હાકલ કરી હતી :]

બહેનો તથા ભાઈઓ,

આવતી કાલે શરૂ થનારી લડતને અંજો આજે આપણે અહીં મળ્યાં છીએ. આજનો દિવસ એક રીતે સમાધાની માટે આખરનો દિવસ છે અને મને જણાવતાં અત્યંત દુઃખ થાય છે કે અનેક પ્રયત્ન છતાં સમાધાની થઈ શકી નથી. સમાધાની માટે મહાજન તરફથી બનતા સર્વે પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા. આખા પ્રશ્નનો પંચ દ્વારા નિર્ણય થાય તે માટે પણ સર્વેએ પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ ખેદ

સાથે જણાવવું પડે છે કે એમાંયે સફળતા મળી નથી. હવે કાલ સવાર પહેલાં એવું કાંઈ પરિણામ આવે એવી પરિસ્થિતિ પણ જણાતી નથી.

માલિકમંડળને વિનંતી

છતાંય આ છેવટની ઘડીએ પણ બંને પક્ષને માટે વાજળી અને માનભર્યો માર્ગ ચોજવા માલિકમંડળને વિનંતી કરવી કેતવ્યરૂપ સમજી હું. જો એવો કોઈ માર્ગ હવે પછી પણ ન નીકળે તો તે સંલેગોમાં ન્યાય મેળવવા માટે આપણી પાસે હડતાળ સિવાય બીજો કોઈ ઇલાજ રહ્યો નથી. આ સંલેગોમાં તમે સર્વે તમારા પ્રતિનિધિમંડળના ઠરાવ પ્રમાણે આવતી કાલે હડતાળ પર જશો. આશીર્વાદ તો પ્રથમથી જ પૂજ્ય ગાંધીજીએ તમને મોકલાવ્યા છે. તમે એ આશીર્વાદને ચોખ્ખી નીવડો અને ન્યાયને માટે જે કષ્ટ સહન કરવાનું આવી પડે તે સર્વ સહન કરવાને ઈશ્વર તમને પૂરી ધીરજ અને બળ આપે એવી પ્રાર્થના કરું છું.

સત્ય અને અહિંસાનું પાલન કરજો

આપણી સંસ્થાની સર્વ પ્રવૃત્તિ સત્ય અને અહિંસાના સિદ્ધાંત ઉપર રચાયેલી છે. આ લડતને અંગે પણ એ સિદ્ધાંતનું સંપૂર્ણપણે પાલન થાય એ જોવાની આપણી દરજ છે. આ સિદ્ધાંતનો પાઠ તો પૂજ્ય ગાંધીજીએ આપણને આપ્યો છે અને મહાજને એ તમને સમજાવવા તથા તમારા જીવનમાં દેડવા વર્ષો થયાં પ્રયત્ન કર્યો છે. એ સિદ્ધાંતને એકનિષ્ઠાથી વળગી રહેશો તો ઈશ્વર તમારે માટે બધું સર્વેને માટે સારું જ પરિણામ આણશે એવો મને વિશ્વાસ છે.

કેવળ ન્યાય માટેની લડત

આજે આપણે લડત કરીએ છીએ તે કેવળ ન્યાયને માટે જ. આપણે જે માગણી કરી છે તે જ સ્વીકારવી જોઈએ એવો આગ્રહ આપણે રાખ્યો નથી. એ માગણી વિષે આપણે વાટાઘાટ ચલાવી

અને ખાસ સમાધાનકાર આગળ પણ તપાસ કરાવી અને એમણે જે લલામણ કરી તે આપણી માગણી કરતાં ઓછી હોવા છતાં તેનો આપણે સ્વીકાર કર્યો છે. માલિકોને એ લલામણ અસ્વીકાર્ય થઈ પડી છે એ સ્થિતિમાં પણ જે મતભેદ જિલો થયો તેનું પંચ દ્વારા નિરાકરણ કરાવવા સરકારે સૂચના કરી તેનો પણ આપણે સ્વીકાર કર્યો. એ વસ્તુ માલિકોને પસંદ ન હોવાથી અંતે આખોયે પ્રશ્ન પંચ દ્વારા નિર્ણય કરાવવાની પણ આપણે તત્પરતા બતાવી છે પરંતુ એ વસ્તુ સ્વીકારવા પણ આપણે માલિકોને મનાવી શક્યાં નથી એમ હુઝા સાથે મારે જણાવવું પડે છે.

પંચની પ્રથા

આપણા હકની માગણીને માટે ન્યાયે ન્યાયે મતભેદ થાય ત્યારે ત્યારે પંચદ્વારા આપણે નિર્ણય કરાવતા આવ્યા છીએ અને તેથી ઉદ્યોગ તેમજ મજૂરોને પારાવાર લાભ જ થયો છે. ન્યાય પરત્વે પંચની પ્રથા જગત આખાને માટે અત્યંત ઉપકારક નીવડી છે, પરંતુ અહીં પ્રચલિત થઈ ગયેલી 'પ્રથાનો' નાર્શ થયો છે. માલિકો પાસે પંચ મેળવી શકતા નથી એ સ્થિતિમાં આપણે શું કરવું એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. ક્યાં તો આપણે પંચ અને ન્યાયને માટેનો આગ્રહ છોડી દઈએ કે તે માટે સ્વેચ્છાથી હુઝા વહોરી લેવા તૈયાર થઈએ. આ સિવાય બીજો માર્ગ જણાતો નથી. આપણામાં શક્તિ ન હોય તો શાંતિથી બેસી રહેવાની પણ આપણને છૂદ છે એમ, પૂન્ય ગાંધીજીએ પણ આપણને જણાવ્યું છે. પરંતુ તમારા પ્રતિનિધિમંડળે તેમ જ તમોએ ન્યાયને માટે આગ્રહ રાખી હુઝા વહોરી લેવાનો માર્ગ પસંદ કર્યો છે એ તમને શોભે પણ છે.

ગરીબનો બેલી ઈશ્વર

હું જાણું છું કે તમારી શક્તિ મર્યાદિત છે. ધનાઢય અને શક્તિસંપન્ન માલિકોએ તમારી સામે મોટો વ્યૂહ રચ્યો છે. એનો

સામનો કરવો સહેલ નથી. પરંતુ ન્યાયની લડત કેવળ બળ ઉપર નથી. એમાં લડનાર ઈશ્વર ઉપર આધાર રાખે છે. ગરીબનો બેલી ઈશ્વર છે, એટલે ઈશ્વરને હૃદયમાં રાખીને તમારી ન્યાયની લડત ચલાવશો, તો તેમાં શ્રેય જ છે.

મનુષ્યધર્મ

સત્ય અને ન્યાય માટે આમહુ હોય તો સ્વેચ્છાથી દુઃખ સહન કરવું એ જ મનુષ્યધર્મ છે. તમે ગરીબ મજૂરો છો છતાં તમે મનુષ્યો છો અને એ ધર્મ તમે પાળો તેમાં તમારું શ્રેય જ છે. ગાંધીજીએ વર્ષો થયાં જે પાઠ લખાવ્યો છે એની સફળતા પણ એમાં જ રહેલી છે.

ટેક-જાળવજો

લડતને અંગે પૂજ્ય ગાંધીજીની સલાહ ધ્યાનમાં રાખશો. લડત શરૂ કર્યા બાદ તમારી ટેક પૂરી દબતાથી જાળવશો. ગમે તે કદ આવી પ્રડે પણ તે ધીરજથી સહન કરશો અને ન્યાય મળે નહિ ત્યાં સુધી મિલો તરફ દૃષ્ટિ પણ નહિ કરશો. ઈશ્વરની કૃપાથી અને ગાંધીજીના આશીર્વાદથી તમે તમારી ટેક દબતાપૂર્વક જાળવો અને આ કસોટીમાંથી પાર બિતરો એવી પ્રાર્થના છે.

સંપૂર્ણ અહિંસા પાળજો

આપણે ન્યાયને માટે લડીએ છીએ એટલે આપણી લડતનો પાયો સત્ય અને અહિંસાના સિદ્ધાંત ઉપર જ રચાયેલો છે. અહિંસા એ આપણી લડતની મુખ્ય ચાવી છે. આ અહિંસા માત્ર સ્થૂલ નહિ પરંતુ મન, વચન અને કર્મમાં આપણે ઉતારવા પ્રયત્ન કરીએ એ જ આપણું કર્તવ્ય છે. આપણે સહુને માટે પ્રેમ સેવીએ, ભાઈચારે કેળવીએ અને આપણા વિરોધીઓ પ્રત્યે પંખું-સદ્ભાવ રાખીએ એ લડત માટે આવશ્યક છે એટલું જ નહિ પણ એમાં આપણે આપણી પોતાની જ નૈતિક ઉન્નતિ કરીએ છીએ.

આપણી લડત ન્યાય અને નીતિની હોય તો એમાં આસુરી બળને સ્થાન ન હોય. હિંસા અને વેરઝેરને માટે અવકાશ ન હોય. અન્યાયનું જો સાચા સત્યાગ્રહી તરીકે આપણે નિવારણ કરવું હોય તો તમારા સદ્ભાવથી તમે તમારે પક્ષે નૈતિક બળ જમાવજો.

ભરમાતા નહિ

માલિકો પ્રત્યે, તમારા અધિકારીઓ પ્રત્યે અને તમારી લડતમાં ભાંગ પડાવે તેવા કમજોર લાઘવો પ્રત્યે પણ રોષ કે દ્વેષ કરશો નહિ. ગમે તેટલું કષ્ટ પડે તો પણ તમારા દિલમાં તમારી લડતને હાનિ પહોંચે એવા ભાવોને પેસવા દેતા નહિ. જે સિદ્ધાંતને તમે એકવાર મમજી વિચારી વર્ચા છે તેનો ટૂંકી દૃષ્ટિના લાભ ખાતર કોઈની ભૂલેરણી કે ઉશ્કેરણીથી ત્યાગ કરતા નહિ. ગાંધીજીના સિદ્ધાંતોમાંથી તમને ચળાવવાને માટે જેઓ પ્રયત્ન કરતા હોય કે ખોટી ઉશ્કેરણી કરતા હોય તેમની વાત માનશો નહિ. ખોટી વાતોથી ભરમાઈ જવાને બદલે તમારા ધ્યેયને તમારી નજર સામે જ રાખજો.

લડતનો આધાર

આપણી લડતનો આધાર આપણા સિદ્ધાંતોના પાલન ઉપર, આપણી શિક્ષા ઉપર અને સંયમભરેલા વર્તન ઉપર છે. તમે ખોટી વિચારસરણી કે વિચારભેદ પેદા કરે તેવા પ્રયત્નમાં ભોળવાઈ જશો નહિ. એક જ દેશજના આશાપાલક ગ્રિપાહીઓ તરીકે તમારા કાર્યકર્તાઓ જે સૂચનાઓ આપે તેનું પાલન કરશો તો તમારી કમોટીમાંથી તમે મક્કળ રીતે પાર બિતરશો.

સાચા દિલની પ્રતિજ્ઞા

આપણી લડત કેવળ છુટલક પૈસા માટે નથી એ તમે સદુ સમજી ગયા હો. જો કે પૈસા એ લડતનું આજે નિમિત્ત બન્યું

છે. જો તમે તમારા વાજબી હકો માટે, તમારા યોગ્ય સ્થાન માટે, ન્યાયલયાં વર્તન માટે, સમાન વ્યવહાર માટે લડત ચલાવવાના હો તો એ લડતને શોભે એવી ઉચ્ચ અને પવિત્ર લાવનાઓથી પ્રેરાઈ દિલમાં રહેલી મલીનતાઓનો નાશ કરી ઈશ્વર માથે રાખી પ્રતિજ્ઞા કરીએ અને એ પ્રતિજ્ઞા પાળવા માટે આપણને ઈશ્વર પૂરતું બળ અને તાકાત આપે એવી પ્રાર્થના કરીએ. આ મેદનીમાં હાજર રહેલા હજારો લાઇઓની પ્રાર્થના સાચા દિલની હશે, ઇન્સાફ અને નેકી માટેની હશે તો આપણા વિરોધીઓના દિલ ઉપર એની અવશ્ય અસર પહોંચવાની છે.

કસોટીમાં પાર જિતરો

આ વાતાવરણમાંથી તમે ઘેર જાઓ તે સાથે એવી પ્રેરણા લઈને જજો કે તમારા મહોદલાઓમાં અને તમારી ચાલીઓમાં વસતા ખીજા મજૂરલાઇઓના દિલમાં પણ ન્યાયની આ લડત માટેની તમન્ના પ્રગટાવી શકો. તમારી પ્રાર્થનાનો અવાજ અને તમારું આત્મબળ ભેળું થઈને અમદાવાદમાં એકું વાતાવરણ પ્રગટાવે કે તમારી ન્યાયની લડતને તોડવા કોઈ પ્રેરાય નહિ, તમારા વિરોધીઓનાં દિલ પણ તમારાં કદ જોઈ પીગળે અને તમારી ન્યાય મેળવવા માટેની કસોટીનો વહેલો અંત આવે. ઈશ્વરકૃપા અને ગાંધીજીના આશીર્વાદથી આ કસોટીમાંથી પાર જિતરી તમે સમાજમાં યોગ્ય સ્થાન પ્રાપ્ત કરો અને દેશભરની તમામ મજૂર જનતાને ગાંધીજીના સિદ્ધાંતોને આગે વાળવામાં સાધનરૂપ બનો એવી મારી ફરીફરીને પ્રાર્થના છે.

અગ્નિપરીક્ષા અને આત્મશુદ્ધિ

આ લડત આપણી અગ્નિપરીક્ષાની અને આત્મશુદ્ધિની લડત છે અને ૧૯૧૮ના ધર્મયુદ્ધની માફક આપણી આ લડત વર્ષો સુધી અનેકને પ્રેરણા દેનારી થઈ પડે એવી રીતે ચલાવજો.

સમાધાન અને અભિનંદન

[છેક છેલ્લી ઘડી સુધી લડતની પૂર્ણ ને અદ્ભુત તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી અને તેની સાથેસાથે સમાધાન માટે પણ ચારેકારથી પ્રયત્નો થઈ રહ્યા હતા. ૨૫મીની રાત તે રીતે પસાર થઈ અને ૨૬મીએ સવારના પહોરમાં પાંચ વાગે સમાધાન થયું અને મિલ્લમાલિક મંડળ વતી તેના પ્રમુખ શેક્ષરી હરિદાસ અચરતવાલ અને મજૂર મહાજન તરફથી તેના પ્રમુખ પૂ અનમ્સાનહેને સહીઓ કરી, અને આ આખો પ્રશ્ન ઔદ્યોગિક અદાલતની લવાઈ પર હોડવામાં આવ્યો. મજૂરોને પૂ અનમ્સાનહેને નીચે પ્રમાણે અભિનંદન આપ્યાં.]

ઈશ્વરકૃપાથી અમદાવાદના ઉદ્યોગ માથે ઘેરાયલાં વાદળ 'વીળરાઈ' ગયાં છે અને ન્યાયપૂર્ણ તથા માનભરી સમાધાની થઈ ગઈ છે એ માટે સર્વે મજૂરભાઈઓને અભિનંદન આપું છું.

લાંબા સમયથી ઝૂંચવાઈ ગયેલા આ ઝઘડાનો વખતસર અને સંતોષકારક રીતે ઉકેલ કરવાના મક્કળ પ્રયાસ માટે માલિકમંડળનો તેમ જ તેમાં મહાયભૂત થઈ પડેલાં તમામ મંડળો અને મિત્રોનો પણ આભાર માનું છું.

આ ઝઘડા પરત્વે જે માસથી ચાલતી લાંબી વાદાઘાટો દરમિયાન મજૂરભાઈઓએ જે પ્રમંશનીય ધૈર્ય અને વિવેકબુદ્ધિ બતાવ્યાં છે તથા ન્યાય માટે લગભગ અનિવાર્ય બની ગયેલી હુડતાળ માટે કદ મહુન કરવાનું દૃઢ મનોબળ અને પોતાની ટેક પૂરી કરવા માટે જે ઉન્ન્યાહ, શિસ્ત અને તૈયારી બતાવ્યાં છે તે માટે સમસ્ત મજૂર ભાઈઓને ધન્યવાદ ઘટે છે.

આ કટોકટીના પ્રસંગે આવી પડેલા કાર્યને એકનિષ્ઠા અને અમનપૂર્વક ઉપાવી લઈ તેને મક્કળ રીતે પાંચ પાડવામાં જે કાર્યદક્ષતા

હજારો સ્વયંસેવકોએ બતાવી છે તે મજૂરવર્ગને ગૌરવ આપનારી છે અને ઉત્તજવળ લવિધ્યની ઝાંખી કરાવે છે.

આ વિકટ પ્રસંગને અંગે જે ભાવના અને શક્તિ ઉદ્ભવ પામ્યાં છે તે મજૂરોની સાર્વદેશીય ઉન્નતિ સાથે એવા રચનાત્મક કાર્યમાં પરિણમે એવી આશા સેવું છું.

આ શહેરના ઉદ્યોગમાં પૂજ્ય ગાંધીજીએ વર્ષોથી આપેલા અને અનુભવે અત્યંત ઉપકારક નીવડેલા ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોનું માલિકમંડળ તેમજ મહાજન સદા પાલન કરવા શક્તિમાન થાય અને પરસ્પર સદ્ભાવ અને સહકારથી સમાજને સેવારૂપ થવા પૂજ્ય ગાંધીજીએ સેવેલી આશાઓ પૂરી કરે એવી ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે.

૭. નવા મકાનનું ખાતમુહૂર્ત

[મજૂર મહાજન સઘના કાર્યવાહક મડળના નિર્ણય મુજબ ભદ્રમા કોંગ્રેસ હાઉસની નજીકના આવેલી જમીન મજૂર મહાજને મેળવી હતી અને આ જમીનમાં કાર્યાલયના મકાનની ખાતમુહૂર્તની મગળક્રિયા વૈશાખ સુદ ૧૦ને તા. ૩૦-૪-૪૭ને બુધવારે સવારના સાડાઆઠ વાગે મજૂર મહાજન સઘની સહાધિકાર સમિતિના સભ્યો, કાર્યવાહકના સભ્યો અને મજૂર ઓફિસના સ્ટાફના સભ્યોની હાજરીમાં મહાજનના પ્રમુખ અનસૂયાબહેને કરી હતી. નેતિ પ્રસંગે નીચેનું અંગ્રજી પ્રવચન કર્યું હતું]

આ મજૂર મહાજનની સ્થાપના જે મહાન તપસ્વીના શુભ હસ્તે થઈ હતી તે જ પવિત્ર પુરુષના હસ્તે આજનું ખાતમુહૂર્ત થયું હોત તો આપણને સૌને અત્યંત આનંદ થાત આ મહાજનની સ્થાપનાને લગભગ સત્તાવીસ વર્ષ થઈ ગયાં છે. એ મહાન પુરુષ એના પાયામાં સત્ય, અહિંસા અને સર્વોદયની પ્રાણપૂર્ણ ભાવનાઓ મૂકી એનું સતત સિંચન કર્યાં કર્યું છે અનેક તોફાનો, વંટોળિયાં, પ્રલોભનો અને વિકટ પરિસ્થિતિમાં એના પાયા સખળ અને સુદૃઢ રહ્યા છે, એ એમની પ્રસાદી અને મહાજનના સભ્યો તથા અન્ય મજૂર લાઇબ્રેરો તેમ જ એના કાર્યકર્તાઓની એ સિદ્ધાંતો માટેની વફાદારી અને પરિશ્રમનું ફળ છે. આ પવિત્ર સિદ્ધાંતો પર સ્થિર રહેવા ધ્વિર આપણને સર્વેને સદ્ગુણિ અને શક્તિ આપે એવી પ્રાર્થના છે.

ધ્વિરકૃપા-સર્વેનો સહકાર

મહાજને પોતાની પ્રવૃત્તિમાં ધન, સંપત્તિ કે જમીન-મકાન માટે વિશેષ આગ્રહ રાખ્યો નથી. ધ્વિરકૃપાથી જે સંપત્તિ કે સગવડ આવી મળ્યાં તેથી નિભાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પરંતુ આજે

મનુષ્ય મહાત્મા મનુષ્ય અન્યાના નવા મકાનમાં
કાશ્યાપના કાશ્યાપ

સંજોગવશાત્ મહાજનની પ્રવૃત્તિ માટે મકાન બનાવવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે. તે કામ પણ ઇશ્વરકૃપાથી અને તમારા સર્વેના સહકાર તથા પરિશ્રમથી સારી રીતે પાર પડશે એવી મને શ્રદ્ધા છે.

હાલની પરિસ્થિતિમાં અનુકૂળ જમીન મેળવવી અત્યંત મુશ્કેલ હતી છતાં નાની પણ સગવડવાળી જમીન આપણને મળી ગઈ છે એ સદ્ભાગ્ય છે.

શુદ્ધ ભાવનાનું વાતાવરણ

આ મકાન માટે નકશા બનાવવાનું કામ આર્કિટેક્ટ શ્રી. મહાત્રેને સોંપ્યું છે. એ ભાઈ ભાવનાશીલ છે અને સહ્યો તથા કાર્યકર્તાઓની સગવડ સારી રીતે જળવાય અને એઓ પોતપોતાનું કાર્ય સુખ અને સવડતાથી કરી શકે એ રીતે આ મકાનની રચના કરવા પાછળ એમણે ઠીક ધ્યાન આપ્યું છે. પણ મકાનને અંગે મુખ્ય વસ્તુ તો એનું વાતાવરણ જ છે. જે પવિત્ર ભાવનાઓ આ સંસ્થાના સંસ્થાપકે આપણા સૌના હૃદયમાં રેડી છે તે શુદ્ધ ભાવનાથી આ મકાનનું વાતાવરણ સદા રંગાયેલું રહેશે અને એ ભાવનાને જીવનમાં ઉતારવા સહાયભૂત થશે એવો મને વિશ્વાસ છે.

પુણ્ય પ્રવૃત્તિઓનું સ્થાન

જે કાંઈ સત્કાર્યો થાય છે તે સર્વે ઇશ્વરની પ્રેરણા અને કૃપાથી જ બને છે. મનુષ્ય તો નિમિત્ત માત્ર જ છે. જે પ્રેરણાથી આ મકાનનો પાયો નાંખાય છે તે પ્રેરણા ક્ષણભૂત થાય અને ઇશ્વર પ્રસન્ન રહે એવી અનેક શુભ સર્વોદયની પુણ્ય પ્રવૃત્તિઓ આ મકાનમાં થતી રહે એવી પ્રાર્થના છે.

૮. સ્વરાજ્યનું મંગળ પ્રભાત

[૧૯૪૭માં ૧૫મી ઓગસ્ટે દેશ સ્વતંત્ર થતાં સર્વત્ર અપૂર્વ આનંદને ઉત્સાહ પ્રવર્યો હતો. અમદાવાદના મજૂરોએ પણ તે દિવસની ઉજવણી કરી હતી. તેમાં અનસૂયાબહેને નીચે પ્રમાણે પ્રવચન કર્યું હતું.]

આજે આપણે સ્વરાજ પ્રાપ્તિનું મંગળ પ્રભાત ઉજવવા લેગ્યાં થયાં છીએ. આપણને આજે સ્વરાજ્યનાં જે આછાં દર્શન થઈ રહ્યાં છે તેને સારુ પરમકૃપાળુ પરમાત્માને આપણે સૌ આભાર માનીએ અને પ્રાર્થના કરીએ કે તે આ ભારતવર્ષની પ્રજાને એવી સદ્બુદ્ધિ અને સામર્થ્ય આપે કે જેથી સમસ્ત પ્રજા સ્નેહથી હળીમળીને, બંધુલાવથી રહે અને પોતાના સંયુક્ત અને લાવપૂણું પ્રયત્નથી દેશને આરિત્રશીલ, સમૃદ્ધ અને સુખી કરે અને સમસ્ત માનવજાતિનાં ઐક્ય તથા કલ્યાણનાં કાર્યમાં પોતાનો ફાળો આપવાને શક્તિમાન થાય.

ગાંધીજીને વંદન

આપણો દેશ આજે સ્વતંત્રતાની સ્થિતિએ પહોંચવા પામ્યો છે તે એક મહાન પુરુષની, તપશ્ચર્યા, પુણ્ય પ્રેરણા અને એમની દોરવણી નીચે પ્રજાએ ચલાવેલી લડત તથા સ્વેચ્છાથી આપેલાં બલિદાનનું પરિણામ છે. એ પરમ પૂજ્ય ગાંધીજીને આપણાં અનેક વંદન હો.

વીરોને અંજલિ

આઝાદી સંપાદન કરવા માટે પોતાની જાતનું બલિદાન આપનાર અનેક વીર અને વિરાંગનાઓને આજના માંગલિક પ્રસંગે આપણે અંજલિ આપીએ છીએ. એ દેશલક્ષોમાં અગ્રગણ્ય

એવા સ્વ શ્રી મહાદેવભાઈની આજે પુણ્ય સંવત્સરી છે તેમનું આખું જીવન દેશની સેવામાં જ વ્યતીત થયેલું. એવા એ પુણ્યાત્માની સ્મૃતિ આપણને દેશસેવાના કાર્યમાં પ્રેરણારૂપ થાઓ.

વિકટ પરિસ્થિતિ

યુરોપમાંથી પ્રગટેલા છેલ્લા વિશ્વયુદ્ધ પછી જગતની પરિસ્થિતિ એત્યંત દયાજનક થઈ રહી છે. અન્ન, વસ્ત્ર અને જીવનનિર્વાહની અનેક વસ્તુઓની ભારે તંગી ઘણા પ્રદેશો અનુભવી રહ્યા છે. રાજ્યકાર્યના કુશળમાં કુશળ સંચાલકો અને અનુભવીઓને પણ એતિ મૂંઝવણમાં નાખે એવી આ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થયેલી છે એવા વિકટ સમયે આપણા નેતાઓને આ રાજતંત્ર ચલાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે.

સાચો માર્ગ

આ પરિસ્થિતિમાં આવી પડતી મુસીબતો દૂર કરવા તથા સુખ, શાંતિ સ્થાપવા તેઓ એમનાથી બનતા સર્વે પ્રયત્ન તો કરશે જ; પરંતુ એમના પ્રયાસ ત્યારે જ મફળ થઈ શકશે કે જ્યારે સમસ્ત પ્રજા, જે જે મુસીબતો આવી પડશે તે તે ધીરજથી સહન કરી એમના કાર્યમાં સમજપૂર્વક મહકાવ અને સક્રિય સહાય આપશે એમનું કાર્ય રચનાત્મક હોઈ ઘણું વિકટ છે. ચણવાતું કામ મુશ્કેલ હોય છે, તોડવાતું નહિ. સંજોગોની પૂરી તુલના કર્યા વિના કોઈ પણ વસ્તુની ખોડખાંપણ શોધી એની ટીકા કરવી એ તો સૌથી સહેલું છે પરંતુ કેવળ ટીકાથી કાંઈ ખાતર અર્થ સંગતો નથી કાર્યને અંગે જ્યાં દોષ હોય તે બતાવવો એ તો કર્તવ્યરૂપ જ ગણાય, પરંતુ એની પાછળ સ્પર્ધાહિત સાચો મદ્દભાવ ને મહકારની વૃત્તિ હોય તો જ તે મદ્દરૂપ થાય છે. આ સંજોગોમાં કાર્યસાધક માર્ગ તો એ જણાય છે કે દરેક વ્યક્તિ

પોતાના કાળે આવતું કાર્ય સમસ્ત પ્રજાના હિતને માટે મહત્વનું છે એમ સમગ્ર પૂરેપૂરી જવાબદારીપૂર્વક ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે બજાવે અને એ રીતે દેશને સમૃદ્ધ કરવામાં પોતાનો યોગ્ય ફાળો આપે.

સર્વોદયનો આદર્શ

સ્વરાજ્યના સાચા આદર્શની સફળતા તો પૂજ્ય ગાંધીજીએ આપેલી સર્વોદયની ભાવનામાં જ રહેલી છે. સર્વોદય એટલે સમસ્ત પ્રજાનો સાર્વદેશીય વિકાસ. એ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ માટે સ્વાયત્ત સમાજમાં કોઈ પણ પ્રકારની ભેદવૃત્તિને સ્થાન ન જ હોઈ શકે. પરંતુ આજે તો આપણી સમાજમાં સત્તા, શિક્ષણ, ધન, તેમ જ રૂઢિને લઈને અનેક પ્રકારે ભારે અસમાનતા પ્રવર્તે છે અને તેમાં જે નબળા છે તે બળવાનને હાથે પીડાય છે, અને એમનો જીવન-વિકાસ રૂંધાઈ જાય છે. આ સ્થિતિ અસહ્ય છે અને તે જેમ બને તેમ જલદીથી દૂર કરવી જરૂરની છે. ન્યાયની દૃષ્ટિએ સમાજમાં હિંદુ હોય કે મુસલમાન, બ્રાહ્મણ હોય કે શુદ્ર, ગરીબ હોય કે તબક્કાર, સ્ત્રી હોય કે પુરુષ કોઈ પણ પ્રકારના ભેદ વગર સર્વોની સ્થિતિનો-જરૂરિયાતનો વિચાર થાય, સર્વને એમના વિકાસ માટે સરખું પ્રોત્સાહન મળે, અને તેને અંગેની જરૂરી અનુકૂળતા માટે યોગ્ય પ્રયત્ન થાય તો સમય જતાં સ્થિતિ જરૂર સુધરી શકે.

રાજતંત્રની મર્યાદા

આ કામ મહેલું તો નથી જ અને કેવળ રાજ્યતંત્રના પરિવર્તનથી એ ધ્યેયની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ પણ નથી. મુખ્યવસ્થિત રાજતંત્ર જરૂર એના માર્ગમાં રહેલા અંતરાયો દૂર કરી શકે, યોગ્ય વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવામાં મદદ કરી શકે, અને ધારા, ધન વગેરેથી જરૂરી અનુકૂળતાઓ કરી આપી પણ શકે. પરંતુ જનતાના વિકાસનો આધાર તો ઘણે અંગે જનતાના પોતાના પ્રયાસ ઉપર જ અવલંબિત રહે છે. એટલે જો આ મહાન આદર્શનું

મહત્વ, એનું સાચું રહસ્ય, આપણી બુદ્ધિ ગ્રહણ કરતી થશે, આપણા દિલમાં તે ઊતરતું જશે અને તેને અનુસરીને વ્યવહારમાં આપણું પરસ્પર આચરણ, વર્તન થતું રહેશે તો જ એ દિશામાં સાચી પ્રગતિ થઈ શકશે..

આપણું કર્તવ્ય

આપણા નવા બંધારણમાં રાજતંત્ર તો પ્રજાના ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓનું બનવાનું છે અને આપણી લાવનાં, વૃત્તિ અને વર્તન જેવાં હશે તેવું જ તંત્ર આપણને સંપડશે. આપણી ઝંખના ભેદ વગર સર્વની ઉન્નતિ માટે હશે તો એની અસર રાજતંત્ર પર પણ પડ્યા વિના રહેશે નહિ અને એને પરિણામે પ્રજાની જે પ્રગતિ થશે તે યાંત્રિક અથવા ઉપરથી લાદેલી નહિ પરંતુ પ્રજાની અંતઃપ્રેરણાની સાચી જ હશે. એટલે આપણે પ્રયત્ન તો પૂ. ગાંધીજીએ આપેલા આ સર્વોદયના મહાન આદર્શનું રહસ્ય સમજવા, અને આપણા દિલમાં, આપણા હૃદયમાં ઉતારવા તરફ વાળવાનો રહેશે કે જેથી આપણી બુદ્ધિ અને વૃત્તિ નિર્મળ અને ઉદાર થાય. આપણે આપણા ક્ષેત્રમાં એકબીજા સાથે હળીમળીને રહીએ, એકબીજાના સુખદુઃખમાં સાચા દિલથી લાગ લેવા તત્પર થઈએ અને એકબીજાના વિકાસ માટે, સંયુક્ત થઈ પ્રયાસ કરી, સર્વની ઉન્નતિનો માર્ગ સરળ કરી શકીએ.

આપણી અભિલાષા

ઈશ્વર આપણને સર્વેને સદ્બુદ્ધિ અને સામર્થ્ય આપે કે જેથી આપણે સર્વે આપણા દેશ પ્રત્યેનું કર્તવ્ય સારી રીતે સમજતા થઈએ અને ઈશ્વર પ્રસન્ન રહે તેવી રીતે તેનું પાલન કરી આ ભારતવર્ષને આરોગ્ય, સંપત્તિ તથા વિદ્યાથી બધી રીતે સમૃદ્ધ અને સુખી કરવામાં આપણે અડપ કાળો આપી, આપણું હૃદય સંકળ કરીએ.

૯. ખીજમાંથી વૃક્ષ

[૪-૧૨-'૪૭ના રોજ 'મજૂર દિન' ઊજવવા માટે એકઠી થયેલી મજૂર મેદનીને ઉદ્દેશતાં અમદાવાદના મજૂરોએ આજ સુધીના સાથેની પ્રગતિનો ઉત્તેજ કરતાં અનસૂયાબહેને નીચે પ્રમાણે ઉદ્ગારો કાઢ્યા હતા]

આજે આપણે મજૂર દિન ઊજવવા એકઠા થયા છીએ આજથી ત્રીસ વર્ષ ઉપર અહીં ની મિલોના એક નાનકડા ખાતાના મજૂરોએ પોતાની સ્થિતિ સુધારવા મહાજન બાંધ્યું અને માલિકોને નોટિસ આપી હાલતાળ પાડી એ લડતને અજે પૂ ગાધીજીનો પ્રથમ સમાગમ થયો અને આ મધ્યાનુ બીજા રોપાયું ઈશ્વરકૃપાથી એ ખીજને અનુકૂળ પરિસ્થિતિ અને સભોગો સાપડ્યા અને આજે આપણે એને એક સુદર ફૂલેલા, ફાલેલા વૃક્ષરૂપે જોઈએ છીએ આપણી આ સંસ્થાના વિકાસ પાછળ ઈશ્વરની પરમ કૃપા અને પૂ ગાધીજીની ઉન્નત ભાવના તથા પુણ્ય તપશ્ચર્યાનું બળ છે, તેમ તમારી સર્વેની તથા તમારા સેવાભાવી કાર્યકર્તાઓની એકનિષ્ઠાભરી સાધના પણ રહેલી છે પૂ ગાધીજી પામેથી આપણને જે પવિત્ર પ્રેરણા મળી છે તે આપણા સર્વેના જીવનમાં વધુ અને વધુ ઉઠે ઊતરતી જાય અને તે આપણને આપણા ધ્યેયની વધુ ને વધુ નજદિક લઈ જવામાં સહાયભૂત થાય, એવી આજને માગલિક દિવસે આપણી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે

ત્રીસ વર્ષ પહેલાંની સ્થિતિ

ત્રીસ વર્ષ એ જીવનનો એક લાખો ગાળો છે આ ત્રીસ વર્ષમાં અહીં ના મજૂરજીવનમાં પણ ઘણો ફેરફાર થઈ ગયો છે એ જમાનામાં મિલો બાર કલાક ચાલતી મજૂરોના પગાનું ધોગણ અતિશય

નીચું હતું. સાળખાતામાં મહિને રૂપિયા ૧૮ અને ઘોસલમાં તે માત્ર ૧૧ રૂપિયા જ મળતા. મિલોમાં પાણી, બજાર વગેરે સામાન્ય સગવડોના સંબંધમાં પણ ચોતરફથી ફરિયાદો આવતી અને કામની પરિસ્થિતિ અસહ્ય હતી. મિલોમાં એકંદરે ભયનું રાજ્ય પ્રવર્તતું અને મહાજનનું નીમમાત્ર પણ બેકારીને માટે કારણભૂત થઈ પડતું.

પલટાચેલી પરિસ્થિતિ

આજે તો એ સ્થિતિ પલટાઈ ગઈ છે. આજે એ ભયનું ખાતાવરણ દૂર થઈ ગયું છે. ભયનું કારણ આવી પડે તો પણ તેનો વિનયપૂર્વક વ્યવસ્થિત રીતે સામનો કરવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ છે. તમારી સંસ્થામાં લગભગ બધી મિલોના બધા ખાતાના મજૂરો સારી સંખ્યામાં ભેડાચેલા છે અને સભ્યોની સંખ્યા પંચાવન હજારે પહોંચી છે. જે ભાઈઓ ભેડાયા નથી તેઓ પણ મોટા ભાગે સંસ્થાની નીતિ તથા કાર્યોનું મહત્ત્વ સમજે છે અને તેનો લાભ મેળવે છે. એટલે કાળે કરી તેઓ પણ મહાજનમાં ભેડાશે એવી આશા રહે છે. કામના કલાક ઘટીને હવે આઠ થયા છે. અને મજૂરોને જીવનનિર્વાહ માટે યોગ્ય પગાર મળવો ભેદ્ય એ સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર થયેલો હોવાથી એનું ધારણ હવે ઔદ્યોગિક અદાલત દ્વારા મુકરર થાય છે. જે ખાતામાં સંગઠનને અભાવે પગાર ઓછો છે તેમને પણ અમુક રકમથી ઓછો પગાર ન જ આપી શકાય, એવો નિયમ ઘડાઈ રહ્યો છે. મિલોમાં કામની પરિસ્થિતિમાં આવકારદાયક ફેરફાર થતા જાય છે. જો કે તેમાં હજી ઘણા સુધારા માટે અવકાશ છે. અને તે માટે સરકાર તરફથી જે તપાસ સમિતિ નિર્માણ છે તે યોગ્ય સૂચનાઓ કરશે અને તેનો અમલ થશે, એવી આશા રહે છે. નાગરિક તરીકેની સ્થિતિમાં પણ ઠીક પ્રગતિ થઈ જાય છે. શહેરમાં મજૂર તરફ જે ધૂણાની નજર રહેતી તે દૂર થઈતી જાય છે અને સમાજના અગત્યના અંગ તરીકે નાગરિક જીવનમાં એને યોગ્ય સ્થાન મળતું જાય છે. યુનિસિપાલિટીના

કામકાજમાં મજૂર સહયો ભાગ લેતા થયા છે અને આરોગ્ય, શિક્ષણ અને વૈદકીય મદદ વગેરેને અંગે મજૂર મહોલ્લાઓમાં જે ન્યૂનતાઓ જણાતી તે દૂર થતી જાય છે. ધારાસભામાં પણ સંસ્થાના મંત્રીઓ પ્રતિનિધિઓ તરીકે ચૂંટાયા છે, અને મજૂરોના વાજબી હકના રક્ષણ માટે તેમ જ એમના જીવનવિકાસ માટે, યોગ્ય ધારાઓ ઘડાય તે માટે કાળજીપૂર્વક પ્રયત્ન કરે છે. અને એની અન્ય પ્રાંતોની તથા મધ્યસ્થ ધારાસભા પર પણ અસર પડેલી છે. એમાંના એક ભાઈ શુભચારીલાલને, -તમે મજૂરપ્રધાન તરીકે આજને માંગલિક પ્રસંગે નોતર્યા છે અને તેમની પાસેથી તમે તમારી ભવિષ્યની પ્રવૃત્તિને અંગે અમૂલ્ય સૂચનો મેળવશો.

મજૂરપ્રવૃત્તિનો વિકાસ

પૂ. ગાંધીજીની પ્રેરણા અનુસાર વ્યવસ્થિત પ્રવૃત્તિથી તમે તમારા જીવનનાં જીહાંજીહાં ક્ષેત્રમાં જે પ્રગતિ સાધવા શક્તિશાળી થયા છો તેની અસર સ્વાભાવિક રીતે તમારી આસપાસનાં ઔદ્યોગિક કેન્દ્રો ઉપર પણ થઈ છે. વડોદરા, કડી, કલોલ, સિદ્ધપુર, પેટલાદ, વિરમગામ, ભાવનગર, નડિયાદ, ભરૂચ, નવસારી, ઈન્દોર, રતલામ જેવા ઔદ્યોગિક કેન્દ્રોમાં પણ અહીંનાં સિદ્ધાંતો તથા નીતિને અનુમરતાં મહાજનો સ્થપાય્યાં છે; અને ત્યાં પણ પરિણામે મજૂર-જીવનમાં આવકારદાયક સુધારો થઈ રહ્યો છે.

મુંબઈના મજૂરો

આ પ્રાંતમાં આ ઉદ્યોગનું સૌથી મહત્વનું કેન્દ્ર તો મુંબઈ છે. ત્યાંની મજૂરપ્રવૃત્તિનું સુકાન સામ્યવાદી પક્ષના હાથમાં હતું. પણ આપણી મંસ્થાની કાર્યપદ્ધતિથી મજૂરજીવનમાં જે શક્તિ અને પ્રભાવ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે તથા જે આવકારદાયક પ્રગતિ થઈ શકે છે તેની પ્રતીતિ થતાં ત્યાંના મજૂરો પણ હવે એ જ

પદ્ધતિએ ચાલતા મહાજનમાં મોટી સંખ્યામાં જોડાતા જાય છે અને કાળે કાળે તે મહાજન પણ મુખ્યના મંજૂરોનું પ્રતિનિધિત્વ પ્રાપ્ત કરશે એવી આશા છે.

મુખ્યમાં આવું મહાજન થતા મહારાષ્ટ્રના બીજા 'મથકો' સોલાપુર, પૂના વગેરેમાં પણ મંજૂરો આ રસ્તે વળી ગયા છે અને ત્યાં પણ તેવા મંડળો સ્થપાયા છે

મિલમજૂર મહામંડળ

મુખ્ય પ્રાતના અને તે સાથેના દેશી રાજ્યોના મોટા ભાગના મિલઉદ્યોગના મથકોના મંજૂરોના મંડળોને સીધી કે આડકતરી રીતે, અમદાવાદના મજૂર મહાજનની પ્રેરણા મળી છે અને તે બધા મંડળોએ વર્ષોથી તેમનું એક મહામંડળ સ્થાપ્યું છે અને એ મહામંડળમાં દોઢ લાખ જેટલા સભાસદો જોડાયેલા છે

રાષ્ટ્રીય મજૂર કોંગ્રેસ

પૂ ગાંધીજીએ મજૂર કાર્ય માટે જે આદર્શ, સિદ્ધાંતો અને નીતિ દેશ આગળ મૂક્યા છે તે અત્યંત અમૂલ્ય છે અને તે મુજબ વ્યવસ્થિત રીતે કામ કરતા ઉત્તમ પરિણામ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એ ધીમેધીમે સર્વત્ર સમજાતું જાય છે, અને દેશભરમાં પણ એ પદ્ધતિ અનુસાર મજૂરપ્રવૃત્તિનો વિકાસ થાય તે હેતુથી રાષ્ટ્રવાદી કાર્યકર્તાઓએ ગયા મે મહિનામાં રાષ્ટ્રીય મજૂર કોંગ્રેસની સ્થાપના કરી છે. માત્ર - ૧ માસના જ ગાળામાં એ સંસ્થામાં જોડાયેલા સભ્યોની સંખ્યા સાડાત્રણ લાખ જેટલી થઈ છે

સ્વાભાવિક વિકાસ

કાર્યનું ક્ષેત્ર મર્યાદિત હોય, પરંતુ ધ્યેય તથા મૂળભૂત સિદ્ધાંતો સારી રીતે વિચારેલા હોય, કાર્યની પાછળ ભાવના શુદ્ધ અને સાચી હોય અને કામ ધીરજથી પણ એકનિષ્ઠા, ખંત અને

કુશળતાથી થયું હોય તો સહેજે સંતોષકારક પરિણામ આવે છે, અને કાર્યમાં સફળતાનો અનુભવ થતાં, એ નીતિ તથા કાર્યપદ્ધતિ સ્વાભાવિક રીતે વિશાળ ક્ષેત્રમાં પોતાની, મેળે સ્વીકાર પામે છે. અહીંની મજૂરપ્રવૃત્તિની નીતિ તથા કાર્યપદ્ધતિના સંબંધમાં કેટલેક અંશે એવો અનુભવ થતો જણાય છે. જનસેવાની પ્રવૃત્તિઓને અંગે ક્ષેત્રનો વિસ્તાર વધારવા વૃત્તિ થાય એ સ્વાભાવિક છે. કારણ કે જે પ્રવૃત્તિ સમાજને માટે ઇષ્ટ અને શ્રેયસ્કર હોય, તેનો લાભ બને તેટલા વધુ પ્રમાણમાં જનતાને મળે તો 'સારું' એમ સંહુ'કાઈને લાગ્યા વગર રહે નહિ. પરંતુ રચનાત્મક કાર્ય કંઈક એવા પ્રકારનું છે કે આરંભમાં ક્ષેત્રનો વિસ્તાર વધારી શકાતો નથી અને મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં પણ સંગીન પરિણામ આવતાં કંઈક, સમય લાગે છે; પરંતુ કાર્યમાં સફળતાની પ્રતીતિ થતાં તેને સ્વાભાવિક વેગ તથા વિસ્તાર મળી રહેશે. ઘણી સર્વે જનસેવાના કાર્યમાં સ્વાભાવિક રીતે જે વિકાસ થતો રહે છે તે ઈશ્વરની કૃપાનું જ પરિણામ છે. એમ સમજતાં મિથ્યા આગ્રહ કે ગર્વને સ્થાને 'એક' પ્રકારની ઈશ્વર પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતાના ઊંડા લાવનો જ અનુભવ થાય છે.

આગળ વધો

આપણી સંસ્થાએ, એના કાર્યમાં આવકારદાયક પ્રગતિ કરી છે. પરંતુ જે ધ્યેય આપણી સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યું છે તેને પહોંચવા માટે હજી વિશેષ પ્રયત્નની જરૂર છે. પૂ. ગાંધીજીએ જે સંદેશો મોકલ્યો છે તેમાં પણ એમણે આપણને હજી આગળ વધવા પ્રેરણા આપી છે. આપણું ધ્યેય તો સર્વોદયનું છે. સર્વોદય એટલે સગસ્ત પ્રજાનો વિકાસ અને ઉન્નતિ, 'એ' ધ્યેયની પ્રાપ્તિમાં આપણે કેવી રીતે વધુમાં વધુ મહાયત્ન થઈ શકીશું એનો વિચાર કરવો પડે છે. એને અંગે પ્રથમ તો આપણે પોતે જ યોગ્ય શક્તિ અને લાવના મંપાદન કરવા રહ્યાં.

ધન અને સમયનો મહુપયોગ

આ સંબંધમાં પૂ. ગાંધીજીએ જે અમૂલ્ય સૂચનાઓ આપી છે તે વિચારવા જેવી લાગે છે. આજથી ત્રીસ વર્ષ ઉપર મજૂર મહાજનની સ્થાપના કરતી વખતે મહાજનના ઉદ્દેશો સમજાવતાં, એમણે એમની ત્રીધી-સાદી ભાષામાં જે મહત્વની વાત કરી હતી એક તો એ કહ્યું હતું કે મિલોના પગાર ચોછો છે તે વધાવ્યાં માટે પ્રયત્ન કરવો; પરંતુ તે સાથે એમણે એમ પણ આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે જે પગાર મળે તેનો મહુપયોગ થાય તે માટે પ્રયાસ કરવો. એ જ પ્રમાણે એમણે એમ પણ જણાવ્યું હતું કે કામના કલાક વધારે પડતાં હોવાથી તે ઓછા કરાવવા પણ તેની સાથે એમ પણ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે જે સમય બચે તેનો મહુપયોગ થાય તે માટે પણ કાળજીપૂર્વક પ્રયાસ કરવો. આ સૂચનાઓ તમાગ લક્ષમાં છે અને એ માટે પ્રયત્ન થતો રહે છે એમ માનું છું. પરંતુ એ દિશામાં વિશેષ આગ્રહપૂર્વક પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો મજૂરોની તાકાત આજે છે તે કરતા પણ મહેલે ઘણી વધી જાય એમ લાગે છે એવા પ્રયાસથી મજૂરોની સુખસંપત્તિ તથા જ્ઞાનમાં ઘણી વૃદ્ધિ થશે અને મજૂરો તથા તેમનાં કુટુંબીજનો પોતે આરોગ્યપૂર્ણ, સંસ્કારી અને ભાવનાશાળી જીવનગાળતા થશે એટલું જ નહિ, પરંતુ સ્વતંત્ર ભારતવર્ષને 'જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની છે, તે પ્રાપ્ત કરવાના' કાર્યમાં ઉત્તમ ફાળો આપવા શક્તિમાન થશે.

સભ્યોની સંખ્યા

મહાજનની સ્થિતિમાં દિન-પ્રતિદિન આવકારદાયક સુધારો થતો જાય છે, સભ્યોની સંખ્યા વધતી જાય છે અને મિલોના મજૂરો માટે લાગે મહાજનમાં જોડાઈ જાય, એને અંગે પ્રયત્ન થાય છે, એ સંતોષની વાત છે. આજના જમાનામાં મંસ્થાની પ્રગતિની

વિચારણાને અંગે સંખ્યાને મહત્ત્વ અપાય છે. અંતે તે એક દ્રષ્ટિએ યોગ્ય પણ છે. આવી પ્રવૃત્તિમાં જેમ વધુ સંખ્યામાં મર્યો નોડાય તેમ કામનો વિસ્તાર વધે છે એમ સ્વાભાવિક રીતે સૌને લાગે; પરંતુ કેવળ સંખ્યા વધવાથી હમેશાં સાચી શક્તિમાં વધારો થાય છે એમ કહી શકાય નહિ.

સાચી પ્રગતિ

કંઈક ઊંડું વિચારીશું તો જણાશે કે સાચી પ્રગતિનો આધાર મંજ્યા કરતાં પણ એ પ્રવૃત્તિમાં નોડાતી વ્યક્તિઓની આંતરિક ભાવના, ઉત્સાહ તથા તેના કાર્ય ઉપર અવલંબે છે. આનો અર્થ એ નથી થતો કે આપણે આપણા સભ્યોની સંખ્યામાં વધારો કરવો નથી. આપણે તો જરૂર એમ ઇચ્છીએ કે મિલોના બધા જ મજૂરો મહાજનના સભ્યો થઈ જાય. પરંતુ સાથેનાથે આપણે એવો પણ આગ્રહ રાખીશું કે જે સભ્યો મહાજનમાં નોડાય તે સર્વે પૂ. ગાંધીજીએ આપેલા સિદ્ધાંતોનું રહસ્ય સારી રીતે સમજે અને વ્યવહારમાં તેને અમલ કરી તેને સફળ કરવા હમેશાં પ્રયત્નશીલ રહે. જેટલે અંશે આ પ્રવૃત્તિમાં નોડાયેલા સભ્યો પોતે વિવેક, વિચાર કેળવતા થશે, જીવનમાં સદ્ગુણ, સદાચાર અને કુશળતાની સંપત્તિ મેળવતા થશે તથા તેમાં વૃદ્ધિ કરતાં રહેશે અને પોતાને ફાળે આવતાં સર્વે કામ ઉત્તમ રીતે બજાવી, પોતાની શક્તિ જનસેવાના કાર્યમાં અર્પણ કરતાં થશે, તેટલે જ અંશે એમની પોતાની તથા મમાજની પ્રગતિનો માર્ગ સરળ થશે અને દેશની માચી ઉન્નતિ માધી શકાશે તે સિવાય સાચી અને સ્થાયી પ્રગતિ પ્રાપ્ત થવી મુશ્કેલ લાગે છે.

એક દૃષ્ટાંત

આ પ્રમંડે એક મિત્ર પાસે માંબળેલી ગમૂજી પણ બોધદાયક કથા યાદ આવે છે. દેશની આજની વિકટ પરિસ્થિતિમાં સમસ્ત પ્રજા માટે પણ વિચારવા જેવી લાગે છે એટલે તે તમારી આગળ મૂકું છું.

એક વખત એક રાજા અને તેના પ્રધાન વચ્ચે પ્રજાની ભાવના સંબંધી પ્રશ્ન ઊઠ્યો. પ્રજાના પ્રતિષ્ઠિત સભ્યનો સંત-સેવાના કાર્યમાં ઉત્સાહ ધરાવે છે કે કેમ તે જોવાની ઇચ્છા થતાં રાજાએ એમને આમંત્રણ આપી એકઠા કર્યા અને જણાવ્યું કે અમુક દિવસે મોટી મંજ્યામાં સાધુ-સંતો અહીં આવનાર છે અને એમને આપવા માટે દૂધની ખાસ જરૂર છે એટલે દરેક જણ એક એક દૂધનો ઘડો એ દિવસે મવાર પહેલાં, એને માટે નક્કી કરેલે સ્થળે રેડી ભાથ તો સાડું. બધાય સભ્યનોએ રાજાની માગણી સ્વીકારી અને એ દિવસે દૂધનો ઘડો મોકલી આપવા વચન આપ્યું. રાજાએ દૂધ માટે એક મોટો હોજ ખાલી કરાવી સાફ કરાવ્યો અને તેમાં દૂધ રેડી જવા સૂચના મોકલી.

મુકરર કરેલી જગ્યાએ મળસ્કામાં અંધારામાં, બધા પોતાના ઘડા રેડી ગયા અને હોજ ભરાઈ ગયો. દિવસ ઊગતાં રાજા તથા પ્રધાને જઈને જોયું તો હોજમાં દૂધને બદલે કેવળ પાણી જ નજરે પડ્યું. રાજાને એથી દુઃખ થયું. પણ સાથેસાથે રાજાના પ્રતિષ્ઠિત સભ્યોનાં હૃદયમાં જે ન્યૂનતા હતી તેનું તેને ભાન થયું. એ સભ્યનો વ્યવહાર-બુદ્ધિમાં કુશળ હોઈ એમણે દરેકે એવો વિચાર કરેલો કે બીજા સર્વે તો પોતાની ફરજ બજાવવાના જ છે અને દૂધનો ઘડો નાખી જ જવાના છે. એટલે હું જ એક માત્ર મળસ્કે અંધારામાં પાણીનો ઘડો નાખીશ તો કોઈને ખબર સરખી પણ નહિ પડે. પરંતુ આ રીતે દરેકે વિચાર કર્યો એટલે બધા જ ઘડા પાણીના આવ્યા. આને બદલે જો દરેકે એમ વિચાર્યું હોત કે બીજા પોતાની ફરજ બજાવે કે નહિ પણ મારે તો મારી ફરજ બજાવવી જ જોઈએ, તો ઊલટું પરિણામ આવત અને હોજ દૂધથી ઊભરાઈ ભત.

આ તો એક દંતકથા છે. હકીકતે કોઈ સમાજમાં બધા સભ્યનોની વૃત્તિ આવી હોતી નથી. પરંતુ જો કોઈ પણ વખતે કર્તવ્યથી ઊલટો વિચાર મનમાં આવી પડે છે તો તેનું કેવું વિપરીત

પરિણામ આવે છે એ આ દૃષ્ટાંત બતાવે છે. આપણ સર્વે માટે એનું રહસ્ય તો એટલું જ છે કે જો આપણે આપણા ક્યેયની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો આપણે સર્વેએ બાંધત રહેવું ઘટે અને બીજા પોતાની ફરજ બજાવે કે ન બજાવે પણ આપણે તો આપણે ફાળો આવતું સર્વે કામ ઉત્તમ રીતે કરી, સમાજ તરફની આપણી ફરજ અદા કરવા સતત પ્રયત્નશીલ રહેવું ઘટે.

કર્તવ્યપરાયણતા

તમે સર્વે તો ભાવનાશીલ અને કર્તવ્યપરાયણ છો અને તમારી આ પ્રવૃત્તિને અંગે, કે દેશહિતને અંગે જે કાંઈ કામ આવી પડે તેમાં તમે સર્વે તમારો યોગ્ય ફાળો આપતા આવ્યા છો, અને આજની પરિસ્થિતિમાં પણ તમે તમારું કર્તવ્ય સારી રીતે બજાવશો જ એવો સૌને વિશ્વાસ છે. સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ બાદ આપણે સર્વેએ એવી આશા રાખી હતી કે આપણે સર્વે દેશભરમાં શાંતિથી હળીમળીને રહીશું અને વિશ્વયુદ્ધના વારસારૂપ જે વિકટ સંજોગોમાં આપણે દેશ મુકાયો છે તેનો સારી રીતે સામનો કરી, આપણે આ દેશ આબાદ અને સુખી થાય, તે અર્થે પ્રમુખવનના વિકાસની પ્રવૃત્તિમાં કામે લાગી જઈશું.

દુઃખદ પરિસ્થિતિ

પરંતુ દુર્ભાગ્યે એ આશા ફળીભૂત થઈ નહિ અને કેમી વેર-ઝેરની આફતે અતિશય મોટા પ્રમાણમાં નિર્દોષ પ્રજાજનોના જનમાલની ભયંકર હાનિ કરી અને તેથી દેશની સ્થિતિ અત્યંત દુઃખદાયક થઈ પડી. આજની આ પરિસ્થિતિમાં દેશ અને આપણી રાષ્ટ્રીય સરકાર પર જે અતિશય ભારે બોજો આવી પડ્યો છે, તે હળવો કરવાના કાર્યમાં, જનતો સહકાર આપવો એ સર્વે દેશપ્રેમી નાગરિકોની ફરજ છે, અને એ ફરજ અદા કરવા તમે સર્વે તમારાથી બનતું કરશો જ એવી આશા છે.

કોમી એકત્ય

દેશની સામે આવી પડેલા પ્રશ્નોમાં સૌથી મોટો પ્રશ્ન તો કોમી એકતાનો છે, જેનો ઉદ્દેશ્ય પૂ. ગાંધીજીએ એમના આજના સંદેશામાં પણ કર્યો છે. આ સંબંધમાં તો તમે પૂ. ગાંધીજીના આદેશને વરસોથી અનુસરતા આવ્યા છો અને અહીંના મનુરજીવનમાં કોમી ભેદભાવને સ્થાન નથી એ હકીકતની તો, અનેક વિકટ સંજોગોમાં પણ તમે જાળવી રાખેલી શાંતિથી સર્વેની પ્રતીતિ થયેલી છે.

કાપડનું ઉત્પાદન વધારો

ખીજો મહત્વનો પ્રશ્ન જીવનની જરૂરિયાતની વસ્તુઓનું ઉત્પાદન વધારવા સંબંધીનો છે. એમાં કાપડની ઉત્પત્તિ સાથે તો તમારે સીધો સંબંધ છે. એ જાળવવામાં આપણી રાષ્ટ્રીય સરકારે યોગ્ય નીતિ અપ્પત્યાર કરી છે અને પ્રચુક્ત કમિટી વ. સંબંધી એમની સૂચનાનો અમલ થતાં, તમે એ કાર્યમાં તમારો ફાળો ઉત્તમ રીતે આપશો એવી આશા છે. મિલોમાં તમે તમારું કામ દેશની સ્થિતિ વિચારી પૂરી કાળજીથી અને ઉત્સાહથી કરતાં રહેશો, તો પ્રજાને આજે કાપડને અંગે જે વિટંબણા વેઠવી પડે છે, તે દૂર કરવામાં અમૂલ્ય સહાય આપશો એટલું જ નહિ પણ જે ભાગીદારીની સ્થિતિ વિષે ગાંધીજીએ એમના સંદેશામાં ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે તેને માટેનો તમારો અધિકાર સંબળ કર્યો.

ગાંધીજીના સિદ્ધાંતોનું અનુસરણ

મનુરપ્રવૃત્તિ અંગે તો રાષ્ટ્રીય મજદૂર કોંગ્રેસની સ્થાપના બાદ તમે દેશભરની આ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતા થઈ ગયા છો અને હવે તમારા સંગઠન અને અનુભવથી, પછાત રહી ગયેલા પ્રદેશોમાં શ્રમજીવી મજૂરોના સંગઠનમાં સહાય આપી તેમની અનેક રીતે સેવા કરી શકશો. તમારા કાર્યકર્તાઓ એ દિશામાં જનતા પ્રયાસ

કરી રહ્યા છે અને પરિણામે પૂ ગાંધીજીએ આપેલા સિદ્ધાંતોને, દેશભરના મજૂરો માટે ભાગે અનુસરતા થઈ જશે એવી આશા રહે છે.

અભિનંદન

અંતમા તમે તમારા કાર્યમાં જે પ્રગતિ કરી રહ્યા છો, તેને અંગે તમને તથા તમારા કાર્યકર્તાઓને અભિનંદન આપતાં, મારી એ પ્રાર્થના છે કે, ઈશ્વરની આપણને એવી સતત પ્રેરણા મળતી રહે કે જેથી સર્વોદયની પ્રાપ્તિના કાર્યમા આપણે ઈશ્વરપરાયણ વૃત્તિ અને નમ્ર ભાવથી આપણો અલ્પ ક્ષણો આપી આપણુ જીવન સફળ કરી શકીએ

મજૂર પ્રધાનનું સ્વાગત

ભાઈ શુભચારીલાલ આજે આપણી સભામાં પહેલી જ વાર મજૂરપ્રધાન તરીકે આવે છે. એમને હું તમારા સર્વે વતી સહર્ષ ભાવલયી આવકાર આપું છું. મજૂર ભાઈગહેનોની સેવા, એમના પોતાના અંતરની જ પ્રેરણા છે. અને એ પ્રેરણાએ જ એમને આપણી પાસે આણ્યા છે. ઈશ્વરે એમને જે અનુપમ બુદ્ધિ અને સેવાકાર્યમાં એકનિષ્ઠાઈથી સંપત્તિ બક્ષી છે, તે સર્વે એમણે આ સેવામાં જ અર્પણ કરી પોતાનું જીવન સફળ કર્યું છે. મજૂરપ્રવૃત્તિને આવા કાર્યકર્તા સાંપડ્યા છે એ એનું સદ્ભાગ્ય છે. સેવાકાર્યનો આધાર તો ભાવનાશાળી કાર્યકર્તા ઉપર જ રહેલો છે. હકીકતે એ જ એના પ્રાણરૂપ છે. આજને પ્રમંગે એમના પ્રત્યેની આપણી ભાવલરી લાગણી દર્શાવતાં મને ઘણો હર્ષ થાય છે. ઈશ્વર એમને દીર્ઘાયુષ્ય આપે અને એમના સર્વે ઉચ્ચ મનોરથો સફળ કરે, એવી પ્રાર્થના માથે એમને આજને માટેનો એમનો સંદેશો આપવા વિનંતી કરું છું.

અમેરિકાના મજૂરનેતા વોટર રૂથર સાથે

૧૦. કર્તવ્યનિષ્ઠ યૌવને

[તા. ૪-૧૨-૪૮ને રોજ બત્રીસમા મજૂર દિન પ્રસંગે દાદા સરદાર રેકાર્ડ આફિસની સામેના મેદાનમાં મજૂરોની મજેલી જગી સભામાં મજૂર મહાજન સંઘના પ્રમુખ અનસયાબહેને શ્રી. જગજીવનરામને આ વક્તવ્ય આપતું અને વર્ષ દરમિયાન અમદાવાદના મજૂર લાકડમહેનોએ જે પ્રયત્ન કરી છે તેનો આછેરો ખ્યાલ આપતું અને હવે પછી મજૂર લાકડમહેનો પોતાનો સાચો વિકાસ સાધી દેશ, સમાજ અને કુટુંબનો વિકાસ કરવાનું શુ શુ કરવું વગેરે બાબતો જણાવતું જે મનનીય અને માર્ગદર્શક પ્રવચન હતું તે અમે અત્રે આપીએ છીએ.]

આપણા સંગઠનને આજે ૩૧ વર્ષ પૂરાં થાય છે. એ ૩૧ વર્ષ ઉપર આપણી આ મજૂરપ્રવૃત્તિનું બીજા રોપાયું અને પૂરું બાપુજીની હૂંફ, પ્રેરણા અને આશીર્વાદથી એમાંથી આજે આ મહાજનરૂપી ચુંદર વૃક્ષ ફાટ્યું છે, તેની શાખાઓ સ્વયં સ્વયં સ્થપાઈ રહી છે અને તે દ્વારા મજૂરો પોતાની પ્રવૃત્તિ સાધી રહ્યા છે. આ દિવસ આપણે માટે અત્યંત પવિત્ર છે. આજે ગાંધીજી પવિત્ર દિવસે આપણે આપણા સિદ્ધાંતોનું સમગ્ર કાર્ય અને દૈનિક કાર્ય અને આપણા કાર્યમાં રહેલા શુભદોષો અને ભવિષ્યની પ્રગતિ માટે આપણે શુ શુ કરવાનું રહે છે તે વિચારીએ.

ગાંધીજીના આશીર્વાદ

કર્યો અને એના પરિણામે આજે તમારામાંના ઘણા એમાંથી મુક્ત થયા છે. તમારી પ્રત્યે માલિકો મનુષ્ય તરીકેનો વર્તાવ રાખે એમ તમે ઇચ્છતા હતા અને એ સ્થિતિ આજે પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે. એવી જ રીતે તમે તમારા ઉપર આશ્રય રાખનારાઓનો આ દૃષ્ટિએ વિચાર કરજો. તેમના વ્યક્તિત્વનો પૂરેપૂરો સ્વીકાર કરવો જોઈએ અને જાણે કે અજાણે તેમના પર આપણે આક્રમણ કરીએ નહિ. માતા-પિતા, પત્ની, બાળકો અને સ્ત્રીવર્ગ તરફનું આપણું વર્તન 'સ્નેહભર્યું' અને તેમના વ્યક્તિત્વના વિકાસને પોષનાર નહિ હોય ત્યાં સુધી આપણી સાચી પ્રગતિ થવાની નથી. આપણે જો આ લાવના રાખતાં થઈશું તો ઘરમાં આપણે આપણા આશ્રિતો ઉપર રોષ નહિ કરીએ, અપશબ્દો નહિ બોલીએ ને હાથ નહિ ઉગામીએ. જે પોતે જ ગુલામીમાંથી મુક્ત થવા માગે છે તે બીજાને ગુલામીમાં રાખી જ કેમ શકે ?

સમયનો સદુપયોગ

સામુદાયિક જીવનના વિકાસમાં જ આપણી શક્તિઓનો સાચો વિકાસ રહેલો છે અને એ સાધવા માટે આપણી પાસે હવે અવકાશ અને અનુકૂળતાઓ પણ ઘણી છે. એક વખત તમે બાર બાર કલાક કામ કરતાં હતાં, વેતન પણ અતિશય ઓછું મળતું. આજે તમે આઠ કલાક કામ કરો છો અને સારું કમાઓ છો. આમ તમારો જ સમય બચ્યો છે અને આર્થિક સ્થિતિમાં જે સુધારો થયો છે એનો સદુપયોગ તમારે તમારું જીવન આદર્શ બનાવવામાં જ કરવો. ઘડે-મ્યુનિસિપાલિટી લેલે મહોલ્લાઓ સાફ કરાવે, શાળાઓ ચલાવે પરંતુ આપણે આપણા મહોલ્લાની સ્વચ્છતાની દરકાર ન કરીએ, આપણાં બાળકોની કેળવણી ને સંસ્કારિતામાં રસ ન લઈએ ને સમૂહજીવનને ઉત્તર કરવાનો પ્રયત્ન ન કરીએ ત્યાં સુધી આપણું સામાજિક જીવન ઇચ્છીએ છીએ તેવું સંસ્કારી, સાવધેશીય ને સમૃદ્ધશાળી નહિ થાય.

અમે શું મદદ કરી શકીએ ?

આજે આપણી મધ્યસ્થ મરકારના મજૂર પ્રધાન માનનીય શ્રી. જગજીવનરામભાઈ આપણી વચ્ચે પધાર્યા છે. આપણા બધાની તરફથી હું એમનું સ્વાગત કરું છું. એમની હાજરી આપણે માટે પ્રોત્સાહનક છે. એમના તરફથી આપણને ઉચ્ચ પ્રેરણા મળશે એવી હું આશા રાખું છું. આપણી વચ્ચે એમને જોઈને આપણી તકલીફ રજૂ કરવાની ઇચ્છા થઈ જાય એ સ્વાભાવિક છે. આપણી તકલીફો એ મારી રીતે જાણે છે, અને દૂર કરવામાં એ એમનાથી બનતું બધું જ કરશે એવી શ્રદ્ધા છે. આજે આપણને જે તકલીફો વેઠવી પડે છે એના કરતાં તો અનેકઘણી વધારે તકલીફોનો એમને મામનો કરવો પડે છે. આપણો દેશ આઝાદ થયો છે પણ આપણી મરકારને હજીયે બાદ્ય અને આંતરિક અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ ઉઠેલવાની છે અને એ સ્થિતિમાં એમને બનતી મહાય અને મહકાર આપણે આપવો જોઈએ. આપણે એમને ખરેખર પૂછવું જોઈએ કે દેશ સામે જે મુશ્કેલીઓ ઊભી છે તે દૂર કરવાના કાર્યમાં અમે આપને શું મદદ કરી શકીએ ?

ખીજ એ પણ વિનંતી કરીએ કે આપને અમાગમાં જે ત્રુટિઓ અને હોષો જણાય તે અમને વિનામકોએ જણાવવાની કૃપા કરો કે જેથી અમે તે સુધારી વધારે કર્તવ્યનિષ્ઠ થવા યત્ન કરીએ.

રાષ્ટ્રીય મજૂર સંઘના મંત્રેલનના કાર્યને માટે આવેલા દેશભરના મજૂર નેતાઓ આપણી આજની સભામાં પધાર્યા છે. તે સર્વનો હું તમાગવતી મતકાર કરું છું. પૂજ્ય મહાત્માજીના મહાન સિદ્ધાંત દેશભરની મજૂરપ્રવૃત્તિમાં ઉતારવાના તેમના ગુલ્મ પ્રયાત્નોમાં પ્રભુ એમને મંપૂર્ણ સફળતા આપે એવી પ્રાર્થના કરું છું.

ઈશ્વર આપણને સર્વનાં, જનહિતનાં અને સર્વોદયનાં મંગલ કાર્યો કરવાની શક્તિ, સ્ફૂર્તિ અને શુદ્ધિ આપે અને આપણાં દરેક ગુલ્મ કાર્યમાં એના આશીર્વાદ અને મહાય હિતરે એ પ્રાર્થના છે.

૧૧. સમાજ અને દેશની સેવામાં

[તા ૩૦-૧૦-૫૦ ને સોમવારે સવારે, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું સ્વાગત કરવા માટે સંયુક્ત પ્રતિનિધિ મંડળની ખાસ સભા રાખવામાં આવી હતી નવી મજૂર ઓફિસના પટાગણમાં મંચ તથા શમિયાણો આધવામાં આવ્યો હતો. આમંત્રિત મહેમાનો પણ પધાર્યા હતા સરદારશ્રીની નવા મકાનમાં આ પહેલી જ પધરામણી હતી સવારે નવ વાગે સરદારશ્રી પધારતા મહાજનના સેવાદળના બેન્ડે તેમને સલામી આપી હતી તે પછી તેઓ મંચ ઉપર પધાર્યા હતા તે પ્રસંગે અનુસૂચાળહેને તે મુગળ પ્રસંગે સરદારશ્રીનું સ્વાગત કર્યું હતું.]

પૂજ્ય સરદારશ્રી વલ્લભભાઈ,

આજને આ શુભ પ્રસંગે ગાંધી મજૂર મેવાલયમાં આપનું સન્માન કરતા અમને સૌને અત્યંત હર્ષ થાય છે

આપની તળિયત આટલી નાદુરસ્ત હોવા છતાં આપે અમારું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું અને આટલો પરિશ્રમ લઈ અહીં પધારી અમારા પ્રત્યે જે મમતા દાખવી છે તે માટે અમે સૌ આપના અત્યંત આભારી છીએ.

હું કે ને દોરવણી

અમને વિશેષ આનંદ તો એથી થાય છે કે, પૂજ્ય બાપુજીની ગેઠહાજરીમાં એમણે આદરેલા અને પોષેલા આ પવિત્ર કાર્યને અમે અમારે જોમની પાસેથી માર્ગદર્શન મેળવવાનું છે તેઓ આને અમારી વચ્ચે પધાર્યા છે અમદાવાદના મજૂર લાઈનહેનો આ બાપુએ ચીંધેલા મત્ત અને અહિંસાના માર્ગે આ પ્રવૃત્તિ ચલાવી

રહ્યાં છે. છેલ્લાં તેત્રીસ વર્ષની આ પ્રવૃત્તિના આપ કેવળ સાક્ષી નથી રહ્યા પરંતુ એમના એક સાચા મિત્ર અને સલાહકાર તરીકે એમને આપની હૂંફ, દોરવણી અને મદદ સતત આપતા રહ્યા છો.

ગાંધીજીની પ્રતિમા

મહાજનના આ નવા મકાનમાં તો આપ આજ પહેલી જ વાર પધારો છો. મહાજનને અહીંની વધતી જતી પ્રવૃત્તિને અંગે મકાનની જરૂર જણાતાં આ મકાન બંધાવવામાં આવ્યું છે. આપને જાણીને આનંદ થશે કે, આ મકાનનું સઘળું ખર્ચ મજૂરોએ પોતાની જાતમહેનતની કમાણીથી પૂરું કર્યું છે. અને પૂજ્ય જાપુજી સર્વોદયનું જે મહાન ધ્યેય મૂકી ગયા છે તેનું સૌને કાયમ સ્મરણ રહે તે વિચારથી એ ધ્યેયની પ્રેરણા આપતી એમની પ્રતિમા મકાનના પ્રવેશદ્વાર ઉપર મૂકવામાં આવી છે.

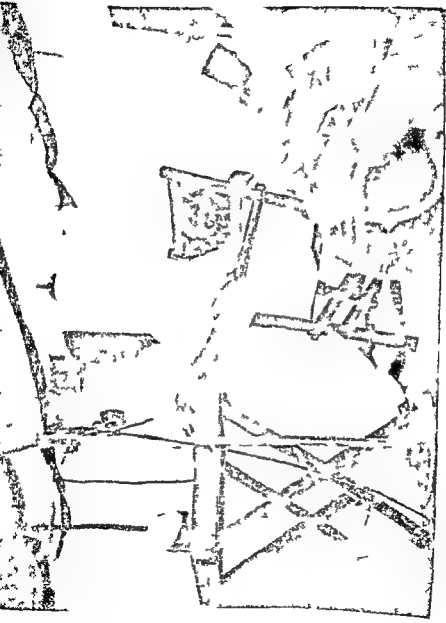
સર્વોદયની પ્રાપ્તિ માટે

અમદાવાદનાં મજૂર ભાઈબહેનો સારી પેઠે જાણે છે કે, જાપુ જે ધ્યેય ને સિદ્ધાંતો આપી ગયા છે તેને અનુસરીને જ આ પ્રવૃત્તિનું કામ આ મકાનમાં થતું રહે તેમાં જ આ મકાનની સાર્થકતા છે. મજૂર ભાઈબહેનોને અને અમને આપ એવો આશીર્વાદ આપો કે, અમે રાજકારણની રમતમાં ન ફસાઈએ તેમ કોઈ પણ પ્રકારના પ્રક્ષાલનથી ખેંચાઈ પૂજ્ય જાપુ જે સિદ્ધાંતો આપી ગયા છે તેનાથી ચલિત ન થતાં જે માર્ગ તેઓ બતાવી ગયા છે તે માર્ગે આ પ્રવૃત્તિ ચલાવી સમાજ અને દેશની સેવામાં નમ્ર ફાળો આપતાં રહી સર્વોદયના ધ્યેયની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નશીલ રહીએ.

કરજ અદા કરવા

આજની વિકટ પરિસ્થિતિમા દેશનો બધો ભાર પંડિતજી સાથે આપ વહન કરી રહ્યા છો. આપ જન્મેને આ જવાબદારી અદા કરવામા મૌએ સંપૂર્ણ સહકાર આપવો જોઈએ અને અમે-આતરી આપીએ છીએ કે, તે સંબંધમા અમે અમારી કરજ અદા કરવા અતત પ્રયત્નશીલ રહીશુ.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા પામે અમારી પ્રાર્થના છે કે, તે આપને તંદુરસ્તી અને દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષે અને દેશને માટેના આપના સર્વે શુભ મનોરથો સર્વાંશે પાર પાડે.

૬૫૧ મા રાષ્ટ્રીય મજદૂર કાગિરના અમદાવાદમાં ભરણેલા અધિવેશનમાં રનાગત પ્રમુખ
તરીકે બાઈ નાયના

૧૨. ગાંધીજીનું સ્વપ્ન સિદ્ધ થયું

(૧૯૫૧માં અમદાવાદમાં મળેલા રાષ્ટ્રીય મજદૂર કોંગ્રેસના ચોથા પ્રસંગે અધિવેશન સ્વાગત પ્રમુખ તરીકે આપેલું વ્યાખ્યાન.)

આમંત્રિત મહેમાનો, પ્રતિનિધિ બહેનો અને ભાઈઓ,

આજે અમદાવાદને આગણે આપ સૌનું સ્વાગત કરતાં અમને અત્યંત આનંદ થાય છે. આનંદનાં અનેક કારણો છે. ભારતના જીવંત પ્રાંતોના મજૂર કાર્યકર્તાઓને આ રીતે ઈશ્વરકૃપાથી ભેગા થયેલા જોવામાં આજે મને પૂ. ગાંધીજીનું સ્વપ્ન સિદ્ધ થતું દેખાય છે. સત્ય-અહિંસાના સિદ્ધાંતો અનુસાર મજૂરસેવા કરનારી અનેક સંસ્થાઓ આ રીતે સંમિલિત થઈ રાષ્ટ્રહિતનો વિચાર કરતી જોઈ પૂ. ગાંધીજીનો મહાન આત્મા સંતોષથી આજે આશીર્વાદ પાઠવતો હશે. અમદાવાદની મજૂર પ્રવૃત્તિનું સંચાલન કરતાં અને અહીંના મહાજનનું ઘડતર કરતાં, જે ઘોરણે જ ભાવિમાં એક રાષ્ટ્રવ્યાપક મજૂર સંસ્થા જિલી થાય એવી એમણે ઝાંખી કરી હતી. એવી રાષ્ટ્રીય સંસ્થા જિલી થઈ પણ ખરી, અને થોડા જ સમયમાં સારી પ્રગતિ કરી શકી છે, એમાં ગાંધીજીની સંતવાણી જ સિદ્ધ થતી દેખાય છે.

ગાંધીજીની કર્મભૂમિ અને તત્ત્વભૂમિ

અમદાવાદ શહેરમાં રાષ્ટ્રીય મજદૂર કોંગ્રેસનું ચોથું અધિવેશન આજે મળે છે, એમાંય ઈશ્વરી સંકેત લાગે છે અમદાવાદ શહેર અનેક રીતે નામાંકિત છે. એનો ઇતિહાસ ઉજ્જવળ છે. એની વિશેષતાઓ ધ્યાન ખેંચે એવી છે પણ સૌથી વધુ તો આજે એ

ઁ રીતે ખૂબ મશહૂર છે એ પૂજ્ય ગાંધીજીની કર્મભૂમિ અને તપોભૂમિ છે, તેમ જ તે એક મોટું ઔદ્યોગિક કેન્દ્ર છે. ઔદ્યોગિક કેન્દ્ર હોવાને લીધે જ સહજ રીતે અમદાવાદના મજૂરોને અને તેમની પ્રવૃત્તિને પૂ. ગાંધીજીની હાજરીનો અસાધારણ લાભ મળ્યો છે. એમના સર્વોદય અને સત્યાગ્રહના પ્રયોગો બ્યાપક રીતે સાળરમતીને કાઢેથી થતા હતા. તે આ નાનકડી મજૂરપ્રવૃત્તિમાં પણ થયા. એમના એ અવિરત પ્રયોગોને પરિણામે જ આજે આપણે અહીં એકઠા થઈ શક્યા છીએ.

પુનિત સંમરણો

આજે જે જગ્યાએ આપણે બેઠા છીએ ત્યાં પૂ. બાપુના શબ્દો એક વાર ગૂંછ રહેતા. તેમણે આ વિદ્યાપીઠની જગ્યાએ આવીને અનેક યુવાનોને પ્રેરણા આપી હતી. આપણા અધિવેશન માટે આથી વધુ સારું સ્થાન બીજું કયું હોઈ શકે? ગુજરાત વિદ્યાપીઠનું પુનિત વાતાવરણ, સામે કિનારે દેખાતો ગાંધીજીની ચાલ કરાવતો અમર બાવળિયો, અને આપના જેવા કાર્યકર્તાઓનું આજનું સંમેલન જોઈને મારા મનમાં ગાંધીજીના મજૂર-કાર્યનાં અનેક શુભ સંસ્મરણો ઊભરાય છે. એમાનાં કેટલાક તમોને કદા વિના રહી શકતી નથી. એ સંસ્મરણોમાં આજે પણ ઉપયોગી થાય એવી વાતો ભરેલી છે. એની વાત તાજ કરવી અપ્રસ્તુત નહિ ગણાય.

મહાજનની ભાવના

અમદાવાદમાં મહાજનની પ્રથા તો એકડો વર્ષોથી ચાલી આવી છે. મહાજન એટલે મોટા દિલનાં અને 'સર્વજન માણસ' કે 'સર્વે મંડળઃ સુખ્યત્વે અગ્રણ્ય નાગરિકો' મહાજન તરીકે ઓળખાય છે ગાંધીજીએ એ શબ્દ મજૂરોના સંગઠન માટે વાપરીને મજૂરોને સાચા અર્થમાં મહાજન બનવાની પ્રેરણા આપી છે. એટલે તો તેમણે ૧૯૨૦માં ઘટેલા મહાજનના બંધારણમાં મજૂરો નતમુધારણ,

કરી, પોતાનાં સ્ત્રીબાળકોને સારી રીતે રાખી 'સંભાર' રૂઝો કરે, જવાબદારીથી મિલમાં કામ કરે, અને નૈતિક તાકાતથી અન્યાય દૂર કરવાને મથે એ માટે "મહાજન" બાંધે અને ચલાવે એમ એમણે સદા અર્થને બધાને સમજાવ્યું. એમના આવા પ્રયાસથી સૌ મજૂરસેવકો એ પણ સમજ્યા કે ગાંધીજી એમની આ રીતિ વડે મજૂરચળવળમાં સત્યાગ્રહની પદ્ધતિ દાખલ કરી રહ્યા છે. મજૂરો પોતાના અમતોપ પોતા તરફ વાળી પોતાનો દોષ દૂર કરી, નૈતિક શક્તિ કેળવે તો એમને માટે અન્યાય દૂર કરવો સહેલ છે. સત્યાગ્રહની જે વાત એમણે ઓળાં દેશ માટે કરી છે તે જ વાત સરળ રીતે મજૂરોને સમજાવી, સત્યાગ્રહ જીવનની એક પદ્ધતિ છે અને લડતની એક રીતિ પણ છે. આજે બધાય માટે એની કેટલી બધી જરૂર છે !

જીવનસુધારણાનું મહત્ત્વ

પણ ગાંધીજી તો એમની રીતિનીતિનો વ્યવહારમાં અમલ કરી ખતાવવામાં માનનારા હતા. મજૂરોને વધારે પગાર અપાવ્યા તો મજૂરો તે પૈસા પોતાનું જીવન ઉત્તર કરવામાં વાપરે તેની કાળજી રાખી. તે વખતેના કાયદા મુજબ વધુ કલાક કામ લેવાની છૂટ હોવા છતાં મજૂરો માટે કામના કલાક ઓછા કરાવ્યા ત્યારે કાજલ સમયનો મજૂરો સદુપયોગ કરે તે માટે તેમણે ચિંતા રાખી, એટલું જ નહિ પણ મજૂરોના મંમત જીવનની સુધારણાનું મહત્ત્વ સમજાવી તેમણે 'સક્રિય પ્રયાસો મહાજન કરે તે તરફ તેમણે હંમેશા ધ્યાન આપ્યું. મહાજન પણ એમની આ દૃષ્ટિ સ્વીકારીને આ દિશામાં યથાશક્તિ યથાવ્યવકાશ આજ સુધી કોશિય કરતું આવ્યું છે. એ દિશામાં કામ કરતા વર્ષોથી મજૂર શાળાઓ, મજૂર ઇન્સિપતાલ, કન્યાગૃહ, વિકાસ મંદિરો, વ્યાયામ મંદિરો, મકાનો માટેનાં સહકારી મંડળો વગેરે રચનાકાર્ય ચલાવવા મહાજન શક્તિમાન થયું. થોડો વર્ષોથી મજૂર બેંક પણ ઊભી થઈ ચૂકી છે.

મજૂર ચળવળનાં મૂળતત્ત્વો

ગાંધીજીની અમદાવાદની પહેલી મજૂર હડતમાં જ એમની મજૂર ચળવળના લગભગ બધાંય મૂળતત્ત્વો સમાયેલાં પડ્યાં છે. પૂરતી તપાસને આધારે કરેલી વાજળી માગણી, માગણી હાંમલ કરવા કરેલી એક ટેક, એક ટેક પળાવવા કરેલા ઐતિહાસિક ઉપવામ, ઉપવાસથી પેદા થયેલું નૈતિક જોમ, બહારથી મળતી મદદ લેવાને બદલે મજૂરોને હડતાળ દરમિયાન સ્વાશ્રયી કરવા આપેલું બીજું કામ, આ બધાયને અંતે થયેલો પંચનો સ્વીકાર-ગાંધીજીની મજૂર ચળવળની પ્રથમ મોટી સિદ્ધિઓ છે. મજૂરોની ફરિયાદ હોય તો વાટાઘાટ કરાય, તેથી કામ ન પતે તો ગ્રહડો પંચને સોંપાય, પંચ ન મળે તો જ છેવટના હથિયારરૂપે હડતાળ હોય. પણ આવી હડતાળ એટલે અહિંસક અસહકાર. એમાં સંપૂર્ણ શાંતિ જળવાય, કોઈનો દેશ ન થાય, મજૂરો સ્વાશ્રયી રહી બીજાં 'ધંધાં' કરી હડતાળ ચલાવે. એક ટેક લઈ નૈતિક શક્તિ ઊભી કરે. આ રીતે મજૂરો નિર્લંચપણે લડી શકે છે, એમ અમદાવાદને ગાંધીજીએ સફળ રીતે બતાવ્યું. મજૂરોમાં તેથી અજળ આત્મવિશ્વાસ પેદા થયો. માલિકોએ પણ પંચનો સ્વેચ્છાથી સ્વીકાર કર્યો. અમદાવાદમાં પંચની પ્રથા રૂઢ થઈ અને સરકારે અદાલતોની વ્યવસ્થા કરી ત્યાં સુધી એ એકધારી ચાલુ રહી. એમાં માલિકોએ સદ્ગુણથી આપેલા આવકારદાયક સહકારને પણ ન બૂલવો જોઈએ. અમદાવાદ જાડી સમજવાળું શહેર છે, અને એહીંના માલિકોએ પૂ ગાંધીજીની પંચની પ્રથાને સફળ બનાવવામાં સક્રિય ફાળો આપ્યો એ નોંધપાત્ર હકીકત છે.

સ્વાવલંબનનું મહત્ત્વ

ગાપુએ બતાવેલા બીજા એક તથ્યનું મહત્ત્વ પણ ધીમેધીમે ઉકેલાતું જોઈ શકાય છે. તેમણે કહ્યું, મૂડીવાદ દોષિત છે, મૂડીદાર

નહિ. મજૂર પણ એક રીતે મૂડીદાર છે. મજૂરની મજૂરી એ પણ એક પ્રકારની મૂડી છે. એ બંને મૂડીનો કેવો ઉપયોગ થાય છે તે પર તેના ગુણદોષનો આધાર છે. મજૂર મજૂરીની શક્તિ સમજે તો મૂડીવાદીઓ જરૂર તેને સરખો જવાબ વાળે જ. મજૂરો મજૂરી, ભતમહેનત અને સ્વાવલંબનનું ગૌરવ કરતાં શીખે તો સ્વતંત્રતા અને સુખ તેના હાથમાં જ છે. તેઓ જવાબદારીથી કામ કરે, સમાજસેવાની ભાવનાથી કામ કરે તો અંતે ઉદ્યોગમાં એમને યોગ્ય અને ગૌરવભર્યું સ્થાન મળવાનું જ છે.

પણ આ રીતિનિ પ્રાપ્ત કરવા તેમણે પોતાનું અંગઠન સાધી પૂરા સ્વાવલંબનથી તેનું સંચાલન કરવું રહ્યું. ગાંધીજીએ અમદાવાદના મજૂરોને આ અંગે હંમેશા ખૂબ સાવચેત રાખ્યા. પોતાની સંસ્થાના યોગ્ય સંચાલન માટે તેઓ નિયમિત અને પૂરતું લવાજમ આપે, પોતાના કામોમાં સક્રિય ભાગ લે અને અંગઠનથી સમાજસેવા કરતાં પોતાની ઉન્નતિ કરે. સ્વાવલંબી થયા વિના કોઈ મહાજન સ્થિર થયું ન ગણાય. મજૂરોએ તેને અપનાવ્યું હોય તેમ ન કહેવાય. પોતાના મહાજનને સ્થિર કરવા મજૂરોને પોતાને હોંશ થવી જોઈ એ એમનામાં એટલી જાગૃતિ આવવી જોઈ એ.

સમાજસેવાની ભાવના

આટલેથી જ કામ પૂરું થતું નથી. ગાંધીજીએ બનાવેલ ભાવનામાં વિશેષ અર્થ સમાયો છે. એમની ભાવના સુજબના માલિક અને મજૂર એકબીજાના અને સમાજના હિતના દ્રષ્ટી છે, અને બંનેએ સાથે મળી પરસ્પર સહકારથી ઉદ્યોગદ્વારા સમાજની સેવા કરવાની એટલે કે મજૂર અને માલિક સમાજસેવામાં સહભાગીદાર છે. પણ આપું એવાલાવી વલણ પેદા કરવા માટે તો મજૂરો અને માલિકોએ પોતાની વૃત્તિમાં ધરમૂળનો ફેરફાર કરવો જોઈ એ. ગાંધીજી મજૂરવૃત્તિમાં પડ્યા કે તરત જ તેમણે મજૂર-માલિક વચ્ચેની

તાણાતાણ બેઈ લીધી. બંને પોતાનો સ્વાર્થ જુઓ છે અને તે તરફ જ ખેંચતાણ કરે છે. બંને ઓછામાં ઓછું આપીને વધુમાં વધુ લેવાની પેરવી કરતા હોય છે. પણ ગાંધીજીએ આથી તદ્દન જુદું જ અને નવું વલણ લેવા બંનેને સમજાવ્યું. બંને જણ યોગ્ય હોય એટલું જ વળતર લઈ સમાજની પોતાથી બનતી વધુમાં વધુ સેવા કરે. એકદમ આ રીતે કરવું બંનેને માટે મુશ્કેલ છે પરંતુ ગાંધીજીએ બંનેને પ્રેમભાવથી પ્રેરી આવી સમાજસેવાની લાવના તેમનામાં પેદા કરવા સદૈવ કોશિશ કરી એ લાવના બધાયમાં દબ કરવા આપણે બધાએ હજી ખૂબ મથવાનું છે. આ દિશામાં સાચા દિલથી કામ થાય તો જ સંતોષ માનવા જેવું ગણાય. પણ એવી લાવનાથી કામ કરવાનું બંનેને સમજાવે કોણ ?

મજૂરસેવકનું કપડું કામ

અહીં જ સાચા મજૂરસેવકની જરૂર જિલ્લી થતી દેખાય છે. તેનું કામ આવું કપડું છે. મજૂરોની સેવા અને ઉત્તિ કરતાં માલિકોને પણ સમાજસેવાના માર્ગે વાળવામાં તે સહાયભૂત થઈ શકે. સેવાની જરૂર છે મજૂરોને; એટલે મજૂરસેવક મજૂરોની સેવા માટે મથે, પણ એની સેવા માલિકોનું પણ સાચું હિત કરનારી હોય, સમાજનું હિત કરનારી તો હોય જ હોય. તેથી સેવકમાં પ્રેમ, કર્તવ્યપરાયણતાનો ઉત્સાહ, કાર્યકુશળતા, એકાગ્રતા વગેરે ગુણો હોવા જરૂરી છે. એ શુદ્ધ સાધન વડે જ મજૂરોની ખોટી વાત કે કેસ માટે તે ખોટી વકીલાત નહિ કરે. સાધનની શુદ્ધિ સાચવ્યા વિના હાથમાં આવે તે સાધનથી મજૂરોનું કામ કઢાવી લેવાની મંકુચિત મનોવૃત્તિમાં એ કદી ન ફસાય. નાનામોટા બધા સવાલોમાં પડીને મજૂરોનું કામ કઢાવી લેવાની વૃત્તિ ખોટી વર્ગલાવના જિલ્લી કરે છે. ગાંધીજીએ આ બાબતમાં આપણને સૌને સચેજા ચેતવી દીધા છે. સેવકોમાં પોતાનું મજૂરકાર્ય કરી લેવાનો નિશ્ચય અને શક્તિ તો સહેજે હોય પણ તેમણે તો બધાનું—એટલે સમાજનું કામ કરતાં મજૂરકાર્ય કરવાની

લાવના રાખવી રહી. સમષ્ટિના હિતમાં વ્યક્તિનું તેમ જ સમાજના જીવનજીવ સમૂહોનું હિત સહેજે સમાયું છે, એવો વ્યવહારુ સિદ્ધાંત ગાંધીજીએ આપણી આગળ અનેકવાર રજૂ કર્યો છે. એ છે સર્વોદયનો સિદ્ધાંત. મનૂરસેવક મનૂરકાર્ય કરે છે. પણ તે સર્વોદયની સિદ્ધિ અર્થે.

સર્વોદયનું સાધ્ય

આધુનિક ઔદ્યોગિક પરિસ્થિતિમાં મનૂરોનું જીવન સંજોગવશાત્ અનેક રીતે કષ્ટમય અને મુશ્કેલીઓથી ભરેલું હોય છે. એમની એ વિટંબણાઓ દૂર કરવા માટે મનૂરસેવાની જરૂર જિલ્લી થાય છે, પણ મિલમનૂરો કરતાંય પછાત અને સહાયની જરૂરવાળાં સમાજનાં ખીન્ન અંગો પણ છે. તેથી મનૂરજનતા પોતાની પ્રગતિ કરતાં કરતાં પોતાથી પછાતવર્ગોની સેવા કરતી થાય. ગાંધીજીની પ્રેરણાથી અમદાવાદના મનૂરો સામાન્ય જનતા પર આવી પડેલા સંકટના નિવારણના કામમાં યથાશક્તિ ફાળો આપતા આવ્યા છે. દેશના સંકટકાળે બનતું બધું કરવું મનૂરોનું કર્તવ્ય છે. મનૂરો અને મનૂરસેવકો સર્વોદયની લાવનાને સક્રિય કરવાને મથે તેમાં જ તેમની સેવાનું સાર્થક છે.

કર્તવ્ય વડે કાર્યસિદ્ધિનો માર્ગ

સર્વોદયનો પાયો રચાત્મક કાર્યક્રમ છે. ગાંધીજીએ મનૂર-કાર્યને પણ રચનાત્મક કાર્ય જોટલું મહત્ત્વ આપ્યું. એમણે પોને અમદાવાદમાં મનૂરપ્રવૃત્તિ ચલાવી તેરચના કાર્યની નીતિરીતિથી જ. મનૂરકાર્ય જો રચના કાર્ય છે તો તે પદ્ધતિથી થવું જોઈએ. ગાંધીજીએ રચનાકાર્યની પદ્ધતિ એવકોને વર્ષો સુધી ચમત્કવી છે. આવા કાર્યનો આખોય ઝોક અંતરસુધારણા તરફ હોય. સ્વસુધારણા

વડે ખડિર મુધારણાની એમાં પ્રવૃત્તિ હોય, એમાં સ્વાવલંબનનો સંવાદી સૂર સદા પુરાતો હોય, ને સુમેળનો તાલ વાગતો હોય, તથા જીવન ઉન્નતિના ગ્રીધા ચઢાણમાં સંતોષ ને ઉત્સાહ રહેતો હોય. પણ જીવનની ઉન્નતિ કરતાં કરતાં બાહ્ય આધનોની યોગ્ય ને ન્યાયી પ્રાપ્તિ માટે સત્ય અને અહિંસાના માર્ગે જ મધવાતું હોય. આ રીતે મથતાં મજૂર મેવકનો પોતાનો પણ વિકાસ થાય, મજૂરો પણ પ્રગતિ કરે અને ઉદ્યોગ અને સમાજનું પણ સાચું હિત સધાય. આ માર્ગે બધું કલ્યાણ જ છે. પણ એ તપશ્ચર્યાના માર્ગે છે, એ ધીરજ માગે છે, વર્ષો સુધીનું એકધારું કામ માગે છે, ધાધલધમાલ નહિ પણ એકાગ્રતાથી શાંતિભરી પ્રગતિ આધવાની વૃત્તિ માગે છે, એ માટે સદ્ગુણોનું સામંજસ્ય કેળવવું પડે છે. આંતરમુખતા એ માટેનો સૌથી વધુ આવશ્યક ગુણ છે. ગાંધીજીએ આ બધું આચરીને આપણને બનાવ્યું છે. એમણે ગ્રીધેલા કર્તવ્ય વડે કાર્યસિદ્ધિના આ માર્ગે ચાલ્યા કરીશું તો આપણા ધ્યેયની નજીકને નજીક જતાં મોડાવહેલા પણ તેને પહોંચવા સમર્થ થઈશું.

મજૂર પ્રગતિનો આંક

અત્રે એ નોંધતાં ખુશી થાય છે કે થોડાં વર્ષના ગાળામાં રાષ્ટ્રીય મજદૂર કોંગ્રેસ ગાંધીજીના આ ઉચ્ચ અને વ્યવહારુ સિદ્ધાંતોને અપનાવી આટલી ફાલીફૂલી અને વિકાસ પામી. એ વિકસતી જવાની છે એમાં શંકા નથી. આપના જેવા કાર્યકર્તાઓ સૌ ભેગા થઈ કામ કરો છો એ ભાવિનાં સારાં એંધાણ છે. રાષ્ટ્રીય મજદૂર કોંગ્રેસનાં બધાં કેન્દ્રો ધ્યેય અને કાર્યની બાબતમાં સંયુક્તપણે કામ કરવા શક્તિમાન થયાં છે એ ખરેખર એક સારી એવી સિદ્ધિ છે. ઔદ્યોગિક કેન્દ્રોનાં બધાં મહાજનો સંગઠિત થઈ સ્વાવલંબી બની રા. મ. કોંગ્રેસની છાયા હેઠળ રાષ્ટ્રવ્યાપી મજૂરપ્રવૃત્તિ એકસરખી રીતે ચલાવે એમ આપણે ઇચ્છીએ છીએ. પણ આવી રાષ્ટ્રવ્યાપી મજૂર એકતા તો મજૂરજનતામાં સાચી જાગૃતિ આવે અને તેઓ

વિવેક અને જવાબદારીથી સક્રિય રીતે મજૂરકાર્યમાં લાગ લે
તો જ થાય. એમ થાય ત્યારે જ મજૂરઆલમ પ્રગતિને પાંચે છે
એમ કહી શકાય.

આપણું સ્વાભાવિક કર્મ

આપણું આ અધિવેશન એવે વખતે ભરાય છે કે જ્યારે દેશ
ભારે કટોકટીમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. આપણે આપણા પ્રશ્નોનો
વિચાર દેશના પ્રશ્નો સાથે સાંકળીને કરવાનો છે, એટલે આપણે
અહીં જે કંઈ નિર્ણયો કરીએ તેમાં દેશહિતની દૃષ્ટિ રહેશે જ.
આપણું એ સહજ અને સ્વાભાવિક કર્તવ્ય છે.

મજૂરકાર્ય અને ચૂંટણીઓ

આપણે દેશ સ્વતંત્ર થયા પછી પહેલી વાર ચૂંટણીની
કસોટીમાંથી ટૂંક સમય પછી પસાર થનાર છે. પુખ્ત ઉંમરના
એકેએક પ્રજાજનને મતાધિકાર મળવાથી લોકશાહીનો એક મોટો
અખતરો થવાનો છે. આપણે કેવું રાજ્યતંત્ર જોઈએ છે તેનો
નિર્ણય કરવાનો રહે છે. પ્રજાજન તરીકે સૌએ પણ એમાં લાગ
લેવાનો રહેશે. હું તો તમને એટલી જ યાદ આપીશ કે આજે આ
દેશમાં સારા અને સ્થિર વહીવટની જરૂર છે. જેઓ પ્રામાણિક
અને કુશળ હોય અને સાથે એ કાર્યને માટે લાયકાત ધરાવતા
હોય તેમને જ આપણા મત આપીશું તો આપણે આપણી જવાબદારી
યોગ્ય રીતે અદા કરી ગણીશો.

ધારાસભાપ્રવેશ

ચૂંટણીઓની વાત કરતાં ધારાસભાપ્રવેશ વિશે પણ વિચાર
આવે છે. મજૂરપ્રવૃત્તિને માટે અમુક અંગે રાજ્યતંત્રની સહાયની
પણ જરૂર રહે છે. મજૂરજીવનના યોગ્ય વિકાસ માટે કાનૂની
તેમ જ બીજી કેટલીક અનુકૂળતાઓ રાજ્યતંત્રદ્વારા મેળવવાની હોય
છે અને તે માટે એ ક્ષેત્રમાં પણ અમુક અંગે કામ કરવાનું જરૂરી

જણાય. એ કામ કેવી રીતે થઈ શકે તે વિચારવાનું રહે છે. એને અંગે મજૂર કાર્યકર્તાઓને ધારાસભામાં જવાનું થાય તો સંગઠનના રચનાત્મક કાર્યમાં વિશેષ પડવાનો ભય રહે છે. આખી પરિસ્થિતિ સારી રીતે તપાસીએ તો મજૂર પ્રવૃત્તિની સફળતાનો આધાર તો રચનાત્મક કામ ઉપર રહેલો જણાય છે. વળી જો મજૂરોનું સંગઠન મજબૂત હશે, એનું સંચાલન કુશળતાથી થતું હશે તો જ રાજતંત્રદ્વારા જે સગવડો મળે તેનો સાચો અને સારો ઉપયોગ થઈ શકે એટલે ધારાસભામાં ગયા વગર અન્ય સભ્યો દ્વારા પણ મજૂરપ્રવૃત્તિને માટે જરૂરી અનુકૂળતાઓ મેળવી શકાય એમ હોય તો તે દિશામાં પ્રયત્ન કરવો સલાહ લેલ હોય એમ લાગે છે. પરંતુ આ કાર્ય માટે અમુક થોડાક કાર્યકર્તાઓ મળુ ધારાસભામાં જાય એ જરૂરનું જ હોય તો તે માટે પ્રયત્ન કરતાં મૂળ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિમાં જરાયે ખલેલ ન પડે એ વિષે પૂરી કાળજી રાખી નિર્ણય કરવો અત્યંત જરૂરી જણાય છે. મજૂરસંગઠનના કાર્ય માટે કુશળ કાર્યકર્તાઓની મુશ્કેલીઓ જોતાં આવા કાર્યકર્તાઓનો સમય કોઈ પણ કારણે વ્યર્થ ન જાય એ જોવું કર્તવ્યરૂપ લાગે છે.

દેશના ભલામાં આપણે નમ્ર ફાળો

આજે દેશમાં ગરીબાઈ, બેકારી અને ખોરાક, મકાન તથા માલસામાનની ભારે તંગી માલૂમ પડે છે. તેમાં આ વર્ષે કેટલાક પ્રદેશો ઉપર દુકાળની આફત પણ ઝંખી રહી છે. આ સ્થિતિ સુધારવા આપણે મૂળ વિચાર કરવો ઘટે છે. સૌ એકબીજાનો હોપ જુએ, કાર્યકર્તાઓ મુશ્કેલી ગાળાગાળી કરે તેથી પંદાપક્ષી થયે પણ દેશની સ્થિતિ સુધરશે નહિ પણ બિલટી મુશ્કેલીઓ વધશે. સ્થિતિ સુધારવાનો ઉપાય તો કરકમર કરવાનો, ખગાડ અટકાવવાનો અને ઉત્સાહથી ઉત્પાદન વધારી એકબીજાને મદદ કરવાનો છે. આ મૂળભૂત વાતનો અમલ કરીશું તો દેશના ભલામાં આપણે આપણે નમ્ર ફાળો આપ્યો ગણાયે.

હિંસામાત્ર નાબૂદ કરીએ

બીજા પણ એક અણુઘટતા તત્ત્વને નાબૂદ કરવાનું આપણે વિચારી લેવાનું છે. દેશમાં આજે હિંસા અને વેરઝેરનું વાતાવરણ જામતું દેખાય છે. મજૂરો પણ એમાંથી મુક્ત છે એમ કહી શકાય તેમ નથી. ઠેરઠેર હિંસાત્મક હુમલા થયાના સમાચારો મળે છે મજૂરદળો વચ્ચે પણ ઝઘડાઓ થયા કરે છે પરંતુ એ કદી પણ ભૂલવા જેવું નથી કે હિંસાથી મેળવેલું કશું ટકતું નથી, પચતું નથી અહિંસાનું રહસ્ય મમજતા હિંસાની નિરર્થકતા સહેજે સાબિત થઈ રહે છે. અહિંસાને પ્રેમથી પેદા કરેલું અને મેળવેલું ટકાઉ અને કાયમી છે એ વાત મહા ખ્યાલમાં રાખવા જેવી છે. આ માટે એવો પ્રયત્ન પ્રજામત ઊભો કરવો જોઈએ કે જેથી હિંસાને આપણે દેશનિકાલ કરી શકીએ.

મૂંઝવતા સવાલો

દેશવ્યાપક આ સવાલોની સાથેમાથે ઉદ્યોગના નવાલો પણ મૂંઝવે એવા ઊભા થયા છે રેગનલાઇઝેશન, રિટ્રેન્ચમેન્ટ (કારીગરો ઓછા કરવા), મોંઘવારી ભથ્થું, બોનસ, પગાર, કામગીરીની સ્થિતિ વગેરે આજના મૂંઝવતા સવાલો છે. મજૂરોના રહેઠાણોનો પ્રશ્ન પણ ઠીકઠીક હેરાન કરે એવો છે. આ બધા પ્રશ્નો ગંભીર વિચારણા માગી લે છે. અહીં જોમીને એ અંગે આપણે યોગ્ય નિષ્ણે લેવાના છે. આ માથે એક પાયાની વાત તરફ પણ આપ મૌનું ધ્યાન જોડવા ચાહું છું. અને તે ઔદ્યોગિક સંબંધોનો જૂનો છતાં મદાય તાજો એવો કોયડો.

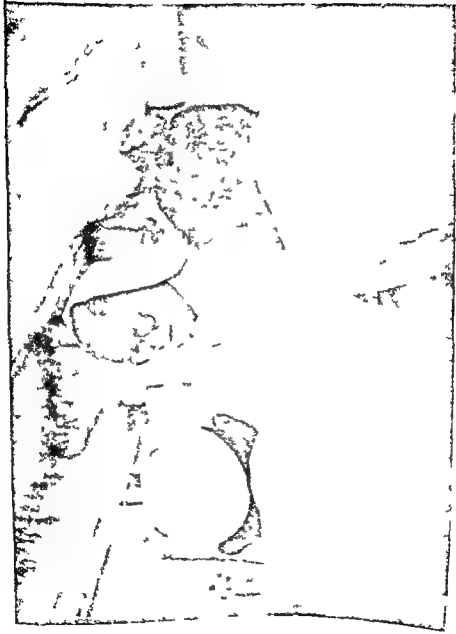
ઔદ્યોગિક સંબંધોમાં પ્રેમ

ઔદ્યોગિક ઝઘડાઓના નિકાલ આજે કેટલાક કાનૂનીય થાય છે. એનાથી કંઈ કામ તો થાય છે છતાં એમાં થતી દીલ, એમાંથી પેદા થતી તંગદિલી અને મજૂરમાલિક વચ્ચે પેદા થતું અંતર

ઔદ્યોગિક સંબંધો બગડવાનાં કારણો છે. તેથી ગાંધીજીની જતાવેલી વાત ફરીથી તાજી કર્યા વિના છૂટકો નથી. એમણે કહ્યું કે ઔદ્યોગિક સંબંધો કૌટુંબિક સંબંધો જેવા હોય. તે માટે મજૂર અને માલિક ઝઘડાના નિકાલ માટે પરસ્પર વાટાઘાટ કરે. મરજિયાત પંચને ઉપયોગ કરે. સમૂહ કંગરનો આશરો લે. આજે તો ત્રિપક્ષી પરિવહનું માધન પણ આપણી માથે છે. આ સાધનોના ઉપયોગવડે ઔદ્યોગિક સંબંધો સારા અને મીઠા કરવા એ જ પાયાનું મૂળભૂત કાર્ય છે. રેશનલાઈઝેશન, મોંઘવારી ભથ્થું વગેરે મવાલો કાયમી નથી, એ તો આજ પૂરતા છે. એનો નિકાલ કરશે, એટલે બીજા ઉભા થશે. પણ કાયમી મવાલ છે ઔદ્યોગિક સંબંધોનો. એ સંબંધો માગ હોય તો જ ઉત્પાદન વધે અને ઉદ્યોગનો વિકાસ થાય એટલે એ મવાલનો ઉકેલ સાચી, મારી અને મીઠાશભરી રીતે કરવામાં મજૂર-માલિક, તેમ જ સૌનું હિત સમાયેલું છે.

ઔદ્યોગિક સંબંધો અને સવાલોના ઉકેલનો જ માત્ર નહિ પણ સમગ્ર મજૂરમવૃત્તિના યોગ્ય સંચાલનનો રાજમાર્ગ આપણા મહાન માર્ગદર્શક ગાંધીજીએ આપણને જતાવ્યો છે. મજૂરકાર્યનું વિશાળ કાર્યક્ષેત્ર આપણી મમક્ષ પડ્યું છે. કાર્યકર્તાઓમાં દૃઢ નિશ્ચય અને માથો ઉત્માહ હોય તો પછી વિજયને વાર નથી પરંતુ આપણે આપણી મર્યાદા સમજી લઈએ. આપણામાં ઘણી ઉણપો છે, આપણે મૌ અધૂરા છીએ, છતાં આપણી પામેની પૂ બાપુએ ઘણી આશા રાખી છે. આપણે આપણી ઊણપો દૂર કરી એમની આશા પાડવાની છે.

આપણે હજી ઘણી લાંબી મજલ કાપવાની બાકી છે. આ અધિવેશન આપણા કામને માટે આપણને કટિબદ્ધ કરે, તે માટે ઉત્સાહપૂર્વક મંડી પડવાનું જોમ પેદા કરે, એ માટે આજની તકને યોગ્ય અને પૂ ગાંધીજીના સિદ્ધાંતોને અનુકૂળ એવા ઠરાવો અને

૧૯૫૧માં અમદાવાદમાં ભરોરા રાષ્ટ્રીય મહદૂર કોલેસના સ્નાતક પ્રેમજી

નિર્ણયો કરી તેમને પાર પાડવા કૃતનિશ્ચય થઈ આ સંમેલનને સફળ કરવાની શક્તિ ઈશ્વર આપો.

આપ સૌ દેશના દૂર અને પાસેના જુદાજુદા પ્રાંતોમાંથી અહીં પધાર્યા છો. આપની સગવડો સાચવવા અમોએ યથાકિત પ્રયાસો કર્યા છે, તેમ છતાં આજની નાબુક પરિસ્થિતિની વચ્ચે આપની સરભરા કરવામાં જિણપો રહી છે અને આપને ઘણી અગવડ સહન કરવી પડી છે તે માટે અમે સૌ ક્ષમા ચાહીએ છીએ.

આ પ્રસંગને સક્રિય કામથી ચોલાવવા એકઠા થયેલા આપ સૌનું ફરી એકવાર સ્વાગત કરતાં મારો હર્ષ વ્યક્ત કરું છું. અંતમાં મારી પ્રાર્થના છે કે આ સંમેલન ઈશ્વરકૃપાથી સર્વને હિતકારી નીવડો.

સ્ત્રીઓને ભણાવો

આપણા દેશમાં હાલ સ્ત્રીઓની રિથિતિ અત્યંત દુઃખદાયક બની છે. જે ભારતમાં વિધાની દેવી તરીકે સરસ્વતીની આરાધના થાય છે ત્યાં આજે સ્ત્રીઓનો મોટો ભાગ સાવ અભણ હોય એ કેટલું કડુણજનક છે! અને જે દેશમાં માતાઓ જ અભણ હોય તે દેશ શી રીતે આગળ પધુ વધી શકે? મનૂરભાર્ષિઓ આ વાત તરફ ધ્યાન આપશે અને પોતાના કુટુંબની બહેનોને શિક્ષણ લેવા પ્રોત્સાહન આપશે તેમ જ જરૂરી અનુકૂળતા પણ કરી આપશે. તા. ૨-૪-'૩૬

૧૪. પ્રેમની મૂર્તિ

[તા. ૧૮-૨-૬૬ના રોજ મળૂર મહાજન સંઘની ઓફિસમાં શિવરાત્રી અને કસ્તૂરબા દિન નિમિત્તે મળૂર કુટુંબની બહેનોના એક સંમેલનમાં અનમૂળાબહેને પ્રમુખપદેથી કરેલું વ્યાખ્યાન.]

બહેનોએ સ્વમાની બનવું જોઈએ. સ્વમાની બનવા ચારિત્ર્યનું ઘડતર કરવું ખૂબ જરૂરી છે. ચારિત્ર્યનું ઘડતર નાનીનાની સારી ટેવો પાડવાથી તેમ જ નાનીનાની આબતો વિશે ચીવટ રાખવાથી થાય છે.

ઘરમાં જ્યારે તકરારનો પ્રસંગ આવે ત્યારે મૌન અને શાંતિ રાખવાથી ઘણી સારી અસર થાય છે. તકરાર તો ત્યારે જ થાય જ્યારે બે જણા સામસામા બોલે ત્યારે.

મનુષ્યજીવન આપણને મળ્યું છે તે ઉત્તમ જનાવવા માટે મળ્યું છે.

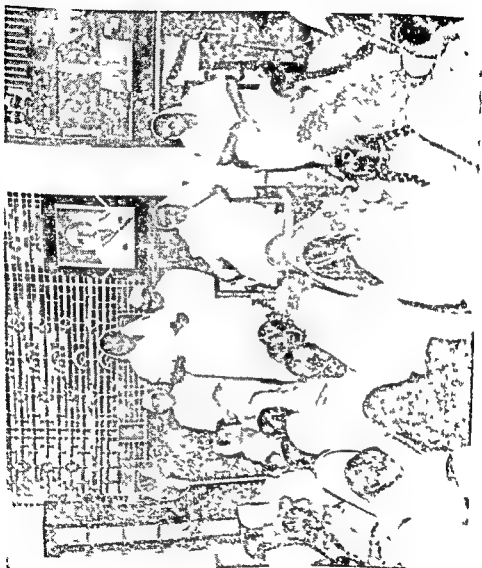
આત્મા ઉચ્ચ કોટિનો છે એમ સમજજો. મારું શું અને બોદું શું તે પારખતાં થજો. જો આ બધું ધ્યાનમાં રાખીને આચરણમાં મૂકશો તો તમારું જીવન ધન્ય થશે.

સમાનભાવ રાખો

ઘરમાં છોકરાની વહુ હોય અને દીકરી હોય તો બન્ને વચ્ચે ભેદભાવ રાખવો જોઈએ નહિ. વહુ અને દીકરી બન્નેને સરખાં રાખવાં જોઈએ. ઘણીયે વખતે બહેનો જ બહેનોને દુઃખ દે છે, માસુ તરીકે વહુને કે નણંદ તરીકે લાલીને. જેવું દુઃખ આપણને કોઈના કહેવાથી લાગે તેવું જ દુઃખ આપણા કહેવાથી ખીતને લાગશે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ.

સખૂરી કેળવો

કોઈ ગાળો દેતું હોય અને આપણે ગ્રામી ગાળો દઈએ જ નહિ તો અંતે ગાળો દેનાર યાત્રીને શાંત થશે. સખૂરી રાખવાથી જીવનને ઘણો ફાયદો થાય છે.

માર ખાવાથી સ્વમાન હણાય છે

ઘણીયે વખત સ્ત્રીઓને તેમના ઘણી તરફથી માર પડે છે. સ્ત્રીઓને માર પડવો જોઈએ નહિ. સ્ત્રીઓએ માર ખાવો જોઈએ નહિ. મહાજનની શરૂઆતના દિવસોમાં મજૂરો મારી પાસે ફરિયાદ કરતા કે સુકાદમ, જોળર અમને મારે છે. હું તેમને કહોતી કે તમારે માર ખાવો જોઈએ નહિ એટલું જ નહિ પરંતુ તમારે ઘેર પણ સ્ત્રીઓને મારવી જોઈએ નહિ. મારવાથી કે માર ખાવાથી સ્વમાન હણાય છે. મજૂરો અને સ્ત્રીઓ જ'ને સ્વમાની બને એટલા માટે કહું છું કે મજૂર કુટુંબોમાં માર ખાવાના અને મારવાના બનાવો ન બને તે તમારે સૌ બહેનોએ જોવું જોઈએ.

જીવનમાં કલેશ હોય, કંકાસ હોય, સ્ત્રીઓ દુઃખી હોય તો સંસાર રૂઠો કેમ થાય ? સંસાર રૂઠો કરવા સ્ત્રીઓ તરફ સન્માનવૃત્તિ બતાવવી જોઈએ. ઘણીયે વખત સ્ત્રીઓ પોતાનાં બાળકોને મારે છે. બાળકોને મારવાથી તેમનો વિકાસ રૂંધાઈ જાય છે. બાળકોને તો પ્રેમથી જીતી લેવાનાં હોય. બાળકોને લાય દેખાડીએ, દબાવીએ તો તે છોકરાંઓ ડરપોક થાય, તેઓનું મન કેચવાઈ જાય, તેમનો વિકાસ રૂંધાય. આવાં ડરપોક છોકરાંઓ જીવન કેવી રીતે ઉજાવળ કરી શકે ?

પ્રેમની મૂર્તિ મા

આજે તો મજૂરોની સ્થિતિ ઘણી સુધરી છે. બાળકોને નાનપણથી જ સંસ્કાર આપીએ તેવાં થાય. એટલે બાળકો સાફ બોલે, ચોરી ન કરે, અને લજીતર મેળવી સંસ્કારી બને તે જોવાનું કામ માનું છે. આ ઉપરાંત બાળકના દાંત ચોખ્ખા હોય, શરીરે સ્વચ્છ હોય, સ્વચ્છ કપડાં પહેરતો હોય તે પણ જોવાનું કામ માનું છે. મા પ્રેમની મૂર્તિ છે. અને પ્રેમ વડે મા બાળકને જીતી લઈ શકે છે.

લજ્જાપણું સ્ત્રીઓનું લૂપણ છે

બહેનોનો પોવાક શરીરને ઢાંકવા માટે છે, નહિ કે શરીરને દેખાડવા માટે. આજકાલ ફેશન વધતી ચાલી છે અને એવાં કપડાં

જેથી શરીરને ઢાંકવા કરતાં શરીર વધારે દેખાય !
આ બધું દેખાદેખીથી થાય છે, પરંતુ તે સાડું નથી.

દેખાદેખીથી ફેશન કરવી સહેલી છે પણ આત્મબળ કેળવવું
અઘડું છે. શરીર આત્માનું મંદિર છે, પ્રદર્શન કરવાની વસ્તુ નથી.
છોકરીઓને નાનપણથી જ આ સંસ્કારો આપવા જોઈએ. સંસ્કારી
માળાપને ત્યાં ઉછરેલી છોકરી સાસરે જાય છે ત્યાં સંસ્કારી વર્તનથી
તે બધાંને જીતી લે છે. લગ્નજીવણું સ્ત્રીઓનું ભૂખણ છે તે ભૂલવું
જોઈએ નહિ. બહાર બધે હરીએ, ફરીએ, સામાજિક કામ પણ
કરીએ પરંતુ આત્મરક્ષણ કરવાની શક્તિ પણ કેળવેલી હોવી જોઈએ.

ઉન્નત બનો

આપણે સૌએ જીવનને ઉન્નત બનાવવું છે. જીવનને ઉન્નત
બનાવવા આપણે કોઈને અન્યાય ન કરીએ, કોઈ આપણને અન્યાય
ન કરે તે જોઈએ. તમારા હાથથી કાંઈ ખોટું ન થાય તેનો વિચાર
કરજો. નોકરી કરતી બહેનોએ મુકાદમની ખુશામત કરવી જોઈએ
નહિ, નીતિના માર્ગેથી ચલાયમાન થવું જોઈએ નહિ. નોકરી જાય,
જીવ જાય પણ ખોટું રસ્તે તો ન જ જવાય. આવા દૈવ વિચારો
મજબૂર બહેનોમાં હોવા જોઈએ. ચાલચલગત ખરાબ હોવી એ ખોટું
છે તેવી જ રીતે ચોરી કરવી, જૂઠું બોલવું એ પણ ખોટું છે.

કેટલીક વખત સ્ત્રીઓ કપડાં, દાગીના વગેરેના મોહમાં પડીને
જીવન ખરાબ કરે છે. આવું ન થાય તે માટે બહેનોએ સ્વાશ્રયી
પણ થવું જોઈએ. પોતે મહેનતથી જ કાંઈ કમાય તે પોતાની પાસે
રહે અને પોતાની જરૂર માટે પોતે ખર્ચ કરે તેવી વ્યવસ્થા હોવી
જોઈએ. તેને લાચાર અવસ્થામાં રહેવું ન પડે તે જોવું જોઈએ.
તમારામાં સારી લાયકી આવે અને તમારું ઉન્નત જીવન જોઈને
અન્ય વર્ગ તમારું અનુકરણ કરે એમ હું ઇચ્છું છું.

સહુને સમાન હકો, તક અને સગવડો મળે, સહુનું સ્વમાન સચવાય, સહુની શક્તિનો ઉદય થાય, અને કોઈ એકબીજાનું શોષણ ન કરે એવી સમાજરચના સ્થાપવા આપણે ઝંખી રહ્યાં છીએ. જે સમાજરચનામાં મનુષ્યને મનુષ્ય માટે પ્રેમ, સ્વાર્થને સ્થાને એકમેકને માટે ત્યાગ કરવાની વૃત્તિ હોય એ જ સમાજરચના મનુષ્યજાતને સુખી કરી શકે તેમ છે.

અનસૂયાબહેન

મનુષ્યજીવન આપણને મળ્યું છે તે ઉન્નત બતાવવા માટે
 મળ્યું છે. આત્મા ઉચ્ચ કોટિનો છે એમ નમજજો. સારું શું કરું
 નરસું શું તે પારખતાં થજો. જો આ બધું ધ્યાનમાં રાખીને આવશ્યક
 મૂકશો તો તમારું જીવન ધન્ય થશે

અનસૂયાબહેન